

W E v Eyben Berl Kutchinsky

Parts- og vidneafhøring 1.

KØBENHAVN
JURISTFORBUNDETS FORLAG
1981

PARTS- OG VIDNEAFHØRING

er sat med Times
og trykt hos JJ trykteknik as, København

Fotografier og tilrettelæggelse af omslag
– frit efter Rubin: Keld v Eyben

Bogbinderarbejdet er udført af:
Durland & Co. I/S, København

ISBN 87-574-3490-5

INDHOLDSFORTEGNELSE

Bind 1

	<i>side</i>
Forord	11

Kapitel 1.

Indledning

1.1. Baggrund	13
1.2. Retssager på bånd	15
1.3. Behovet for vidnepsykologi	16
1.4. Hvad er en afhøring	17
1.5. Dagligdagens samtale contra retlig afhøring	19
1.6. Afhøringens formål og funktion	24
1.6.1. Partitagning	24
1.6.2. Troværdighedsbegrebet	26
1.7. Vurdering af vidneudsagnet – objektivitetsproblemet	31
1.8. Forudsætninger for korrekte oplysninger via udsagn	33
1.9. Om fremstillingen og fejlbegrebet	37

Kapitel 2.

Det retlige grundlag

2.1. Retsregler og andre faktorer	39
2.2. Forberedelse af afhøringen	41
2.2.1. Vidnets forberedelse	41
2.2.2. Parters og advokaters forberedelse	42
2.3. Forsvarerens overværelse af politimæssig afhøring	47
2.4. Forsvarerens aktindsigt	48
2.5. Afhøringens indledning	49
2.6. Egnet til at fremkalde tydelig og sandfærdig forklaring	50
2.7. Uden afbrydelser	52

Indholdsfortegnelse

	<i>side</i>
2.8. Overværelse af andres forklaringer	55
2.9. <i>Hearsay evidence</i>	56
2.10. Anvendelse af politirapporter	57
2.11. Afhøring af børn	58
2.11.1. Sigtede under 18 år	58
2.11.2. Vidner under 15 år	58
2.12. Protokollation	60
2.13. Afgørelser under afhøringen	61

Kapitel 3.

Forberedelse, udenretlige afhøringer

3.1. Generelt	63
3.2. Aktgennemgang	65
3.3. Udenretlig afhøring af vidner	69
3.4. Forberedende møde med klienten	71
3.5. Underskrevet og attesteret notat?	73
3.6. Referat af den forberedende samtale	77
3.7. Afslutning	79

Kapitel 4.

Retssalen: Det fysiske og psykiske miljø

4.1. Retssalen	81
4.2. Det psykiske klima	84
4.2.1. Advokaters/anklageres opgaver	84
4.2.2. Retsformandens opgaver	85

Kapitel 5.

Afhøringsens opbygning

5.1. Baggrund	95
5.2. Afhøringsens tre faser	98

Indholdsfortegnelse

	<i>side</i>
5.2.1. Præsentationsfasen	99
5.2.2. Beskrivelsesfasens grundtræk	100
5.2.3. Forstyrrende indgreb i beskrivelsesfasen	101
5.3.4. Selvfølgelsesprincippernes undtagelser	108
5.2.5. Opfølgelsesfasen	113
5.3. Forudfattet mening om sagen og dens detaljer	119
5.3.1. Advokatens indledende afhøring af sin klient i en civil- sag	120
5.3.2. Anklagers afhøring af tiltalte i en straffesag	121

Kapitel 6.

Ledende spørgsmål

6.1. Definition og kriterier	127
6.2. Analyse af ledende spørgsmåls virkninger	130
6.3. Typer af ledende spørgsmål	135
6.3.1. »Konstaterende spørgsmål«	135
6.3.2. Afhøreren foreslår selv svaret	136
6.3.3. Ledende spørgsmål ved hjælp af særlige vendinger, be- toninger m v	139
6.4. Kaptiøse spørgsmål	141
6.5. Vidnepsykologisk brug af kaptiøse spørgsmål	145

Kapitel 7.

Andre fejl i forbindelse med spørgsmål

7.1. Uklar, flertydig eller langstrakt formulering	147
7.1.1. Tve- eller flertydige spørgsmål	148
7.1.2. Præcisering af tid og sted	149
7.1.3. Problemer på grund af skift i tiderne	149
7.1.4. Langstrakte, komplicerede spørgsmålsformuleringer ...	152
7.2. Flere spørgsmål på en gang	154
7.2.1. Spørgsmål med »godartet« omformulering	154
7.2.2. Spørgsmål med »ondartet« omformulering	154

Indholdsfortegnelse

	<i>side</i>
7.2.3. Ophobning af forskellige spørgsmål	157
7.2.4. Spørgsmål med forslag til svar	159
7.2.5. Flere eksempler på dobbeltspørgsmål	159
7.2.6. Konklusion angående dobbeltspørgsmål	160
7.3. Uforståelige ord og vendinger	162
7.4. Overflødige spørgsmål	165
7.4.1. Allerede besvarede spørgsmål: »Redundans«	165
7.4.2. Allerede besvarede spørgsmål: Diverse formål	167
7.4.3. Gentagelse af spørgsmål: »Dårlig vane«	168
7.5. Irrelevante spørgsmål	169

Kapitel 8.

Behandling af svarene

8.1. Alment om reaktion på svar	171
8.2. Forhindring af svar	173
8.2.1. Almindelig afbrydelse	173
8.2.2. Horror vacui: venter ikke på svar	174
8.2.3. Tendentiøse afbrydelser	175
8.3. Overhøring af svar	178
8.4. Misforståelse af svar	179
8.5. Fejlfortolkning af svar	180
8.6. Gentagelse af svar	181

Kapitel 9.

Vidnepsykologiens grundelementer belyst ved et eksperiment

9.1. Optakt: Narkomanen der afbrød statsadvokaten	183
9.2. Vidnepsykologi i hovedtræk	187
9.2.1. Hvad er vidnepsykologi	187
9.2.2. Fra hændelse til protokollat	188
9.2.3. Forarbejdningsprocesserne	191
9.2.4. Selektion, forvrængning og udfyldning	198
9.3. Krogerup-eksperimentet	201
9.3.1. Forsøgspersoner	201

Indholdsfortegnelse

	<i>side</i>
9.3.2. Iagttagelsesbetingelser	201
9.3.3. Situationen	202
9.3.4. Signalement	202
9.3.5. Sammenfatning af signalement	204
9.3.6. Begivenhederne	206
9.3.7. Hændelsesforløbet	207
9.3.8. Holdningerne	209
 Litteraturfortegnelse	 211
 Stikordsregister	 212

Forord

Denne bog er et forsøg på at give en fremstilling af problemerne vedrørende parts- og vidneafhøringer, som dels kan danne grundlag for undervisning heri, dels kan benyttes af praktikere, som møder disse problemer i deres virksomhed, først og fremmest advokater, anklagere og dommere.

Da der så vidt vides ikke tidligere er gjort forsøg på at skrive en sådan fremstilling, må den betragtes som et forsøg, der nødvendigvis må være behæftet med en række mangler. Som det nærmere bliver omtalt i den almindelige indledning er det tilstræbt at basere fremstillingen på autentiske optagelser fra danske retssale. For så vidt er der altså et objektivt grundlag for fremstillingen. Det har da også vist sig, at visse fejltypen ved afhøringer er så klare og så ofte forekommende, at de på dette grundlag kan behandles med stor sikkerhed.

Alligevel beror det ofte på en vanskelig analyse og et lige så vanskeligt skøn, hvad der kan uddrages heraf. Forfatterne vil derfor meget gerne modtage reaktioner på fremstillingen, være sig fra undervisning på grundlag heraf eller fra erfarne praktikere, således at der kan tages hensyn hertil ved en senere udgave af værket.

Kapitel 2 om det retlige grundlag er skrevet af v Eyben, de øvrige af Kutchinsky. Hele indholdet er blevet gennemarbejdet af begge forfattere, men det videnskabelige ansvar påhviler hver af forfatterne for deres respektive kapitler.

Denne fremstilling er koncentreret om praktisk/tekniske problemer i forbindelse med retlige afhøringer. Uundgåeligt optræder i en sådan sammenhæng mange psykologisk og socialt betingede problemer, der kun berøres kortfattet. I et bind, der vil fremkomme senere, er det planlagt at give en mere indgående fremstilling af retssagens psykologiske, socialpsykologiske og sociologiske aspekter. I en sådan fremstilling vil retssagen blive anskuet i relation til retssystemet og samfundet som helhed.

Da mange af de problemer, som behandles, ikke fuldt ud kan illustreres ved en skriftlig fremstilling, er den ledsaget af et kassettebånd, som dels gengiver sekvenser, som findes i bogen til illustration af de foretagne analyser, dels indeholder båndoptagelser, som har været benyttet ved prøver som afslutning på kurser i parts- og vidneafhøring for juridiske studerende.

Den første gruppe af båndoptagelser har som grundlag en række autentiske optagelser fra danske retssale, men for at sikre anonymiteten fuldstændig og

for at få en bedre teknisk gengivelse er disse ikke blevet benyttet direkte; de er blevet gengivet med andre stemmer, men således at indholdet, bortset fra navne, steder og tidspunkter er i nøje overensstemmelse med det originale forlæg. Det står fast, at de er typiske for de båndoptagelser, som er hentet fra dagliglivets retssager. Der kunne lige så vel have foreligget ganske samme problemer fra parts- og vidneafhøringer, hvis andre optagelser havde været benyttet. Gengivelsen af disse båndoptagelser er i bogen markeret med *.

Den anden gruppe af optagelser er derimod foretaget, uden at der som grundlag har været nogen retssag. Som grundlag har de imidlertid faktiske hændelsesforløb, som meget vel kunne have givet anledning til retssager. I disse afhøringer er tilsigtet indbygget adskillige af de problemer, som har været behandlet under de forudgående kurser, således at de studerende ved prøverne fik som opgave at analysere og kritisere disse afhøringer.

For medvirken ved de pædagogiske båndoptagelser – foran og bag mikrofonerne – takker vi især *Britta Kyvsgaard, Jim Loft, Jørgen Dejgaard, Jan Holgersen, Hanne Lildholdt, Henrik Overgaard Hansen, Jesper Rothe og Bille Brahe* og for bearbejdelsen af de autentiske retssager bl a *Gitte Carstensen og Jens Trenckner*.

April 1981

v Eyben

Berl Kutchinsky

Kapitel 1. Indledning

1.1. Baggrund

Dette arbejde handler om afhøringer indenfor den retlige sektor med særlig henblik på den afhøring af parter og vidner der foregår under retssagen, den civile såvel som den strafferetlige.

Selvsagt forekommer der afhøringer af mange andre slags inden for det civile og strafferetlige system: politifolk afhører mistænkte og vidner under efterforskning og forundersøgelse. Advokater afhører klienter og vidner forud for en eventuel retssag. Der kan indgå »udenretligt« forhør for administrative myndigheder, fx på sociale bistandskontorer. Mange af de her nævnte afhørings typer vil vi uundgåeligt komme ind på, især de der hyppigst forekommer i forbindelse med retssager, og under alle omstændigheder vil mange af de principper der gælder for afhøringer i retten kunne overføres på alle andre former for afhøringer.

Fremstillingen vil så godt som udelukkende beskæftige sig med de typer af afhøringer der foretages af jurister. Herved adskiller denne lærebogsskitse sig fra en del af de værker, der omhandler vidnepsykologi (fx *Trankell: Vittnespsykologiens arbejdsmetoder*, 1963), hvis hovedformål er at yde vejledning og belæring til professionelle vidnepsykologer. Et sådant værk kan jurister nok lære en del af, men da vidnepsykologer praktisk taget ikke benyttes i dansk ret, er der først og fremmest behov for at kunne undervise og vejlede *jurister* i vidnepsykologi. Bogen er heller ikke uden videre beregnet på at yde vejledning til ikke-jurister, der foretager diverse former for »afhøringer«, fx socialrådgivere, forsorgsmedarbejdere, psykologer og (rets)psykiatere, i forbindelse med diverse former for personundersøgelser og mentalobservationer. Derimod ligger, som antydnet, den politimæssige afhøring så tæt op ad den retslige, at politifolk nok kunne tænkes at drage nytte ikke mindst af de afhøringstekniske afsnit.

Fremstillingen adskiller sig fra de fleste lærebøger og vejledninger i parts- og vidneafhøringer på endnu et punkt: medens de fleste værker af denne art er skrevet af jurister, der videregiver erfaringer fra personligt arbejde med retssager, er det væsentligste grundlag for denne fremstilling et materiale fra retssager, som omtales nedenfor, suppleret med en psykologs erfaring i at foretage forskellige former for afhøringer. Det drejer sig om afhøringer eller interviews dels med formodet kriminelle personer i forbindelse med mentalobservationer, dels med »almindelige mennesker« i forbindelse med udvælgelsesproce-

dure, og dels endelig i forbindelse med psykologiske og samfundsvidenskabelige projekter. Herudover baseres udarbejdelsen på følgende blandede grundlag af praksis og teori:

- (1) Direkte observation af retssager,
- (2) Den almenpsykologiske og mere specifikt vidnepsykologiske erfaringsmængde, hvis oprindelse ikke altid lader sig spore, samt
- (3) Den eksisterende faglitteratur i form af artikler og bøger om interviewteknik i almindelighed og retlig afhøringsmetode i særdeleshed, og om vidnepsykologi.

I denne foreløbige udgave vil kildeangivelser være sparsomme, ikke mindst af praktiske grunde. Men også i en mere slutgyldig udgave vil kildehenvisninger formentlig indskrænke sig til anførelser, hvor der er tale om usædvanlige synspunkter, eller hvor der bringes ordret citat. Dels vil for mange kildehenvisninger gå ud over læseligheden, dels vil der ofte være tale om almene erfaringer, der omtales i adskillige værker, uden at det skønnes muligt eller formålstjenligt at søge at finde frem til en evt mere »oprindelig kilde«.

1.2. Retssager på bånd

Arbejdet med optagelse og behandling af retsforhandlinger er bekostet af Statens samfundsvidenskabelige Forskningsråd (bevilling nr 544 - 3774). Af praktiske grunde blev optagelserne begrænset til en landsret og en byret: Vestre Landsret gav umiddelbart tilladelse til, at optagelserne blev henlagt til denne landsret, da man allerede var i gang med eksperimenter med henblik på helt eller delvis at kunne erstatte protokollationen med båndoptagelser. Københavns Byret var ligeledes positivt interesseret i at medvirke, idet man gerne så tilvejebragt optagelser, som kunne danne grundlag for at nå frem til en bedre behandling af retssager. I de enkelte tilfælde er der opnået tilladelse til båndoptagelse hos sagens parter og advokater m.v. Det må meget påskønnes, at der på disse måder er ydet en hjælp, uden hvilken det havde været umuligt at gennemføre undersøgelserne. Denne påskønnelse gælder også fuldmægtige og vagtmestre i de pågældende retsafdelinger, som har ydet en meget betydelig bistand ved optagelsernes gennemførelse.

I forbindelse hermed er der grund til at betone noget meget væsentligt: Det kunne på forhånd forudses, at benyttelse af disse båndoptagelser, hvor stærkt man end anonymiserer dem, kan føles som en kritik af dem, der har optrådt i disse retssager. Det er imidlertid helt sikkert, at der kunne være rettet samme kritik mod dem der har været med i andre retssager, idet de benyttede retssager er tilfældigt udvalgt, alene ud fra rent tidsmæssige og praktiske begrundelser for at udvælge netop disse sager. Benyttelse af båndoptagelser ved kurser, afholdt for advokater og advokatfuldmægtige viser dernæst, at det er meget let bagefter at påvise de fejl og mangler der har været ved afhøringerne, men det er svært at undgå dem. Situationen er ofte så presset og kompliceret, at den afhørende – selv om viljen har været nok så stærk – ikke har formået at leve op til en standard, som den pågældende selv finder ønskelig eller endog påkrævet. Demonstrationer af båndoptagelser har ofte vist, at det end ikke er nødvendigt at understrege, hvor fejlen eller manglen foreligger. Den fremgår umiddelbart af optagelsen, når den afspilles.

Dette dækker imidlertid ikke hele feltet. I andre tilfælde var det først da manglen eller fejlen nærmere blev påvist, at tilhørerne ved båndgengivelse blev klar over at der var grundlag for kritik. Dette viser at der tiltrænges en undervisning i afhøring, som ikke kan opnås hverken ved den traditionelle universitetsundervisning eller ved andre kurser som afholdes for jurister.

1.3. Behovet for vidnepsykologi

Ud fra en samlet vurdering er parts- og vidneudsagn utvivlsomt de hyppigst forekommende bevismidler i vore retssager. I den enkelte retssag er parter og vidners udsagn ofte tillige de vigtigste bevismidler og ikke sjældent de eneste.

Samtidig ser vi i den juridiske lærebogslitteratur ofte – og med rette – den retlige afhøring omtalt som den vanskeligste del af retsforhandlingerne. De første afhøringer imødeses ofte med betydelig nervøsitet blandt nybegyndere, og selv erfarne jurister kender til en vis usikkerhedsfølelse i forbindelse med afhøringen. Der er flere indlysende årsager til denne begyndernervøsitet og almindelige usikkerhed omkring den retlige afhøring: I modsætning til det glatte, indforståede forløb, udviklet gennem århundreders tradition og professionalisme, der ellers kendetegner transaktioner, konfrontationer og kommunikation inden for rettens maskineri, konfronteres her juristen med »en flok uensartede, ikke-professionelle, udisciplinerede« personer. Personer der ofte kommer fra miljøer og samfundslag, og som taler et sprog, juristen kun sjældent møder og hører uden for retten. Personer der tilmed som oftest selv føler sig nervøse og pressede ved dette møde med retten, hyppigst det første og eneste i deres liv – et møde som de måske i længere tid har set hen til med en vis ulystbetonet spænding. (Undersøgelser viser, at modvilje mod at optræde i retten karakteriserer ikke blot sigtede personer, men også parter og vidner, se *Klette: Brottmålsprocessen ur den tiltalades perspektiv*, 1977, s 108 f, med omtale af *Sjölin: Att vittna – vad innebär det?* 1970). Under denne konfrontation er det juristens opgave at formå dette fremmede menneske til at fremsætte nogle ytringer, meddele nogle oplysninger, der ofte får afgørende følger for vedkommende selv eller andre. Disse oplysninger skal juristen søge fremkaldt ved hjælp af en kommunikationsform, en udspørgningsteknik, som han – trods dens vigtighed og hyppighed – aldrig i sin studietid har lært at beherske.

Et gennemgående træk ved danske afhøringer (såvel som afhøringer i de fleste andre lande) er, at de synes at ske helt eller i det væsentlige improviseret. Dette i modsætning til proceduren, der er forberedt. Det er som om, man går ud fra, at afhøring ikke lader sig forberede, men må bero på forholdene, som de udvikler sig i retten.

Formålet med disse undersøgelser er da at ændre indstillingen til afhøringerenes betydning, således at det bliver en selvfølge, at afhøringerne er mindst lige så velforberedte og forløber lige så velsmurt som proceduren. Det er klart, at denne forberedelse må have en ganske anden karakter end den der gælder for proceduren, idet man må være forberedt på uventede, overraskende parts- eller vidneudtalelser.

1.4. Hvad er en afhøring?

En afhøring er en *samtale*, som regel mellem to mennesker, altså en *dialog*. Mere præcist udtrykt er en samtale (dialog) en form for *kommunikation*, hvorved to personer mere eller mindre direkte på skift og i et sammenhængende forløb meddeler sig til hinanden.

Men selvsagt er ikke enhver samtale en afhøring, og tilmed gør der sig ved den rettlige afhøring nogle ganske ejendommelige forhold gældende, der vist nok er helt særegne og ellers ikke forekommer i de former for samtaler, vi i øvrigt kender til. Der tænkes her på det specielle, at afhøreren (dvs principielt advokat/anklager) nok taler direkte til den afhørte (tiltalte, parten eller vidnet), men sidstnævnte må i princippet rette sine svar, ikke til afhøreren, men til retten, altså dommeren/dommerne og eventuelle domsmænd eller nævninge. Herved adskiller den rettlige afhøring sig også fra de andre afhøringsformer, vi kender, fx det politimæssige forhør eller – for at nævne en form for afhøring vi alle formentlig har været igennem – den mundtlige eksamination ved skole eller anden læreanstalt.

Det er en alment menneskelig erfaring, at når vi befinder os i en uvant situation, en situation der tydeligvis stiller krav til os, men krav vi ikke har lært at leve op til, så griber vi uvilkårligt til at benytte os af de erfaringer, vi har gjort, de regler vi kender fra den nærmest beslægtede situation. Den nybagte jurist, der første gang skal foretage en retlig afhøring, benytter sig uvilkårlig af de erfaringer, han/hun har gjort i andre samtaler, først og fremmest dagligdagens almindelige mere eller mindre selskabelige/informative snak. Denne dagligdagens samtale – lad os kalde den »den selskabelige samtale« – har sine egne uskrevne, men ikke desto mindre nøje fastlagte regler; regler der er kulturbestemte, ofte ned til yderst snævre lokalgeografiske afgrænsninger, og klassebestemte, men ofte med bestemte varianter der er karakteristiske for særlige miljøer eller familier. Disse regler tænker vi ikke over i det daglige, men vi kan blive os dem klart bevidst, når vi bevæger os væk fra vort sædvanlige miljø; forskellene fremtræder desto stærkere og derfor mere pinligt bevidst, jo længere væk vi bevæger os, socialt og kulturelt.

Rejsen fra dagligdagens dialog ind i retssalens kan opleves med største pinagtighed af den, der skal afhøres – dette skal vi se eksempler på. For den der skal *foretage* afhøringen bemærkes skiftet knap så stærkt, da det jo trods alt er afhøreren, der anslår tonen og sætter rammerne for den givne situation, selv når han måske er nok så uvant med den. Man vil derfor ofte opleve, at ikke så få af reglerne og normerne fra den selskabelige samtale (i et »pænere« miljø) overføres til afhøringssituationerne i retssalen. Da der ikke findes ret

mange fastslåede regler for den retlige afhørings former (se kapitel 2), og da der traditionelt ikke forekommer nogen særlig oplæring i afhøringsmetoder, og ej heller er tradition for vejledning og efterfølgende kritik af yngre kolleger, ser man en stærkt varierende kvalitet af de afhøringer, der foregår ved vore domstole. Ikke sjældent kan kritikken af en uheldig afhøring sammenfattes derhen, at den har alt for stor lighed med dagligdagens selskabelige konversation.

Det kan da synes nyttigt, før vi går igang med den detaljerede påvisning af fejltyper og fejlkilder ved afhøringen, at foretage en lille systematisk sammenligning mellem »den selskabelige samtale« og »den retlige afhøring«. For at opnå et rimeligt sammenligningsgrundlag, vil vi ved det følgende forudsætte, at såvel den selskabelige samtale som den retlige afhøring foregår mellem to personer, der ikke kender hinanden på forhånd eller i bedste fald kun har et overfladisk kendskab til hinanden – altså således som det næsten altid er tilfældet i retten, og som det ofte er tilfældet, hvor man ved et selskab træffer nye mennesker. Med dette forbehold vil vi i det følgende sammenligne disse to kommunikationsformer på en række væsentlige punkter.

Analysen nedenfor bygger på almindelige iagttagelser og har ikke noget specifikt, dyberegående teoretisk grundlag. I et kapitel i et planlagt bind skal foretages en mere systematisk analyse af retssagens kommunikationsformer, der tager udgangspunkt i diverse psykologiske og sociologiske teorier om mellem menneskelige »transaktioner« i almindelighed og den retslige kommunikation i særdeleshed.

1.5. Dagligdagens samtale contra retlig afhøring

1.5.1.

Den retlige afhøring er primært *målrettet*: de fleste retlige afhøringer har primært til formål at tilvejebringe oplysning om en række kendsgerninger til afklaring af den aktuelle retssag. I modsætning hertil er den selskabelige samtale som regel primært *ikke målrettet*: den tjener primært intet andet formål end sig selv. Når der i den selskabelige samtales forløb stilles spørgsmål og gives oplysninger, der kan være nyttige for modtageren, så er dette udbytte nærmest at regne for et biprodukt. Det primære har været den gensidige underholdning som samtalen i sig selv har været.

Noget andet er, at såvel den retlige afhøring som den selskabelige samtale kan have *flere forskellige formål*, hvoraf enkelte godt kan ligne hinanden; fx vil der i begge slags samtaler kunne indgå det element, at i hvert fald én af parterne søger at lære den anden lidt nærmere at kende. Ligeledes at den ene af parterne søger at overbevise den anden om et eller andet. I begge disse eksempler er der dog, som antydnet, en afgørende forskel i den ulighed som straks skal omtales.

1.5.2.

Den selskabelige samtale føres som regel på basis af *gensidighed*: man skiftes mere eller mindre uregelmæssigt til at stille spørgsmål og svare. Denne takt-og-tone-regel om gensidighed i selskabelige samtaler er så udpræget, at den kun kan tilsidesættes under helt specielle forhold, fx ved samtale mellem en voksen og et barn, hvor der så til gengæld råder andre regler. Mellem sidestillede samtalepartnere må en udspørgen fra en af siderne forholdsvis hurtigt afløses af spørgsmål den modsatte vej, eller af diverse skiftende tilkendegivelser, der ikke har form af spørgsmål eller svar. Afhøringen i retten derimod er naturligvis helt *ensidig*: det er til stadighed den samme der spørger og den samme der svarer. Dette forhold hverken kan eller må vendes om. Almindelige tilkendegivelser, der hverken har form af spørgsmål eller svar, hører strengt taget heller ikke hjemme i en afhøring, omend de dog alligevel forekommer ganske hyppigt.

1.5.3.

Forholdet mellem samtalepartnere er for den selskabelige samtales vedkommende karakteriseret af *privathed* og *frivillighed*, mens den retlige afhøring er *offentlig* og til en vis grad *påtvunget* (dette gælder i hvert fald for vidner).

1.5.4.

Dialogens forløb er for den selskabelige samtale vedkommende *usystematisk* og *ustruktureret*, mens den retlige afhøring er, eller i hvert fald bør være, *systematisk* og *struktureret*.

1.5.5.

Endelig følger det af den selskabelige samtale hele karakter og formål, at der lægges afgørende vægt på kvaliteter, der bedst kan karakteriseres ved ord som »høflighed«, »gemytlighed«, »gensidig venlighed« og »sympati«. For at opretholde denne tilstand, der kræver en betydelig gensidig tilpasning, lægges der mindre vægt på præcision, klarhed og sanddruelighed, ligesom man viger uden om eventuelle kritiske samtaleemner. Man siger nødig hinanden imod: selv om man måske ikke er ganske enig i det samtalepartneren siger, så tilpasser man sine egne udtalelser, så den gode stemning og gemytlige tone kan opretholdes. Endvidere taler man gerne i munden på hinanden, afbryder og – måske især – *lader* sig afbryde af modparten, idet man undlader at fuldende sætninger, osv. En »vellykket« selskabelig samtale, der opleves som stimulerende og givende for begge parter, har en vis struktur-lighed med en anden form for selskabelig underholdning: den moderne selskabsdans, hvor man, med front mod hinanden og følgende musikken, tilpasser sig i nogen grad til hinandens rytme og bevægelser; man skiftes måske til at tage føringen, til at inspirere og lade sig inspirere. Det afgørende er stemningen, fornemmelserne, ikke det konkrete indhold.

I klar kontrast hertil står den idealtypiske afhøring som den samtale, der mest rationelt, præcist og systematisk får de oplysninger frem, der er brug for. Dette er helt og holdent afhørers opgave. Der er ikke megen mening i at bebrejde et vidne, en tiltalt eller en part i en civil retssag, at afhøringen går i fisk. Det må betones, at det koncise, rationelle forløb af en afhøring ingenlunde indebærer, at afhøringen foregår i en kølig, »steril« stemning. Tværtimod. En effektiv afhøring forudsætter, at både afhører og afhørte er relativt afslappede. Man husker i reglen mest og formulerer sig bedst, når man er nogenlunde afspændt og veltilpas, når man behandles høfligt og venligt. Men en sådan tilstand fremmes *ikke* ved, at man til retssalen overfører de samtaleformer, der skaber god stemning i selskabslivet. På grund af de ovenfor omtalte fundamentale forskelle der i øvrigt er mellem disse to dialogformer og deres funktioner, bliver den afhørte ikke afslappet og veltilpas, men kun endnu mere anspændt og forvirret, når afhøreren fx taler i munden på ham, stiller velment gemytlige, men sagen uvedkommende spørgsmål, eller springer usystematisk fra emne til emne.

1.5.6.

Her følger et *eksempel* på, hvor springende en afhøring let kommer til at tage sig ud, når den præges alt for meget af den selskabelige samtales form. Lad det være sagt straks, at dette citat ikke på nogen måde er enestående; det er tværtimod ret typisk for de afhøringer, der er indsamlet i undersøgelsens forløb. Man vil senere i fremstillingen finde andre, til dels endnu mere udprægede eksempler på afhøringer, hvor en afsmitning fra dagliglivets samtaleformer synes at have fundet sted (især afsnittet vedrørende »beroligende indledninger« og diverse eksempler på humoristiske indslag). Citatet er klippet fra en erstatningssag om et uheld på en eng, hvor det diskuteres, hvorledes man kom ind på engen (--- betyder tøven, ... en afbrydelse).

*Eksempel nr 1**

Advokaten: Den eng, er den indhegnet eller er den fuldstændig...

Parten: Den er indhegnet.

A: Den er indhegnet.

Dommer: Det er den, vi ser her på kortet, ikke? (peger på en kortskitse).

A: Altså, det er den store, hele den store eng...

P: Den findes der...

A: Det, det er den, der er indhegnet med det der pigtråd og glat tråd?

P: Ja, ja.

A: Den er altså indhegnet?

P: Ja.

A: Øm --- Hvad gør De så for at komme ind? Kravler De under hegnet, eller --- springer De over? Eller ...

P: Jah, ja...

A: ... noget i den retning?

P: Ja. Nogen træder på den, og så går vi over, eller også så kravler vi under.

A: Eller, eller også kravler De under. Er der ikke et led, De kan gå igennem?

P: Nej.

A: En låge?

P: Nej, det har jeg altså ikke set.

A: Nå, det har De ikke, det har De ikke set?

P: Næh!

A: Altså, når De går derind, så --- så så går De ind dér, og, så ved at træde over eller under det hegn, der er der . . .

P: Ja . . .

A: Javel. Når De så kravler ind, er det så en mark? Nu har vi jo set nogle fotografier af det, hvor der dengang i 1966 var nogle markerede stier?

P: Ja, det er sådan, at man godt kan se, hvor vi mest gik.

A: Man – man kunne godt se, hvor De mest gik?

P: Ja, ja.

A: Ja. --- De og andre mennesker, De gik over det hele, og der var en markeret sti?

P: Ja . . .

A: Der hvor De, øh, trådte hegnet ned for at komme ud eller ind, var det i nærheden af den markerede sti?

Dommer: Det forstår jeg ikke, det der med at træde hegnet ned. Hvad betyder det?

A: Ja, altså --- træde hegnet ned. Jeg brugte --- et forkert udtryk, som min --- som min --- som, som sagsøgeren forklarer: For at komme ind på marken, så kravlede De enten under hegnet eller gik over. Og så trækker man det vel sådan lidt ned for at komme over, ikke?

D: Det er jo et elektrisk hegn, så man skal jo helst holde fingrene væk.

A: Ja, hvad, ja hvad gjorde De? Var det et elektrisk hegn?

P: Ja, det mener jeg, det er.

A: Det mener De, det er?

P: Ja.

A: Ja. Hvordan kom De så --- Hvordan undgik De så at få stød?

P: Jah, det gjorde øh --- vi gjorde det så mange gange, så altså . . .

A: (afbryder) Fik De stød?

P: Nej, det gjorde jeg ikke.

D: Nej, man kan jo sagtens kravle under.

A: Det kan jo også være, det kan jo også være, at der ikke var elektricitet i.
Tog De på det med hænderne?

P: Nej, nej.

A: Det gjorde De ikke?

P: Det gjorde vi aldrig.

A: Det gjorde De *aldrig*?

P: Nej.

A: De var altså klar over, at der kunne være elektricitet i, så De skulle, De skulle passe på?

P: Ja.

A: Javel, javel. Men De gør altså det, at De kravler ind under . . .

P: Ja.

A: . . . eller går over det . . .

P: Ja.

A: Man kan altså godt kravle ned over det uden at røre elektriciteten? Og uden at røre ved hegnet?

P: Nej, vi træder — Ja vi *kan* altså godt komme over . . .

A: (snakker i munden på sin klient): Under hegnet? Under hegnet . . . Altså, nå, ja . . .

P: . . . komme over det. Hvis der er nogle voksne med, så træder vi lige på det.

A: Så træder, så træder De lige på det. Så var det altså ikke helt forkert. Det gør De altså sommetider.

Man kunne af dette citat godt få det indtryk, at hegnsproblemet og spørgsmålet om, hvorledes dette hegn blev forceret, spillede en central rolle i sagen. Dette forekommer ingenlunde at være tilfældet. Gennem en passende afhøringsform kunne dette punkt have været afsluttet med to-tre spørgsmål og svar.

1.6. Afhøringens formål og funktion

Som allerede omtalt kan det betragtes som den retlige afhørings primære og officielle formål at tilvejebringe udsagn der indeholder korrekte oplysninger af betydning for den foreliggende sag. Disse udsagn fungerer i varierende grad som beviser med henblik på en afklaring af sagens fakta og skal til sidst, sammen med eventuelle andre beviser og en vurdering af sagens juridiske aspekter, hjælpe domstolen til at træffe en afgørelse.

Imidlertid kræver det næppe særligt dybtgående studier af rettens teori og praksis at blive klar over, at parts- og vidneafhørings formål ikke udelukkende er at tilvejebringe »korrekte og for sagen relevante oplysninger«. Alene den kendsgerning, at der langt fra hersker enighed om, hvad der er selve *retssystemets formål*, eller blot dets primære formål, kan næppe undgå at smitte af på en vurdering af hvad der er formålet, eller det primære formål, med retssagen, og derfor med den retlige afhøring.

Det kan i denne forbindelse oplyses, at et forsøg på en systematisk opremsning af alle de formål/funktioner, der i tidens løb af seriøse fagfolk (jurister, retssociologer, retsfilosoffer m fl) har været tillagt alene det *strafferetlige* system, resulterede i en liste på ikke mindre end 24 numre (*Kutchinsky: Some preliminary contributions to the work of the Sub-Committee on Decriminalisation. D: »Benefits« (aims, objectives, functions) of the penal system. Strasbourg, 1976*).

En nærmere gennemgang af retssagens mulige alternative funktioner, og disses eventuelle betydning for processens forløb, specielt for afhøringen, vil blive behandlet i en senere publikation. På dette sted vil det være nok at pege på to forbehold, hvorom der – i hvert fald ved nærmere eftertanke – næppe kan herske stor uenighed.

1.6.1. Partitagning

Det første forbehold over for den forenkede opfattelse af afhøringens formål (»at tilvejebringe relevante og korrekte oplysninger«) fremkommer når man ser lidt nærmere på et af retssagens anerkendte hovedformål: *at løse konflikter*. Især i civile retssager træder dette formål tydeligt frem; men ligeså tydeligt træder det netop i disse sager frem, at det ikke kan være afhørerne, altså parternes advokater eller eventuelle selvmødere, ligegyldigt, *hvorledes* den for retten indbragte konflikt faktisk løses. Det er klart at parterne og vel især

disses advokater officielt – hvis de blev afkrævet en udtalelse herom – ville fastholde at de ønskede »sandheden« om alle relevante forhold i konflikten bragt for dagen. Men pointen er jo, at disse to modparter i retstvisten oftest har forskellige opfattelser af *hvad* »sandheden« er i den aktuelle sag. Selv om det selvfølgelig forekommer, er det formentlig en sjældenhed at uenigheden udelukkende drejer sig om jura, mens der hersker fuld enighed om fakta. Som oftest vedrører uenigheden begge dele med hovedvægten på de faktiske forhold. Når dette er tilfældet, er det også klart, at de to advokater naturligvis også skal være partiske i sagen. Det kræves af dem både ifølge retsplejeloven og ifølge advokatsamfundets regler om »god advokatskik«, at advokaterne skal varetage deres klienters interesser bedst muligt. Naturligvis siges det intetsteds, at dette også indebærer partiskhed med hensyn til sagens kendsgerninger, fx således, at de i »samarbejde« med deres klienter og eventuelle vidner udelukker eller undertrykker sådanne fakta som eventuelt er egnet til at skade klientens sag. Men givet er det, at ingen ordentlig jurist godvilligt spiller modparten fakta i hænde, som ville kunne skade hendes/hans egen klient.

Hvad der her er sagt om den civile retssag gælder stort set også om straffesagen. Den »konflikt« der her skal løses er officielt en konflikt mellem *staten* på den ene side og *lovovertræderen* på den anden side. Uofficielt vil der ofte tillige være tale om en konflikt mellem et *offer* og en *gerningsmand*. Sidstnævnte forhold træder særlig tydeligt frem og bliver i realiteten en officiel konflikt i lighed med de civile søgsmål, hvor der også er tale om erstatningsansvar. Under alle omstændigheder gælder det også for straffesager at de to konfliktparter »advokater«, anklageren og forsvareren ser sagen fra forskellige synsvinkler.

Hvad forsvareren angår, er hans pligt til at støtte sin klient identisk med den der gælder for den civile retssag. Hvad anklageren angår er sagen mere kompliceret, idet han, efter Rpl § 711, ikke blot skal have for øje, at strafskyldige personer drages til ansvar, men også at forfølgning af personer, som ikke er strafskyldige, ikke finder sted.

Dette krav om »upartiskhed« har imidlertid særlig betydning, når det drejer sig om, hvorvidt anklagemyndigheden vil rejse sigtelse eller ej. Når anklagemyndigheden først har bestemt sig for, at der skal rejses tiltale, så træder den principielle ligestilling mellem anklager på den ene side og tiltalte og hans forsvarer på den anden side som regel klart frem. Domsforhandlingen i en straffesag kommer således for så vidt til at ligne en civil retssag i betydelig grad, idet hver af »parterne«, anklager og forsvarer, vil stræbe efter at »vinde« sagen, altså søge at få gennemført den påstand der er nedlagt under sagen.

Dette vil også give sig udslag i den måde hvorpå afhøringen af tiltalte og

vidner kommer til at foregå. Forsvareren vil naturligvis lægge vægt på at få frem, hvad der blandt sagens oplysninger taler til fordel for tiltalte, mens anklageren ligeså naturligt vil tilstræbe det modsatte. Hvis man ikke vil anerkende dette, lukker man øjnene for nogle realiteter, som træder klart frem i de fleste straffesager, jfr nærmere herom 5. 3. 2.

Her skal bringes et *eksempel* fra en civil retssag, hvor en advokat hindrer sin klient (sagsøgte i en erstatningssag) i at fremsætte en udtalelse, der formentlig ville kunne skade sagens udfald for ham. Det er den samme sag, hvorfra eksempel nr 1 er taget, men nu fra afhøringen af modparten, sagsøgte. Den tilskadekomne sagsøger bor i nærheden af engen, og det er naturligvis afgørende om sagsøgeren, som hævdede af denne, overhovedet havde ret til at opholde sig på den pågældende eng.

*Eksempel nr 2**

Advokaten: Har hr Petersen direkte fået lov til at færdes på Deres marker?

Parten: Nej, eh – nu har jeg ikke snakket med hr Petersen personligt . . .

A: Har De givet ham eller hans familie lov til at færdes dér?

P (tøvende): Øh, altså det er -- nu er der altså det at sige til det --- altså, min far han solgte jo altså det der stykke jord til hr Petersen, ja, og så var det jo altså sådan en aftale, helt personlig . . .

A (afbryder): *Det, det ved De ikke?*

P: Nej.

A: Nå, nej.

Sagsøgte er her utvivlsomt i færd med at opfylde sin under strafansvar pålagte pligt til at tale sandhed, men afskæres herfra af sin advokat, der lynhurtigt og med rette fornemmer at hans klients fortsatte udtalelser kan føre til at erstatningsansvaret er undgåeligt. Sagsøgtes begyndende »tilståelse« er så lavmælt og tøvende, og advokatens indgriben sker så resolut og på så overrumplende og suggestiv en måde, at partens »nej« er undgåeligt – samtidig med at ingen andre synes at have mærket hvilken manipulation der i realiteten er sket.

1.6.2. *Troværdighedsbegrebet*

Det *andet* væsentlige forbehold over for en alt for forenklet opfattelse af den retlige afhørings formål fremkommer ved en lidt nøjere analyse af, hvad der kan forstås ved begrebet »relevante og korrekte oplysninger«.

Allerede ud fra en naiv betragtning, der især ses fremført i den ældre vidnepsykologiske og afhørings tekniske litteratur, omfatter enhver afhøring nødvendigvis to komponenter; to komponenter der stiller afhøreren over for to tilsvarende opgaver:

- (1) at formå den afhørte til at fremsætte udtalelser om en række for sagen relevante kendsgerninger,
- (2) at tilvejebringe materiale til vurdering af disse udtalelsers »sandfærdighed« eller »troværdighed«.

Der er dog ikke, som det ofte ses fremhævet, tale om at den naive opfattelse af troværdighedsbegrebet, der skal omtales i det følgende, kendetegnede *al* vidnepsykologisk litteratur forud for Trankell. Allerede ved begyndelsen af dette århundrede kunne William Stern i et foredrag i Wiens Juridiske Forening (dec 1904) fremsætte en opfattelse af troværdighedsbegrebet, der i hovedsagen stemmer overens med den opfattelse der skal lægges til grund i det følgende. Samtidig må det dog med beklagelse noteres, at den mere nuancerede psykologiske opfattelse af troværdighedsbegrebet ikke har fundet vej til den nyeste betænkning om vidneudsagn (*Betænkning* nr 622/1971).

Den naive opfattelse går ud på, at disse to opgaver i og for sig er uafhængige af hinanden: den første løses ved at man får den afhørte til at udtale sig om en række spørgsmål. Den anden løses ved at man, ved hjælp af diverse fremgangsmåder, søger at skaffe grundlag for en vurdering af forhørs personens almene »troværdighed« såvel som troværdigheden af det aktuelt afgivne udsagn. I ældre europæisk ret, såvel som også i nyere tid i såkaldt »primitiv ret«, byggede man, især hvad angår en *mistænkt* persons udsagn, troværdighedsvurderingen dels på erklæringer fra andre borgere vedrørende hans omdømme i almindelighed eller i forhold til den aktuelle sag, dels på tegn fra en højere styrelse, der tillagdes absolut indsigt i »sandheden« – »Gudsdom« (jernbyrd, vandprøve mm). Disse fremgangsmåder, der klart betoner uafhængigheden mellem udsagnene og vurderingen af disses troværdighed, er i nyere tid gradvis blevet afløst af »psykologiske metoder« – metoder der tydeligt afspejler den udvikling psykologien havde gennemgået siden midten af det 19. århundrede, ikke mindst i Tyskland, hvor fremkomsten af stedse mere raffinerede »psykofysiske eksperimenter« gav anledning til betydelig (stærkt overdrevet) optimisme med hensyn til videnskabens muligheder for at løse en række af de problemer der tidligere var overladt til et skøn.

Det skal dog i denne forbindelse påpeges, at der også i den tidlige og primitive rets »troværdighedsprøver« har været et ikke ubetydeligt psykologisk

moment. Hvor mange mistænkte – med rette eller urette – har mon ikke foretrukket at aflægge fuld »tilståelse« frem for at bære glødende jern. En psykologisk set mere raffineret troværdighedsprøve er foreskrevet i Bibelen: Med det formål at afsløre ægteskabelig utroskab skulle den mistænkte kvinde (i det patriarkalske samfund var »hor« selv sagt primært en hustruforbrydelse) gennemgå et kompliceret og højtideligt ritual foranstaltet af Templets præster. Herunder skulle hun nedsvælge et bæger med vand hvori var opslæmmet »støv fra helligdommens gulv«. Havde hun været tro, ville disse »bitterhedens vande« intet gøre hende, men var hun skyldig i ægteskabelig utroskab, ville væsken få »hendes bug til at svulme op og hendes lænd til at visne« (4. Mosebog, kap. 5). Der er ikke overleveret eksempler på den faktiske brug af denne prøve.

Karakteristisk for tendensen i disse ældre fremstillinger vedrørende vidnepsykologi og afhøringsmetoder er det, at man primært førte løgneren i retssalen tilbage til den afhørtes »løgnagtige karakter«. Særlig stor var interessen for børns muligheder for at afgive »sandfærdige vidneudsagn«; man anså »løgnagtigheden« for at være karakteristisk for visse aldersgrupper, jfr *Wachtmeisters* bog om børn som vidner, der i 1948 fremkom i dansk oversættelse under den meget sigende titel: »*For ung til at tale sandhed*«. I lighed med mange andre ældre vejledninger for politifolk og jurister gennemgår Wachtmeister en stribe af forskellige »typer af løgne«: »fantasiløgne, praleløgne, forsvarsløgne, altruistiske løgne, suggererede løgne, forstands- og vaneløgne, seksuelle løgne og patologiske løgne« (citeret efter indholdfortegnelsen i Wachtmeister, 1948). I mellemkrigstidens Tyskland udviklede man i mange delstaters retssystemer et større vidnepsykologisk apparat; til dette hørte ansatte vidnepsykologer og -psykiatere, hvis opgave blandt andet bestod i, forud for retssagen at underkaste vidnerne »troværdighedsprøver«. For eksempel beretter Wachtmeister (1948) at der ved retten i Leipzig i 1934 til stadighed var knyttet en kreds af fire til fem særligt kvalificerede personer hvis opgave var at undersøge de i retssager involverede børns troværdighed. Et enkelt eksempel, citeret efter Wachtmeisters bog, vil vise naiviteten i de prøver der benyttedes:

»For at prøve om barnet har anlæg for praleri, anvender man fx følgende fremgangsmåde. Barnet spørges: Ved du hvad hovedstaden i (et land nævnes) hedder? Svar: Ja eller nej! – Ved du, hvad statsministeren hedder? – Ved du, hvor (navnet på et bjerg nævnes) ligger? Ved du, hvor (en ret ukendt by nævnes) ligger? – Efter en halv times forløb spørges påny: Nå, hvor ligger så byen, bjerget osv. Det viser sig nu at de pralende børn uden tøven har svaret ja på spørgsmål, som de ved den senere udspørgning slet ikke kan besvare.

Den sagkyndige søger også på forskellig måde at danne sig et skøn over, hvorvidt barnet kan henføres til den sangvinske, flegmatiske, melankolske eller koleriske type. Dette kan i mange tilfælde være af betydning ved bedømmelsen af spørgsmålet om barnets pålidelighed . . . » (s 140).

I Danmark har sådanne tekniske »troværdighedsprøver« næppe nogensinde været benyttet. Til gengæld har der været des mere basis for indslag af mere eller mindre »hverdagspsykologisk« tilsnit. Således mener *Vollmond* (Proceduren, 2. udg 1980, s 113), at vidner ikke bør have lov til at optræde med store mørke solbriller på, »der som en slags maske skjuler deres åsyn« (s 91). Man kan være enig i denne forholdsregel ud fra det simple grundsynspunkt, at der bør være færrest mulige »skærme« mellem rettens aktører. Vollmonds begrundelse er, fra et moderne vidnepsykologisk synspunkt, mere tvivlsom:

Det er en menneskelig erfaring, at løgnere bedre kan styre deres tunge end deres blik; og utilpashed over en letfærdig omgang med sandhed afsløres ofte af uro i stolessædet og benenes nervøse bevægelser på gulvet; smukke dameben kan i retssalen røbe en sort sjæl . . . » (Vollmond, 1980, s 113).

Ældre vidnepsykologiske fremstillinger – såvel som nyere fremstillinger af et populær-psykologisk tilsnit – byggede på den ældre psykologis dogmer, der netop tog det for givet, at menneskelige handlinger og væremåder hovedsagelig skyldtes bestemte, i reglen nedarvede, karaktertræk og egenskaber. Tilsvarende har den lidt nyere vidnepsykologi og nyere fremstillinger af afhøringsmetoder taget ved lære af den moderne psykologi, der lægger hovedvægten på de situationer, socialt og psykologisk, mennesket befinder sig i, ofte kombineret med, hvad det tidligere har lært i mere eller mindre tilsvarende situationer. I moderne vidnepsykologisk fortolkning er »det flakkende blik« og »de urolige fødder« lige så uegnede til at afsløre en »løgner« og en »sort sjæl« – altså: et utroværdigt udsagn – som den store klassiker i denne henseende: det selvmodsigende eller på andre måder inkonsekvente udsagn. De urolige øjen- og fodbevægelser røber frem for alt, at her er en person, der befinder sig i en aldeles uvant situation og derfor føler sig usikker og utryg. Og selvmodsigelser og uoverensstemmelser med tidligere udsagn er ofte lige præcis, hvad man måtte forvente at finde i et udsagn, der afgives flere måneder efter at den begivenhed, hvorom sagen drejer sig, har fundet sted.

Det kunne lyde som om den moderne vidnepsykologi fratager domstolene nogle gode gamle tommelfingerregler med henblik på den jo stadig helt nødvendige troværdighedsvurdering af parts- og vidneudsagn. Oven i købet samtidig med, at vidnepsykologer gennem diverse eksperimenter mener at have

påvist, hvor lidt man i det hele taget kan stole på vidneudsagn (jfr allerede den danske psykolog, Poul *Bahnsen's* vidnepsykologiske klassiker med endnu en meget betegnende titel: »*Vidneudsagnets upaalidelighed*«, 1936). Hertil kan man måske sige, at vor tids praktiserende jurister har lige så god eller dårlig grund til at beklage sig over disse »negative« resultater af den moderne vidnepsykologi, som visse generationer af praktiserende læger havde til at beklage sig over resultaterne af den moderne medicinske forskning; fx da de mod slutningen af forrige århundrede blev berøvet et så traditionsrigt og probat middel som åreladningen. Det er næppe formålstjenligt at trænge for langt i denne analogi mellem de to normative discipliner og mulighederne for konflikt og samarbejde mellem disse discipliners praktikere på den ene side og de mere eller mindre nærtstående teoretikere og forskere på den anden side. Blot skal det påpeges, at omend praktikere af begge slags måske kunne føle, at den moderne forskning havde berøvet dem et og andet »probat middel«, så var det dog oftest et middel, der gjorde mere skade end gavn. Hertil kommer, at forskningen i begge tilfælde ofte havde adskilligt bedre midler at tilbyde som erstatning for de tabte.

Hvad vidnepsykologien angår (se nærmere herom i kapitel 9) er man blevet klar over, at en moderne videnskabelig analyse af »vidneudsagnets pålidelighed« må hente erfaringer fra *perceptionspsykologien* (dvs læren om vore sansers funktion, og hvorledes vore oplysninger fremkommer), herunder specielt læren om *den sociale perception* (dvs oplevelsen af andre mennesker), fra *indlæringspsykologi* (der også omhandler erindring og glemsel), fra *personlighedspsykologi* og *socialpsykologi*. Bidrag ydes også fra *kommunikationsforskningen*, der er en disciplin i grænseområdet mellem flere videnskaber.

I praksis kan og bør den viden, vi henter fra den teoretiske vidnepsykologi, udnyttes især på to måder: dels gælder det om at sikre sig de *bedst mulige betingelser for afgivelse af vidneudsagn*, dels gælder det om at *maksimere mængden af pålidelig information, der kan uddrages af et vidneudsagn*. Disse to formler, der stort set kan erstatte den ofte funktionsforstyrrende »troværdighedsprøvnin~~g~~«, spiller en afgørende rolle i Danmark, hvor vi er utilbøjelige til at anvende egentlig vidnepsykologisk ekspertise i rettens tjeneste.

1.7. Vurdering af vidneudsagnet – objektivitetsproblemet

De bedste betingelser for afgivelse af vidneudsagn opnås bl a ved anvendelse af en hensigtsmæssig og korrekt afhørings teknik. Tager man det samlede forløb af en sag med i betragtning, er der også andre måder at fremme betingelserne for afgivelse af anvendelige vidneudsagn. For eksempel bør man være på vagt over for den påvirkning, der kan finde sted gennem politi- og advokat-afhøringer forud for retssagen (se 2.2.2 og 3.3); ligeså bør man mest muligt afkorte den tid, der hengår mellem begivenhed og afhøring. De bedst mulige betingelser for afgivelse af vidneudsagn tjener samtidig maksimeringen af den pålidelige information der kan uddrages af disse vidneudsagn. Men frem for alt beror denne »informationsmaksimering« på et nøje kendskab til den proces, der fører fra et givet hændelsesforløb og et evt vidnes oplevelse heraf til vidneudsagnet og dets protokollering ved domstolen. Her tænkes såvel på vigtigheden af, at juristerne har en almen teoretisk viden om de mange led i dette forløb, som på den kontante viden den givne afhører formår at tilvejebringe herom i relation til en aktuel sag.

Det bemærkes, at vi her opererer med et rent kvantitativt, altså i denne sammenhæng relativt, begreb: »mængden af pålidelig information«. Der tænkes herved ikke blot på mængden af »helt igennem« korrekte oplysninger, der indgår i et givet udsagn; der tages også hensyn til den mulighed at den enkelte oplysning kan være mere eller mindre korrekt. Det sidste står i modsætning til den traditionelle opfattelse af »sandhed« contra »løgn« – begreber der nok opereres med i visse, fortrinsvis ældre vejledninger i vidneafhøring, men som, formentlig også efter moderne advokaters og dommeres opfattelse, ikke har meget med domstolens hverdag at gøre.

Om der i det hele taget kan eksistere helt entydigt beskrivelige hændelser eller »helt igennem korrekte oplysninger«, er et spørgsmål af filosofisk/erkendelsesteoretisk art, som vi ikke behøver at komme nærmere ind på. En almindelig anerkendt konklusion af denne *objektivitets*-diskussion er heldigvis i god overensstemmelse med vidnepsykologiske principper; den går nemlig ud på, at man ved fastlæggelse af objektivitetskriterier ikke kan komme udenom den menneskelige oplevelse og beskrivelse af det oplevede. Selv om vi benytter os af nok så mange, nok så raffinerede og præcise *registreringsinstrumenter*, fx kameraer, lyd- og billedbåndoptagere og elektroniske måleinstrumenter af enhver art, så er der stadigvæk brug for mennesker til at bygge, installere, indstille og igangsætte disse instrumenter, ligesom der skal mennesker til at aflæse resultaterne og gengive dem i en anvendelig form. Og selv om den moderne, især den elektroniske, teknologi i stadig

stigende grad lader maskiner overtage nogle af de funktioner der tidligere var overladt til mennesker (fx kan kameraer nu fokuseres og lysindstilles fuldautomatisk) er der dog stadig blot tale om at den menneskelige medvirken skubbes et eller flere led længere ud.

Ved domstolene kommer vi næppe nogen sinde udenom mennesket som registreringsapparat (se 9.2.2.). Det hører til sjældenhederne, at der er kamera på begivenhederne, selv om det forekommer. Et berømt eksempel er mordet på præsident Kennedy's formodede morder Oswald – man husker dog i denne forbindelse, at TV-optagelserne vel afslørede, hvem der trykkede på aftrækkeren; men det er endnu uafklaret hvem der fik Jack Ruby til at udføre dette drab; og ingen vil formodentlig nogen siden finde ud af, hvem der siden myrdede den mand, der myrdede præsident Kennedy's morder.

Når vi i det følgende alligevel opererer med begrebet »entydige«, »objektive« kendsgerninger, er det for at have et relativt forenklet udgangspunkt for den i forvejen temmelig komplicerede analyse af »oplysningens vej fra hændelse til protokol«. Ved entydighed og objektivitet forstår vi her den *enighed*, der tænkes at herske mht oplevelse/beskrivelse af et formodet faktum, mellem et antal »ideelle vidner«, dvs kompetente, uvildige, alsidigt og godt placerede samt indbyrdes uafhængige iagttagere der, hvor det er muligt, ydermere har velfungerende måleinstrumenter til deres rådighed. Alt hvad disse hypotetiske »vidner« kan blive helt enige om – vel at mærke uden nogen form for pres udefra eller indbyrdes – kan i vidnepsykologisk forstand med rette betegnes som objektive kendsgerninger.

1.8. Forudsætninger for korrekte oplysninger via udsagn

Den følgende liste indeholder otte almindelige forudsætninger for at domstolen, via et parts- eller vidneudsagn, modtager korrekte oplysninger om et, for afgørelse af en given sag, relevant faktum. En del af disse forudsætninger vil blive gennemgået i detaljer i senere kapitler.

1.8.1.

En første forudsætning er, at selve hændelsesforløbet har været af en sådan karakter, at det *kan* beskrives i *entydige* relevante udsagn – altså at der er én, og kun én fremstilling, der er helt korrekt. Jævnfør den umiddelbart foregående diskussion af begrebet entydighed, er det klart, at entydighed og præcision må ses i relation til domstolens behov, der naturligvis varierer fra sag til sag. Indgår der i en sag beskrivelsen af en bil, vil det i nogle sager være en afgørende detalje, hvilket mærke, årgang, farve mm denne bil kan karakteriseres ved, i andre sager vil dette være aldeles underordnet, hvorimod hastigheden måske er det faktum, der har interesse.

Alt andet lige vil beskrivelser der nødvendigvis må indeholde et moment af *vurdering* ofte savne entydighedsforudsætningen. Dette moment vil ofte være til stede, hvis beskrivelse af en persons sindstilstand er af betydning. I sådanne tilfælde vil mulighed for entydig beskrivelse (ifølge ovennævnte definition) være til stede, hvis alt hvad retten har brug for at vide er, om den pågældende person udtrykte betydelig følelsesmæssig agitation eller var ganske upåfaldende afslappet i sin væremåde. Derimod foreligger entydighed næppe, hvis det er afgørende at vurdere hvilken *grad* af agitation der var tale om, eller om personen gav udtryk for vrede eller frygt eller en blanding af begge dele.

Entydighedsforudsætningen vil også ofte mangle, hvis beskrivelsen af hændelsesforløbet skal benyttes til vurdering af, om et offer har været *sagesløs*, om en eller anden har været *i god tro*, om modstand (fx i en voldtægtssag) har været eller – endnu vanskeligere – af gerningsmanden har kunnet opfattes som værende »på skrømt«, om »hvem der begyndte« i et håndgemæng osv osv.

1.8.2.

Den næste forudsætning er, at vidnet, der er indkaldt for at afgive forklaring om en given hændelse, faktisk også *har overværet* denne hændelse. Det sker af og til, at et formodet vidne overhovedet ikke har overværet den aktuelle hændelse, men måske en lignende hændelse af helt tilsvarende art. En klassiker af denne art forekommer i forbindelse med personer, der formodes, og måske selv mener, at have overværet retligt relevante begivenheder under

udførelse af deres daglige erhverv eller på anden måde under rutinemæssige gøremål. *Eksempel:* Chaufføren der i forbindelse med en bortførelsessag meddeler at have set en person, der svarer til signalementet af den bortførte, stige op i en nærmere beskrevet bil og køre bort; tid og sted passer ifølge chaufførens beretning, men senere fremgår det af hans kørselsbog, at han just den dag bortførelsen fandt sted befandt sig et helt andet sted. (Nu skal man, notabene, ikke ubetinget stole på kørselsbøger, de kan jo forfalskes, men de vil ofte være støttet af andre, herunder skriftlige, indicier). Der er i et sådant tilfælde som regel ingen grund til at tro at chaufføren lyver bevidst, at han har en livlig fantasi eller vil gøre sig interessant. Han kan meget vel have oplevet den pågældende hændelse det pågældende sted – men på et andet tidspunkt (se nærmere i det vidnepsykologiske afsnit om det »ubevidste« centralnervesystems tilbøjelighed til at »drage forhastede slutninger« på utilstrækkelige præmisser, 9.2.3.).

Tilsvarende må man være yderst varsom med at fæste lid til tjeneres oplysninger om, hvorvidt en given person var eller ikke var til stede på et værtshus på et bestemt tidspunkt, og/eller oplysninger om hvor meget den pågældende drak. Hvis sådanne dagligdags »hændelser« ligger mere end højst et par dage forud for afhøringen, og hvis der ikke knytter sig skriftlig dokumentation eller helt specielle omstændigheder til hændelsen (fx slagsmål), der kan tid- og stedfæstes på anden vis, må man nære den største mistillid til slige udsagn. Det skyldes altså ikke, at tjenere er mindre »pålidelige vidner« end andre mennesker, men at fx tjeneres oplevelser har et så ensartet præg time for time og dag for dag, at der skal helt specielle omstændigheder til for at særlige tidspunkter eller dage i erindringen kan skilles ud fra de andre.

1.8.3.

En tredje forudsætning er, at vidnet har været *i stand til* at foretage en nogenlunde korrekt og præcis *iagttagelse* af hændelsen. Problemerne omkring oplevelse og sansning (perceptionsprocessen) er temmelig velundersøgte, og vi kender utallige forhold der kan medføre at et vidne, ofte uden selv at vide det, har fået en ganske fejlagtig opfattelse af et i og for sig (efter ovennævnte kriterier) entydigt hændelsesforløb eller signalement.

1.8.4.

Den fjerde forudsætning er, at vidnet er *i stand til at opbevare* den (som vi her forudsætter) korrekte iagttagelse uændret i sin hukommelse. Også dette forhold er velundersøgt på såvel vidnepsykologisk som almen indlæringspsykologisk grundlag. Vi kender således forskellige former for »glemsel«, herunder

virksomheden af den *tid*, der hængår mellem hændelse og afhøring, og af særlige oplevelser under dette forløb, påvirkningen af politiafhøringer, samtaler om begivenheden med andre mennesker, massemediernes omtale osv.

1.8.5.

Den næste forudsætning er, at vidnet er villig til at meddele sig korrekt til domstolen. Sym- og antipatier, frygt for represalier eller håb om belønning kan få vidner til bevidst at undlade at meddele, hvad de faktisk har oplevet og husker om en begivenhed. Der er dog en meget bred og glidende overgang fra dette punkt til det næste:

1.8.6.

At vidnet er i stand til at afgive en korrekt forklaring. Igen kan sym- og antipatier, forventning om sanktioner af negativ eller positiv art, samt en lang række andre faktorer, som vi senere skal komme ind på, påvirke vidnet til, uden egentlig at ville det, at afgive et mere eller mindre farvet vidneudsagn. Den afhørte kan til gavn eller skade for en sigtet/part komme til at udelade små nuancer eller pynte på en beskrivelse. Som oftest er en sådan farvning begyndt allerede under selve oplevelsen og forstærket i løbet af den videre bearbejdning i opbevaringsperioden, der jo ingenlunde er en totalt passiv periode. *Eksempel:* Dommererfaringer såvel som faktiske opgørelser viser, at passagerer i biler, der har været involveret i færdselsuheld, praktisk taget altid afgiver udsagn til fordel for føreren af den bil, de har siddet i. Undtagelser forekommer næsten kun i de tilfælde, hvor passageren har erstatningskrav mod føreren.

1.8.7.

En syvende forudsætning er, at den afhørte får mulighed for at meddele retten de relevante oplysninger, han/hun sidder inde med. Som allerede antydnet kan der være mange slags hindringer for opfyldelsen af denne forudsætning: dårlig forberedelse og teknisk usikkerhed fra afhørers side; forstyrrende indgriben fra andre medvirkende; almindeligt hastværk i hele forløbet, der får afhørte til at afkorte sine udtalelser mest muligt; eller mere eller mindre bevidste, mere eller mindre camouflerede indgreb fra afhøreren (eller andre, undtagelsesvis), beroende på den allerede tidligere diskuteret kendsgerning, at »tilvejebringelse af relevante og korrekte oplysninger« ikke altid betragtes som det primære formål med afhøringen.

1.8.8.

En sidste forudsætning er, at de korrekte oplysninger som vidnet meddeler retten, nu også *af retten opfanges, opfattes, registreres og evt protokolleres* på rette vis. Her er principielt tale om en perceptions-, erindrings- og genkaldelsesproces, som strengt taget godt kunne være opdelt i flere led (analogt med 1.8.3. – 1.8.6. ovenfor). Dog er der tale om et forløb af en ganske speciel karakter, bl a er de medvirkende personer særdeles rutinerede i dette forløb, der ydermere foregår under en vis kontrol ved de øvrige medvirkende. Videre skulle parternes procedure tjene til at fastholde de væsentlige punkter over for domstolen; og endelig vil tilstedeværelsen af flere dommere i vigtigere sager indebære mulighed for korrektion af eventuelle fejlopfattelser under voteringen forud for domsafgørelsen.

1.9. Om fremstillingen og fejlbegrebet

De følgende kapitler indeholder en mere detaljeret, omend ofte kortfattet og forenklet, procesretlig (kapitel 2), og teknisk/psykologisk (stort set de øvrige kapitler) gennemgang af den retlige afhørings problemer. Hovedvægten vil blive lagt på de *fejl*, der meget ofte kan iagttages; hyppigt omtales *årsagen* til sådanne fejl, og hvor det skønnes påkrævet tilføjes bemærkninger om, hvad man kan gøre for at undgå eller afbøde sådanne fejl – evt hvad man kan gøre i stedet. Hvor det er muligt, vil der blive bragt eksempler på fejlene, fortrinsvis hentet fra retssagsundersøgelsen (se 1.2.). Eksempelsamlingen rummer også enkelte kontante råd med hensyn til fremgangsmåden.

Det må indledningsvis være på sin plads at sige lidt om begrebet *fejl*. At betegne noget som en fejl forudsætter, at dette noget populært sagt forsynder sig imod en eller anden norm eller regel, eller modvirker en eller anden hensigt eller et formål. Sætningen »Hovedstaden i Danmark hedder Stockholm« er *grammatisk* og *syntaktisk* korrekt, men naturligvis *geografisk* fejlagtig. Tilsvarende kan man kun tale om afhøringsfejl ud fra visse normer, regler, formål eller forventninger. Når vi i det følgende taler om *fejl* (enkeltstående fejl), *fejltyper* (klasser eller grupperinger af fejl) og *fejlkilder* (årsagerne til fejl og fejltyper) skal disse først og fremmest forstås i forhold til den diskussion om afhøringens formål og funktion som er ført ovenfor i 1.6. Altså, diskussionen vedrører forsyndelser mod det primære formål, at afhøringen skal tilvejebringe korrekte oplysninger til brug for domstolens bedømmelse af sagens fakta. Uanset om man vil være enig heri eller ej, er det i hvert fald givet, at det nævnte formål er og bliver rettens primære erklærede mål, herunder det mål der fremgår af retsplejeloven og dennes forudsætninger.

Kapitel 2. Det retlige grundlag

2.1. Retsregler og andre faktorer

Ved vurderingen af, hvorledes en parts- eller vidneafhøring bør foregå i retten, indgår meget forskellige momenter. Det har naturligvis betydning at få fastslået, hvor de *retlige* grænser skal afstikkes. Det må imidlertid erkendes, at hverken loven eller retspraksis har fastslået ret meget herom, idet kun enkelte problemer er kommet til afgørelse på denne måde.

Inden for de rammer, som i et vist omfang er fastlagt, bliver andre faktorer afgørende. Efter sagens natur er det ikke muligt ved hjælp af retsregler at fastslå ret meget om, hvad der kan siges ud fra *vidnepsykologiske* betragtninger. Udviklingen i lovgivningen viser vel nærmest, at man nu i højere grad end tidligere afstår fra at fastslå retsregler herom. Det samme gælder i endnu højere grad, hvad der må anses for *hensigtsmæssigt* eller *taktisk* bedst.

Men selv om ingen retsregel forhindrer en part eller dennes advokat eller anklageren i at foretage en vis afhøring, er det muligt, at man ud fra disse andre hensyn bør undlade denne afhøring. Der bliver imidlertid en forskel i rettens stilling til de to nævnte særlige hensyn: Selv om ingen retsregel forhindrer en vis udspørgen, kan en reaktion fra rettens side være korrekt eller endda nødvendig, hvis den kommer i strid med, hvad der kan godkendes ud fra vidnepsykologiske overvejelser. Men om det set ud fra vedkommende parts synspunkt er taktisk klogt at benytte sig af muligheden, vil i almindelighed være retten uvedkommende. Man kan dog navnlig tænke sig, at byretten som følge af sin særlige forpligtelse til at bistå selvmødere også yder bistand i denne retning, jfr Rpl § 339, stk 4, hvorefter byretten bør vejlede selvmødere ikke blot med hvad de bør foretage til oplysning af sagen, men også i øvrigt til varetagelse af deres interesser under sagen.

I dette afsnit er imidlertid forsøgt udskilt, hvad der retligt sætter grænserne for afhøringen, men det må stadig læses med forbehold af de senere udviklinger om de psykologiske faktors betydning, og de taktiske overvejelser kan kun blive strejft i visse forbindelser, idet de fleste af disse må få en meget konkret karakter.

Såvel Rpl's regler som de almindelige fremstillinger på disse områder sondrer som hovedregel mellem afhøring af parter og afhøring af vidner, ligesom der også sættes et skel mellem afhøring i borgerlige sager og i straffesager. Det må erkendes, at der ofte kan fremføres forskellige synspunkter i overensstemmelse med disse sondringer, men alligevel er der mere grund til at frem-

hæve overensstemmelserne mellem de forskellige relationer. Dette gælder i særlig grad de psykologiske overvejelser, men det må også betones ved fremstillingen af de retlige grænser, idet det endog undertiden må erkendes, at regler, som kun er givet i en enkelt relation, også må anvendes i andre relationer trods lovens tavshed herom. Og selv om der er forskelle, kan der være grund til at se reglerne under en samlet synsvinkel, således at de mulige forskelle derved bliver klarlagt.

Med hensyn til afgrænsningen af fremstillingen må det understreges, at den alene angår afhøringen, idet en række andre regler, f.eks. om fremgangsmåden ved indkaldelse af parter og vidner, regler om vidneudelukkelse og -fritagelse, dørlukning og referatforbud holdes udenfor, medmindre de får indflydelse på, hvad der gælder om afhøringen.

2.2. Forberedelse af afhøringen

Selv om fremstillingen kun angår afhøringen i retten, kan der være grund til at gøre bemærkninger, også ud fra retlige synspunkter, om det, der går forud herfor, dvs navnlig hvad man kan kalde *forberedelsen* af afhøringen. Det er imidlertid karakteristisk, at Rpl i alt væsentligt kun indeholder regler om *vidners* forpligtelse til at forberede sig på afhøringen, hvorimod den næsten intet indeholder om det ulige mere interessante: *partens og navnlig dennes advokats* forberedelse. Ikke desto mindre skal også det sidste medtages i denne fremstilling, idet man af de regler, der gælder om afhøringen i retten, kan udlede visse grundsætninger om denne side af forberedelsen.

2.2.1. Vidnets forberedelse

Vidnet skal if Rpl § 180 om fornødent *opfriske sin viden* om sagen, inden han møder i retten, f eks ved at efterse regnskabsbøger, breve eller optegnelser eller ved at bese genstande, hvortil han uden omkostninger eller besvær har adgang. Men alligevel har vidner ikke ret til uden videre at benytte sig under afhøringen af medbragte notater eller andre hjælpemidler, Rpl § 184, stk 3.

Det er meget naturligt, at bestemmelsen om genopfriskningen som første punkt nævner regnskabsbøger, idet det ikke er alle, der er udstyret med sådanne klæbehjerner, at de kan huske tal o l præcist. Det kan snarere undre, at vidnet ikke uden videre har ret til under afhøringen at benytte sig af regnskabsbøgerne, hvis de faktisk medbringes i retten. U 1936.1024 har afgjort en konflikt om denne benyttelse derhen, at nogle medbragte notater kunne benyttes, da der ikke var grundlag for at antage, at der havde fundet noget *misbrug* sted af reglen om benyttelsen af nedskrevne oplysninger. Dette kriterium kan formentlig benyttes generelt. Det må imidlertid understreges, at der er forskel på blot at benytte sig af medbragte papirer og så ligefrem at læse op deraf. Et vidne kan altså ikke nægte at besvare spørgsmål ved i stedet blot at indskrænke sig til sådan oplæsning.

Reglen gælder vidner i såvel borgerlige sager som straffesager, dvs at den også omfatter den politibetjent, som har optaget rapport i sagen, men heller ikke han kan indskrænke sig til oplæsning. Men der er grund til at understrege, at en genopfriskning kan være nødvendig, fordi en politibetjent, der har optaget rapport i et betydeligt antal sager, måske af ensartet karakter, f eks i færdselssager, ligesom andre, der foretager undersøgelse af talrige sager inden for et andet livsområde, kan komme til at sammenblande eller forveksle forskellige tilfælde, der ligner hinanden. Bestemmelsen må være seriøst ment,

idet tilsidesættelse kan medføre samme sanktioner som over for udeblevne vidner, Rpl § 180, jfr § 178. Dette må imidlertid forudsætte, at der er givet vidnet et konkret pålæg om at opfylde sin pligt, da et vidne vanskeligt kan vide på forhånd, hvilke krav der kan blive stillet.

Om politibetjentes genopfriskning af deres viden med henblik på afhøring se *Hertz* i Proceduren, 2. udg s 501 og navnlig *Hartwig* i Proceduren, 2. udg s 141-142, der kritiserer systemet, idet han betvivler værdien af politibetjentes vidneforklaringer efter gennemlæsning af rapporten umiddelbart før retsmødet, og anbefaler, at det tilføres retsbogen, at en sådan vidneforklaring er afgivet på dette grundlag. Dette sidste kan der ikke indvendes noget imod. Bevisværdien om selve hændelsesforløbet kan naturligvis diskuteres, men det væsentlige er, at rapporten i hvert fald har betydelig bevisværdi som udtryk for rapportoptagerens forståelse af, hvad der er blevet sagt til ham på dette tidspunkt.

Også dagbogsoptegnelser omfattes af de nævnte regler. Bevisværdien kan efter omstændighederne være meget betydelig, f.eks m h t angivelse af korrekte datoer, steder, personer m v, men kan i øvrigt være meget subjektivt farvet. I det hele kan notater, foretaget på tidspunktet for begivenheden have betydelig bevisværdi, hvilket derimod ikke gælder senere skete notater, jfr *Gomard*: Civilproces s 348. Om beslaglæggelse, forevisning eller udlevering af dokumenter se Rpl §§ 782-785. § 748 henviser til udelukkelses- og fritagelsesgrunde for vidner i §§ 169-172.

2.2.2. Parters og advokaters forberedelse

Om *parters og advokaters ret og pligt til at forberede sig* indeholder Rpl som nævnt næsten intet. Spørgsmålet er ikke blot, hvad der er deres ret, men også hvad der er deres pligt. Hvad dette sidste angår, må man formentlig i alt væsentligt henvise til, hvad der kan forlanges af en advokat, som varetager en klients interesser, af en forsvarer i en straffesag og af en anklager. I dette afsnit må man i overensstemmelse med det alm udgangspunkt koncentrere sig om, hvad de har *ret* til.

Man kan i denne forbindelse henvise til den alm regel i Rpl § 184, stk 1, hvorefter afhøringen skal ske på en sådan måde, at den er egnet til at fremkalde en tydelig og sandfærdig forklaring. Men reglen må ses i et videre perspektiv. Parten, det være sig i en borgerlig sag eller i en straffesag, har ret til at skaffe sig relevante oplysninger, således at han kan bedømme, om han har en vis materiel ret, og om han har mulighed for at overbevise en domstol herom.

Diskussionen har i særlig grad koncentreret sig om advokaters ret til at

udspørge eventuelle vidner udenretligt, navnlig, men ikke udelukkende inden sagen er påbegyndt.

Der synes i hvert fald at være enighed om, at en advokat må kunne foretage en selvstændig, orienterende afhøring for at blive klar over, hvorvidt en civil sag bør anlægges, eller om vidnet kan forklare noget, som kan være af betydning for en sådan sags udfald.

At anklagemyndigheden i det hele har ret til udenretlig udspørgen er en selvfølge, men om forsvareren har en tilsvarende videregående ret er der tvivl. Udgangspunktet må formentlig være det samme som i en civil sag: udenretlig afhøring kan foretages til afklaring af, om et nyt vidne – hvorved i denne relation må forstås en person, som ikke med det samme formål er afhørt af anklagemyndigheden – kan afhøres med henblik på afklaring af, om vidnet i retten kan forklare noget af betydning for sagens udfald til gunst for sigtede. Sådanne afhøringer må naturligvis foretages uden at påvirke vidnet til at forklare i en bestemt retning og uden at modarbejde sagens oplysning, ligesom det klart må fremhæves, at afhøringen kun sker til orientering for advokaten, idet det afgørende bliver forklaringen i retten, hvis den bliver aktuel.

Selv om den følgende fremstilling i nogen grad foruddiskonteres, kan der være grund til allerede her at understrege, hvor vanskeligt det er at foretage en afhøring, hvis ikke den afhørende har et *indgående kendskab til sagens faktiske forhold*. Skal afhøringen foregå på en sådan måde, at der i overensstemmelse med Rpl § 184, stk 1 fremkaldes tydelige og sandfærdige forklaringer, er det nødvendigt, at den afhørende før afhøringen har fået dette indgående kendskab. Har han ikke det, svigter en af de væsentligste betingelser for at leve op til Rpl's krav. Det må også anerkendes, at såvel en part som hans advokat har pligt til ikke uden nogen rimelig grund at anlægge retssag eller appellere en afgørelse, jfr Rpl § 324 og § 327, idet der i modsat fald kan pålægges *rettergangsboøde for unødigt trætte*. Det må være en logisk konsekvens af denne regel, at parten og hans advokat har ret – og endda pligt – til at foretage sådanne undersøgelser af de faktiske forhold, at der ikke anlægges retssag, hvis denne kan falde på blot et enkelt vidnes forklaring i retten.

Rpl har ikke udtalt sig udtrykkelig om forsvarerens beføjelser til at foretage udenretlige afhøringer. Efter § 730 skal forsvareren »stå sigtede bi« i overensstemmelse med de givne regler, men Rpl er i øvrigt tavs om dette spørgsmål. § 739 indeholder kun den regel, at en advokat eller forsvarer, der misbruger sin stilling til at modvirke sagens oplysning eller gør sig skyldig i tilsidesættelse af de ham påhvilende pligter til behørig at fremme sagen, straffes efter Strfl kap 16. Man må herfra nærmest kunne slutte, at en udspørgen, som ikke modvirker sagens oplysning eller forhæler sagen, som hovedregel i hvert fald er straf-

fri. Selv om det vel kan tænkes, at der kan blive tale om andre sanktioner end straf, må formodningen i hvert fald være for, at fremgangsmåden ikke blot er straffri, men i enhver henseende tilladelig. Hvis derfor afhøringen har til formål at opnå det for klienten gunstigste resultat, må udenretlig afhøring kunne foretages, hvis det af anklagemyndigheden tilvejebragte materiale i denne henseende er utilstrækkeligt til bedømmelse heraf.

Ud fra disse grundregler kan det formentlig hævdes, at en part og hans advokat som hovedregel har ret til at foretage selv en indgående udenretlig afhøring, *hvis* denne afhøring må anerkendes som et middel til at opnå en tydelig og sandfærdig forklaring i retten, *hvis* denne afhøring har betydning for afgørelsen af, om civil sag med rimelig grund kan anlægges eller appelleres, eller *hvis* denne afhøring må anses for nødvendig, for at en forsvarer kan stå sin klient bi for at opnå det for ham gunstigste resultat, idet det af anklagemyndigheden tilvejebragte materiale i denne henseende er utilstrækkeligt til bedømmelse heraf, og sagens oplysning ikke herved modvirkes eller sagen forhales.

Sagførrådet gik i 1932 – i anledning af en retsformands udtalelser i en konkret sag – ind for, at det er en advokats selvfølgelig ret som forsvarer på samme måde, som det er anklagemyndighedens ret, at udspørge vidnerne uden for retten til oplysning om en sags sammenhæng, også for at få oplyst spørgsmålet om rigtigheden eller urigtigheden af en tidl optaget politirapport, *Sagførerbladet* 1932. 126-127, en udtalelse, der er fastholdt i 1947, jfr *Sagførerbladet* 1947. 77-78, jfr 123.

I J 1962. 471-475 (identisk med Indledning til advokatgerningen II s 60-65) udtalte *Axel H Pedersen*, at en advokat i civile sager har ret til at afhøre egne vidner – men ikke modpartens uden dennes samtykke eller hans advokats tilstedeværelse – for at bedømme, hvorvidt den påg skal føres som vidne og for at tilvejebringe oplysninger, der kan få betydning ved overvejsen af, hvorvidt der skal anlægges retssag eller for retssagens udfald. I straffesager skulle en advokat kunne udspørge vidner for at fremskaffe oplysninger til brug for forsvaret og for at bedømme rigtigheden af en tidl optaget politirapport.

Den diskussion, som har udviklet sig i tilslutning hertil, har tilsyneladende angået noget andet end retsspørgsmålet, nemlig det hensigtsmæssige i at benytte sig af denne ret. *Jon Palle Buhl* tager i J 1963. 153-155 og i *Proceduren* 2. udg s 515-516 som hovedregel afstand herfra, fordi forsvarerens undladelse af at undersøge de fremkomne oplysninger kan blive brugt som et argument imod sigtede, og fordi der herved kan fremkomme oplysninger til ugunst for sigtede. Endvidere anføres det af *Krog* i *Proceduren* 2. udg s 531-532, *Hurwitz*. 238-239, at der kan rejses spørgsmål om, hvorvidt vidnet på en eller anden måde er blevet påvirket til at forklare i en bestemt retning.

Bondo Svane hævder derimod i Retsplejen gennem 50 år, s 93, at en sagfører inden domsforhandlingen bør diskutere sagen igennem med sine egne vidner, men naturligvis ikke påvirke dem til at lyve, hverken positivt eller negativt. I J 1938. 156-160 udtalte *Hoff* sig klart for advokatens ret til udenretlig afhøring. *Hartwig* i *Proceduren* 2. udg s 130-132 indtager også en anden holdning til det hensigtsmæssige ved en sådan udenretlig afhøring, idet det blot fastholdes, at den skal være loyal og foretaget med indsigt, forsigtighed og omhu, ligesom advokaten skal passe på at undgå beskyldninger for at påvirke vidnet, f eks ved straks at udfærdige notat af afhøringen og lade en medarbejder overvære denne, se om den psykologiske vurdering heraf nedenfor 3.3. *Rønnov* i J 1969.452-453 udtrykker betænkeligheder ved udenretlig afhøring, der går ud over det rent orienterende.

Om retten til med de ovennævnte formål at foretage udenretlig afhøring synes der herefter ikke at være nogen tvivl, kun om det hensigtsmæssige heri. Dette må bero på de konkrete omstændigheder. I civile sager må imidlertid de grunde, der taler for at foretage grundige afhøringer, være meget afgørende, idet der ikke som i straffesager er mulighed for at få afhøringen foretaget fra anden side. I straffesager taler meget vel for at bede anklagemyndigheden foretage afhøring af endnu ikke af politiet afhørte vidner og benytte sig af retten til at overvære afhøringen og stille yderligere spørgsmål, jfr Rpl § 745, stk 2, men egne supplerende afhøringer til nærmere vurdering af allerede afhørte vidner vil ofte være hensigtsmæssige. Valget står i realiteten mellem, om det skal overlades til improvisationen i retssalen (evt til påvisning under proceduren af svagheder i forklaringen) eller til dybdeboring i det allerede tilgængelige materiale. Som antydnet taler de svagheder, som er konstateret ved de optagne forklaringer fra retssager, for den grundige forberedelse af afhøringerne i retten.

Den – formentlig med henblik på civile sager – ofte fremførte sontring mellem afhøring af egne og modpartens vidner, jfr *Hartwig* i *Proceduren*, 2. udg s 132, *Axel H Pedersen* i J 1962.475 (Indledning til advokatgerningen II .65) er nok væsentlig. Derimod kan man nok ikke i almindelighed fastholde den begrænsning, som måske endog er tænkt som en retlig begrænsning, at der ikke må foretages afhøring af vidner, der allerede er afhørt i retten, jfr i denne retning *Hoff* i J 1938.158-159, idet dette i hvert fald kan være på sin plads med henblik på appel eller genoptagelse.

Et eksempel, der illustrerer værdien af at få en kort, tilsyneladende ret intet-sigende forklaring til politirapport uddybet af forsvareren, inden han afhører vidnet i retten, findes hos *Hartwig* i *Proceduren*, 2. udg s 138-139: Det viste

sig ved afhøringen i retten, at et vidne særligt havde hæftet sig ved, at en dame blev påkørt i fodgængerfeltet, ikke ved siden heraf, fordi hun netop havde stået og givet sin 7-årige søn »færdselsundervisning« inde på fortovet. Det kunne forsvareren have undgået ved en supplerende udenretlig afhøring. Men herved ville han være kommet i en vanskelig situation: Skulle han oplyse dette over for anklagemyndigheden eller fortie det?

2.3. Forsvarerens overværelse af politimæssig afhøring

Det er ofte blevet diskuteret, hvorvidt en forsvarer bør *overvære politiets afhøringer af den sigtede*. Forsvarerens ret hertil er nu fastslået ved Rpl § 745, stk 2, og denne ret kan for så vidt gennemtvinges, som den sigtede ellers kan nægte at afgive forklaring over for politiet, jfr Rpl § 750. Hvis forsvareren ikke er til stede, og hvis dette er begrundelsen for at nægte at afgive forklaring, kan det vanskeligt komme ham til skade ved bevisvurderingen.

Derimod er der tvivl om det hensigtsmæssige i at gennemføre denne ret. Imod anfører *Jon Palle Buhl* i *Proceduren*, 2. udg s 516, at det kan give bagslag, fordi det kan bibringe politirapporten en uønsket autorisation, jfr *N (Rothenborg)* i *Advokatbladet* 1978.362, medens *Hartwig* i *Proceduren*, 2. udg s 132-134 i hvert fald ikke tager generelt afstand herfra, men blot fremhæver, at forsvareren herved skal være loyal og ikke forhindre, modvirke eller modarbejde politiets undersøgelser.

Det bør fremhæves, at den sigtede netop på det meget tidlige stadium kan have brug for en støtte, juridisk og på anden måde, og hvad angår den »uønskede autorisation« kan der være grund til at nævne, at den første spontane forklaring, som der endnu ikke kan være »pyntet på«, netop ofte kommer til at veje tungt, selv om der tages nok så stærke forbehold over for benyttelsen af politirapporter som bevisgrundlag. Den første forklaring, selv til politirapport, bør derfor være optaget under så gode kauteler, som det nu engang er muligt. Der skal herefter også gives meddelelse til forsvareren om konfrontationer og anden efterforskningsskridt af lignende betydning, jfr herom Betænkning 622/1971.7-9, jfr 42-43. Men hverken med disse regler eller andre nye regler er der gjort endeligt op med forsvarerens retsstilling under efterforskningen.

2.4. Forsvarerens aktindsigt

Forsvareren har efter § 745, stk 1, adgang til at gøre sig bekendt med det materiale, politiet har tilvejebragt og skal have genpart i det omfang, mangfoldiggørelse kan ske uden ulempe, men forsvareren må ikke uden politiets samtykke overlevere det modtagne materiale til sigtede eller andre. Begrundelsen herfor er, at opklaringen ellers kunne modvirkes, jfr Bet 622/1971.12. Der er hermed indført en ny og for forsvaret gunstigere regel, idet aktindsigt tidl kunne nægtes forsvareren, indtil tiltale blev rejst eller materialet fremlagt i retten. Modifikationen i benyttelsen af genparter m v er udtryk for, at man stadig har betænkeligheder ved forsvarerens aktindsigt på dette stadium. Det må dog formentlig antages, at en nægtelse fra politiets side må have en konkret begrundelse, således som når der i øvrigt bliver tale om indgreb som fængsling og l over for den sigtede.

2.5. Afhøringens indledning

Indledningen til afhøring af parter og vidner består af et vist stående ritual.

Identiteten skal sikres, jfr således udtrykkeligt § 181 om vidner, § 305 jfr § 181 om parter i borgerlige sager.

Over for vidner og parter i borgerlige sager kommer herefter rettens »*alvorlige formaning om at tale sandhed*« og indskærpelsen af strafansvar for falsk forklaring efter de samme bestemmelser. Over for sigtede står på den anden side gennemgangen af sigtelsen og bestemmelsen om, at han *ikke er pligtig til at udtale sig*, og spørgsmålet om, hvorvidt han dog vil gøre det. Det skal af rapporten, resp retsbogen, fremgå, at bestemmelsen herom er iagttaget, jfr Rpl § 752, jfr § 754, stk 1.

Det er ofte blevet kritiseret, at formaningen om at tale sandhed ikke tages tilstrækkelig højtideligt. Der er hertil kun at sige, at lov er lov, og lov skal holdes, men de fleste har nok deres tvivl om, hvorvidt formaningen har nogen effekt, idet strafansvaret utvivlsomt er velkendt blandt alle dem, der har til hensigt at lyve, og måske kun skaber uønsket nervøsitet hos dem, der gerne vil tale sandt, men er bange for at komme til at sige andet og mere end det, de kan stå ved.

Kritik af formen for sandhedsformaning, som den praktiseres, fandtes hos Victor Hansen i U 1940 B. 12, Erwin Munch-Petersen i J 1942. 774-775, Oluf H Krabbe i U 1951 B. 300-301, Rpl Kommentar. 179-180. Det synes, som om holdningen hertil er blevet noget mere afslappet, jfr *Vollmond* i Proceduren, 2. udg s 113-114, der mener, at formaningen i indledningen bør være kortfattet og mild, medens der derimod kan være grund til, at retten – enten efter begæring af vedk advokat eller af egen drift – indskærper ansvaret senere, hvis der senere bliver grund hertil, *Hartwig* i Proceduren, 2. udg s 129, understreger, at det er dommeren, ikke advokaten der i denne situation skal indskærpe ansvaret, smh *Hertz* i Proceduren, 2. udg s 502-503, der alternativt nævner anklagerens og rettens indskærpelse. I J 1968. 397 stiller *Andreas Fischer* sig tvivlende over for værdien af formaningen. Et typisk eksempel på sandhedsformaning findes nedenfor 5.2.1., eksempel nr 8.

I et – ganske vist noget særligt tilfælde, idet det var en dommer der afhørtes – er det blevet accepteret, at ansvaret ikke udtrykkelig var blevet betydet, jfr U 1936. 1024, smh *Hartwig* i Proceduren, 2. udg s 129, der nævner et eksempel med en advokat, der trods sit utvivlsomme kendskab til strafansvaret – meget elegant – fik sit ansvar som vidne indskærpet.

En særlig form for indskærpelse af sandhedspigten kan uden overtrædelse af Rpl ske ved at bede et vidne nærmere overveje sin forklaring, evt med rettens tilladelse uden for retslokalet, jfr *Hartwig* i Proceduren, 2. udg s 148-149.

2.6. Egnet til at fremkalde tydelig og sandfærdig forklaring

Grundreglen vedrørende afhøringer er, at den skal ske på en sådan måde, at den er *egnet til at fremkalde en tydelig og sandfærdig forklaring*, Rpl § 184, stk 1. Formuleringen i § 184, stk 1 trådte i stedet for de tidligere noget mere udpenslede regler om, at utilbørlige, navnlig forvirrende spørgsmål ikke måtte stilles ved afhøringen, og at denne skulle foregå i en passende form. Der findes altså ikke noget generelt forbud mod *suggestive* spørgsmål. Ved suggestive spørgsmål forstås i almindelighed spørgsmål, hvorved den afhørte ledes til at besvare spørgsmålet i en bestemt retning. Dette vil blive nærmere uddybet i de følgende afsnit. *Kaptiøse* spørgsmål defineres noget forskelligt. Det centrale er, om der ved formuleringen af spørgsmålet lægges en fælde for den afhørte, jfr således Rpl Komm s 182. Der lægges også vægt på, om noget, der er benægtet eller ikke vedgået, forudsættes som tilstået. Sådanne spørgsmål, stillet til sigtede, er forbudt ved Rpl § 752, stk 3, jfr § 754, jfr herom *Hertz* i *Proceduren*, 2. udg s 501. Undertiden bestemmes de kaptiøse spørgsmål som spørgsmål, der fremsættes med den hensigt, at få den, til hvem de rettes, til at sige noget andet end det, han i virkeligheden vil sige. Nedenfor i 6.4. gives en definition ud fra en vidnepsykologisk synsvinkel, hvor vægten lægges på det stærkt suggestive, idet den afhørte narres til at udtale sig i en bestemt retning.

Forbudet mod at stille kaptiøse spørgsmål er så velkendt, at det har været vanskeligt at finde klare eksempler herpå i det materiale, som er tilvejebragt fra afhøringerne i domstolene. Når de fremsættes, synes de at være forårsaget ved en lapsus hos den afhørende, og da de åbenbart bliver opdaget af de afhørte, indtræder skadevirkningen ikke. Herom må der henvises til nedenfor i 6.4.

Betænkningen om vidner, 316/1962.99, jfr 110 foreslog den formulering, at »vildledende spørgsmål og spørgsmål, der lægger vidnet svarer i munden« burde undgås. Hermed mente man, at man på mere adækvat måde end tidl havde foreskrevet, at såvel kaptiøse som i almindelighed også suggestive spørgsmål burde undgås. Men denne formulering, som findes i den norske påtaleinstruks, jfr *Andenæs: Straffeprosessen* s 170, blev opgivet.

Med den nye formulering af § 184 er der heller ikke sket nogen virkelig ændring. Det anerkendes fortsat, at suggestive spørgsmål kan stilles for at hjælpe den afhørte i gang eller for at sikre sig, at en forklaring er rigtig forstået. Men også herudover anerkendes ledende spørgsmål som tilladelige, når de blot tjener til at fremme sandfærdige forklaringer eller dog ikke modvirker sandheden, jfr *Vollmond* i *Proceduren*, 2. udg s 109. Under modafhøring anses det for tilladeligt at give spørgsmål en særlig indtrængende form for at prøve

den afhørtes sandfærdighed. Af taktiske grunde kan man naturligvis advare mod, hvad der ofte sker under modafhøringen, at anvende en skarp og aggressiv tone, som kan virke mod sin hensigt, jfr *Krog* i *Proceduren*, 2. udg s 544. Men noget forbud herimod findes ikke.

§ 184 gælder vidner, såvel i borgerlige sager som i straffesager, og p g r af overførelsesreglen i § 305 også på parter i civile sager. Tilsvarende regler må antages også at gælde afhøring af sigtede i straffesager, jfr *Krog* i *Proceduren*, 2. udg s 542–547.

Det fremgår af bestemmelsen i § 754, stk 2, jfr § 183, stk 2, at der ikke må stilles *utilbørlige* spørgsmål til sigtede eller et vidne, idet retten også i dette tilfælde kan overtage afhøringen. Reglen gælder kun vidner, men i kraft af overførelsesreglen i § 305 også parter i borgerlige sager. Nogen vejledning til at fastslå det nærmere indhold af disse bestemmelser findes ikke. Men man kan udlede af reglerne om dørlukning, at der meget vel kan stilles spørgsmål, som på en eller anden måde krænker en sigtet, en part eller et vidne, idet dørlukning bl a kan ske i tilfælde af, at offentlighed ville tilføje nogen en *ufornøden* krænkelse, jfr Rpl § 29, stk 3 og 4.

Som klart eksempel på utilbørlige spørgsmål til sigtede bør fremhæves spørgsmål, der er ledsaget af begunstigelser, f eks løsladelse fra varetægtsfængsling e l, såfremt den afhørte forklarer om et eller andet og da i særlig grad, hvis der på denne måde tilsigtes en tilståelse. Det burde være overflødigt at gøre opmærksom herpå.

Som bekendt går man meget vidt i retning af at afhøre om *kønslige* forhold, i nyere tid endog for åbne døre. Det er særligt blevet understreget, at der med utilbørlige spørgsmål navnlig sigtes mod irrelevante spørgsmål, der er egnet til at krænke vedkommende eller stille ham i en krænkende, skadelig belysning, jfr »X« i U 1927 B. 201–207, Rpl Komm .182. Selv om det ikke i almindelighed kan pålægges et vidne at give udtryk for en vurdering, jfr *Hurwitz*: Den danske strafferetspleje s 478, er der tilfælde, f eks ved spørgsmål om tid, afstand o l, hvor et skøn klart må accepteres, jfr *Andenæs*: Straffeprocessen s 188, og den afhørte kan også være forpligtet til at udtale sig om den slutning, han har draget på et eller andet grundlag, jfr således *Per Olof Ekelöf*: Rättegång, 4. hæfte, 1968 s 141.

Bevisførelse om et vidnes alm troværdighed må kun finde sted på den måde og i den udstrækning, som retten bestemmer, og spørgsmål om, hvorvidt vidnet er under tiltale eller har været straffet, stilles og besvares skriftligt, kun retten og parterne gøres bekendt med svaret, jfr Rpl § 185. Det er fastslået, at der ikke er hjemmel til at underkaste et vidne undersøgelse m h t vidnets troværdighed, U 1936.491.

2.7. Uden afbrydelser

Det fremhæves ofte, at den afhørte skal have mulighed for at forklare *uden afbrydelser*, og måske endnu oftere, at der ikke fra rettens eller modpartens side må gribes ind med afbrydelser i forhold til den afhøring, som foretages af vedkommende advokat.

Hvis man herved hentyder til de retlige grænser herfor, må det erkendes, at Rpl ikke indeholder nogen klar regel herom. Dette kan i hvert fald ikke udledes af Rpl § 184, stk 2, 1. pkt, hvorefter et vidne »så vidt muligt skal have adgang til at udtale sig *i sammenhæng*«, en regel, der ved § 305 er overført på parter i borgerlige sager, se dog *Vollmond* i Proceduren, 2. udg, s 117, der formoder, at det netop er dette, der er meningen med bestemmelsen. Den norske straffeprocesslov § 183 stiller samme krav. Den anses også for anvendelig på tilsvarende måde over for sigtede, uanset at den ikke gælder direkte over for ham, jfr således *Hertz* i Proceduren, 2. udg, s 496.

Det er ejendommeligt, at man ved formuleringen af disse regler har lagt så stor vægt på at fastholde denne bestemmelse. Dels er det ikke klart, hvad der ligger i reglen, dels er den i uoverensstemmelse med, hvad der er det helt sædvanlige, hvad man ikke kan have været uvidende om, i hvert fald da Rpl blev revideret.

Hvis meningen er den noget ubestemte, at vidner, som har evne og vilje til at forklare selvstændigt og kan indskrænke sig til, hvad der er relevant for sagens afgørelse, kan gøre det, er reglen uskadelig, men overflødig. Erfaringen viser, at selv ellers veltalende og velformulerede personer kan have svært herved, når de kommer til at stå i den noget uvante situation og kan have vanskeligt ved at vurdere, hvad de skal tage med og hvad ikke. På denne måde forstås reglen undertiden. Som retsregel og forstået på denne måde er den ikke meget værd, allerede fordi den indeholder forbeholdet »så vidt muligt« og dermed har åbnet mulighed for, at den praktiske hovedregel bliver den stik modsatte, hvad den faktisk også er.

Som nævnt kunne bestemmelsen forstås som angående noget helt andet, nemlig at den afhørte ikke må *afbrydes*. Hvis dette virkelig var meningen, er den blevet udtrykt på en højst ejendommelig måde. Det kunne jo være blevet sagt med rene ord. Men herved ville man også komme til at stå over for vanskeligheder. Afbrydelser kan jo komme fra forskellige sider: Fra modparten, fra retten eller fra den afhørende advokat.

Hvad særlig *modparten* angår findes der ganske vist særlige regler, idet det i § 183 fastslås, at et vidne først afhøres af den part, som har begæret ham ført, derefter af modparten, hvorpå parten kan rette de spørgsmål til vidnet, som

modafhøringen har givet anledning til. Selv om der er givet regler om rækkefølgen af afhøringerne, udelukker de ikke en vis adgang til at gribe ind under en af parternes afhøring, være sig fra modpartens eller rettens side.

Retten kan ifølge § 183, stk 2 stille spørgsmål til vidnet og overtage afhøringen, hvis der stilles utilbørlige spørgsmål eller spørgsmål i strid med § 184 og i øvrigt, hvis omstændighederne gør det påkrævet. Der er altså mulighed for et skøn, men bestemmelsen må ikke anvendes, således at retten som alm regel overtager afhøringen. Disse regler er for parter vedkommende overført ved § 305 og for sigtedes vedkommende ved § 754, stk 2.

Medens der tidligere har været en tilbøjelighed til en forholdsvis moderat forståelse af bestemmelsen om rettens spørgsmålsret, går tendensen nu i retning af at bruge den i temmelig vidt omfang, jfr således *Abitz*: Retsplejeloven gennem 50 år s 164–171, *Gomard*: Civilproces s 277–278 og navnlig *Finn Taksøe-Jensen*: Materiel procesledelse s 453–454.

Hvad endelig angår den *afhørende advokat* findes der overhovedet ikke regler, der tangerer problemet. Man går vel ud fra, at advokaten ikke vil skade sin klient ved at afbryde ham. Men som det vil fremgå af de følgende afsnit, er sådanne afbrydelser undertiden begrundet med, at forsvareren vil forhindre en for klienten ugunstig udtalelse. Der kan derfor være anledning til, at modparten eller retten beder den afhørte fortsætte.

Om anklageren nævnes specielt af *Hertz* i *Proceduren*, 2. udg s 496, at anklageren normalt ikke skal afbryde tiltalte, men lade ham tale ud, selv om han i svaret sniger uden om spørgsmålet. Dette må imødegås ved et nyt spørgsmål.

Man må derfor formentlig konkludere, at Rpl ikke har taget stilling til afbrydelsesspørgsmålet ved særlige regler herom. De må rummes i den almindelige grundsætning om, at afhøringen skal ske på en sådan måde, at den er egnet til at fremkalde en tydelig og sandfærdig forklaring, og i andre almindelige procesgrundsætninger. Fra et retligt synspunkt kan der herefter ikke fastslås meget andet, end at afbrydelser ikke må forhindre, at der kommer en tydelig og sandfærdig forklaring frem. Det må i denne henseende være irrelevant, om det er modparten, dommeren eller den afhørende advokat, som bryder ind over for en afhørt, være sig en part eller et vidne, som er ved at fremkomme med en relevant udtalelse, men bliver bremset heri, således at det forbliver en uløst gåde, hvad den afhørte kunne have sagt i fortsættelsen. At afbrydelser herudover kan være et irritationsmoment er en anden sag, men hvis der ikke herved sker en overtrædelse af andre regler i Rpl, kan der kun sjældent reage-

res herimod fra et retligt synspunkt. Men i alles interesse kunne man nok ønske, at også irritationsmomenter blev fjernet.

Fra advokatside fremhæves ofte det ubehagelige i, at retten bryder ind i afhøringen, jfr således *Hartwig* i *Proceduren*, 2. udg s 143–144, men her nævnes i samme forbindelse modpartens advokats afbrydelser, s 144–145, jfr også *Vollmond* i *Proceduren*, 2. udg s 124 om, at hver advokat har ret til at afhøre i fred, medmindre der foreligger en forseelse i form af illoyale eller forulempende spørgsmål, eller det drejer sig om få tillægsspørgsmål af faktisk art, f eks præcisioner om tid, sted m v. Om rettens afbrydelser anføres fra dommerside, at der kan stilles stikspørgsmål til uddybning af svar og præciseringer af navne, datoer, beløb o l, *Vollmond* i *Proceduren*, 2. udg s 124, jfr også *Krog* i *Proceduren*, 2. udg s 545–546, der fremhæver, at formålet kan blive forspildt, hvis sådanne spørgsmål, stillet i en naturlig sammenhæng, absolut skulle afvente afhøringens afslutning.

Den nærmere uddybning af afbrydelsernes betydning må herefter komme i de følgende afsnit om den psykologiske vurdering af afhøringer.

2.8. Overværelse af andres forklaringer

Der gælder begrænsninger i vidners og sigtedes adgang til at *overvære* andres forklaringer.

Vidner må hverken i borgerlige sager eller i straffesager påhøre forklaringer af andre vidner eller parter, medmindre det bestemmes af retten, Rpl § 182. Denne regel er ikke overført på parter i borgerlige sager ved § 305, som netop ikke medtager denne bestemmelse i overførelsesreglen. Sigtede i straffesager har som hovedregel adgang til at påhøre vidneforklaringer.

Efter Rpl § 748, stk 5 kan retten på begæring bestemme, at der ikke skal gives sigtede underretning om et retsmødes afholdelse under efterforskningen, eller at sigtede herved skal være udelukket fra at overvære et retsmøde helt eller delvis, hvis hensynet til fremmede magter eller til sagens opklaring gør det påkrævet. Dette gælder derimod ikke, selv om hensynet til en tredjemand, f.eks. en anmelder, kunne tale herfor.

Under domsforhandlingen gælder efter Rpl § 848 – overført på byretsbehandling ved § 928 – at *tiltalte* if retsformandens bestemmelse skal forlade retssalen, medens et vidne eller en medtiltalt afhøres, når særegne grunde taler for, at en uforbeholden forklaring ellers ikke kan opnås, en bestemmelse, der bortset fra sager om sædelighedsforbrydelser og voldtægtsforbrydelser mod meget unge og mod børn kun sjældent anvendes, jfr *Hertz* i Proceduren, 2. udg s 501–502. Forklaringen skal senere gentages for tiltalte eller dog referes.

2.9. Hearsay evidence

Der findes ikke i dansk ret noget forbud mod at benytte *hearsay evidence*, dvs forklaringer om, hvad andre har fortalt vidnet, men det fremgår af Rpl § 184, stk 2, 2. pkt, at det bør fremgå af forklaringen, om den støtter sig på vidnets egen iagttagelse.

Om forbudet mod hearsay evidence i engelsk retspleje se *Theodor Petersen: Retsliv og retspleje i England* s 123–126.

2.10. Anvendelse af politirapporter

Det har været stærkt diskuteret, i hvilket omfang politirapporter kan benyttes som bevismidler. Der er imidlertid ikke tvivl om, at en direkte anvendelse af politirapport, således at den oplæses i retten, kræver dennes tilladelse hertil, jfr Rpl § 877, stk 3, og om anvendelsen heraf U 1978.235 (hvor tiltalte og 2 vidner nægtede at udtale sig i retten) og U 1957.747 H, se hertil *Hertz i Proceduren*, 2. udg, s 498–499, *Krog i Proceduren*, 2. udg s 546, *Lindegaard og Trolle: Procedure i straffesager* s 88–91, hvor det fremhæves, at man overhovedet ikke – i de normalt forekommende tilfælde – bør benytte denne udvej. Den almindelige fremgangsmåde, som Rpl ikke hindrer, går ud på, at den afhørende i tilfælde af, at der nu forklares anderledes end til rapport, spørger, om den afhørte tidligere har forklaret på anden måde. Hvis han nægter tidligere at have afgivet en anden forklaring til rapport, eller nægter at udtale sig herom, må vedkommende politimand afhøres som vidne. Der advares ofte fra forsvarerside mod at lægge vægt på værdien af politimæssige afhøringer, fordi personalet ikke har juridiske, sociologiske og i vidt omfang heller ikke psykologiske forudsætninger herfor, jfr *N (Rothenborg)* i *Advokatbladet* 1978 s 362, der tillige fremhæver, at underskrift på rapport ikke kan tillægges betydning.

Problemet om afhøring i retten på grundlag af politirapporter behandles nærmere nedenfor 5.3.2, jfr 6.3. med et eksempel fra praksis (eksempel 13).

Om benyttelse af politirapporter findes en række afgørelser og mange litteraturudtalelser. Se fra praksis U 1978.235, 1976.600, 1975.470, 1970.901, 1968.808, 1968.152, 1957.747 H, og fra litteraturen: *Koktvedgaard og Gam-meltoft-Hansen: Lærebog i Strafferetspleje*, 1978.46–48, 208–209, *Procedu-ren*, 2. udg, 1980.498–499 (*Hertz*) og 546 (*Krog*), *Gomard: Studier i den danske straffeprocess*, 1976.184, 203, *Trolle og Lindegaard: Procedure i straffesager*, 1975.89, *Thorup i Juristen* 1969.146–150, *Rønnov i Juristen* 1969.146–150, *Lindegaard i U* 1970 B. 174, *Rørdam i Juristen og Økonomen* 1975.41–42, 44–56, *Søltoft Madsen i Juristen og Økonomen* 1975.487–491, *Rothenborg i Advokatbladet* 1975.167 og *Karnovs Lovsamling*, 1978, bd 2 A . 3150 note 514.

2.11. Afhøring af børn

Ved lov nr 243 af 8.6.1978 gennemførtes nye regler om afhøring af *børn*, se om forslaget til ændringer. Betænkning nr 622/1971 s 16-25 og s 50-51. De tidligere regler, som gjorde udtrykkeligt op med forskellige problemer, er afløst af regler, hvor det væsentlige er, at der tilsigtes en smidig ordning, således at det beror på omstændighederne, hvorledes afhøringen skal foregå.

2.11.1. Sigtede under 18 år

Hvis *sigtede* er under 18 år, og angår sagen en overtrædelse af straffebestemmelser, hvor anholdelse, varetægtsfængsling, beslaglæggelse eller ransagning kan anvendes, skal det sociale udvalg efter § 752, stk 2 så vidt muligt underrettes om sagen og have adgang til at overvære afhøringen. Der gælder altså ikke nogen undtagelsesfri regel om sådan underretning, idet dette ellers kunne føre til urimelig lang tilbageholdelse af den pågældende. Ved småforseelser som f eks færdselssager er der overhovedet ikke nogen underretningspligt. Efter § 730 er værger (forældremyndighedens indehaver) berettiget til at optræde på en sigtets vegne, når denne er under 18 år. I overensstemmelse hermed er det praksis, at forældrene eller en af dem tilsiges til retsmøder, hvor sagen afgøres, jfr Betænkning nr 622/1971 s 23, men bortset herfra er det altså overladt til retten at bestemme, hvorvidt forældrene skal tilsiges. Efter rigsadvokatens cirk nr 174 af 4.8.1966 beror det på politiets bestemmelse, om det kan tillades et sigtet eller mistænkt barns forældre at være til stede under afhøring til politirapport, og heri er der ikke sket ændringer ved de nye regler.

2.11.2. Vidner under 15 år

Hvis et *barn* under 15 år afhøres som *vidne*, gælder stadig den alm regel i Rpl § 183, stk 3, hvorefter retten bestemmer, hvordan og ved hvem afhøring skal ske. Den kan tilkalde en repræsentant for det sociale udvalg eller en anden egnet person til at yde bistand under afhøringen. Betænkning nr 622/1971 s 22 kommer til det resultat, at der ved afhøring af børn ved politiet ikke bør gælde nogen almindelig regel om, at det sociale udvalg skal være repræsenteret. Der henvises til den større åbenhed om seksuelle spørgsmål og politiets bedre uddannelse, men det fremhæves, at der af forsorgsmæssige grunde kan være behov for at skabe kontakt mellem det sociale udvalg og barnet, som afhøres som vidne. Dette gælder imidlertid ikke blot i sædelighedssager, men også i

sager om børnemishandling, vanrøgt e l. Det overlades derfor til nærmere instruksoriske bestemmelser at tage stilling hertil.

Forældrene har adgang til at overvære barnets forklaring som vidne til politirapport. Hvis politiet af særlige grunde skulle finde det nødvendigt, at forklaringen afgives, uden at forældrene er til stede, må der ske bevisoptagelse ved retten, jfr Betænkning nr 622/1971 s 23.

Betænkning nr 622/1971 s 21-22 anser det ikke for ønskeligt at fastlægge regler om tiden, stedet og formen for afhøring af børn, idet en smidig ordning, der tager hensyn til de konkrete forhold, anses for det rigtigste.

U 1967.32 H tillod afhøring af 10-13-årige piger i en sædelighedssag, idet det som følge af sigtedes indlæggelse til mentalobservation var usikkert, hvornår domsforhandling ville finde sted, og det ansås for mest skånsomt for pigerne, at den indenretlige afhøring skete under sagens forberedelse. Se endv FOB 1970.72 med påtale af, at 12-årig dreng, som var mistænkt for småtyveri, var taget med på politistationen, uden at børneværnet var underrettet, og FOB 1964.76 med påtale af manglende underretning ved afhøring af 11-årig dreng, der var mistænkt for tyveri af en radio.

Om afhøring af børn har der været en omfattende diskussion, se bl a Forhandlinger på Nordisk Juristmøde 1963.121 ff, bilag IV, *Arvid Wachtmeister* i SvJT 1956.81 ff, *Arne Trankell* i SvJT 1956.81 ff, 1959.641 ff, »Vittnespsykologin som hjælpemedel i svensk rättegång«, Stockholm 1965, *Jørgen Verner* i NTfK 1969.282 ff, *Kai Tolstrup* i J 1969.253, *Hurwitz*: Den danske strafferetspleje s 76, jfr s 69, *Koktvedgaard og Gammeltoft-Hansen*: Lærebog i strafferetspleje s 177 ff, *Gomard*: Straffepoces i praksis s 22, samme i J 1968 s 259, *Krag Jespersen* i J 1970 s 89, *Lindegaard og Trolle*: Procedure i straffesager s 39-49.

2.12. Protokollation

Bestemmelserne om *protokollation* af afgivne forklaringer varierer i forskellige relationer. Vidne- og partsforklaringer i borgerlige sager optegnes i retsbogen i det omfang, retten bestemmer det, jfr Rpl § 186, jfr § 305. Retten bør tage hensyn til ønsker fra parter og vidner og til, om optegnelsen kan antages at få betydning for fornyet prøvelse af sagen, men dette er altså ikke obligatorisk. I øvrigt optegnes hovedindholdet af vidneforklaringen, de vigtigste udtalelser og gengives så vidt muligt med vidnets egne ord.

I straffesager skal under efterforskningen det væsentlige indhold af forklaringer, afgivet af sigtede og vidner, gengives i retsbogen, § 754, jfr § 751. Særlig vigtige dele af forklaringerne skal så vidt muligt gengives med den afhørtes egne ord. Den afhørte skal have mulighed for at gøre sig bekendt med gengivelsen, og hans evt rettelser og tilføjelser skal medtages.

Båndoptagelser og andre former for fonetisk optagelse af forklaringer må kunne finde sted, når den afhørte er gjort bekendt hermed, Rpl § 751, stk 3, men der kræves ikke samtykke hertil.

Se i det hele om protokollation *Gomard* i J 1968 s 253–261, særligt med henblik på båndoptagelser.

Ved anke kan efter Rpl § 965 c, stk 4 protokollatet af vidneforklaring for byretten benyttes i stedet for fornyet afhøring af vidnet, hvis ingen af parterne inden domsforhandlingen har anmodet om fornyet afhøring. Den almindelige opfattelse er, at reglen må tillægges mindre praktisk betydning. Det vil altid være risikabelt at nøjes med protokollatet, hvis muligheden for at få supplerende oplysninger findes, jfr *Jon Palle Buhl* i *Proceduren*, 2 udg s 525 og *Henning Krog* sammesteds s 543.

2.13. Afgørelser under afhøringen

Der findes ganske vist en almindelig bestemmelse i Rpl § 187 om, at *tvistigheder* under vidneførslen afgøres ved kendelse, og en sådan afgørelse kan kæres, jfr § 389, men det antages, at denne bestemmelse kun gælder tvistigheder i anledning af indsigelser og begæringer af parter og vidner, jfr den tidl formulering i § 190, men ikke spørgemåden under bevisførelsen, jfr *Vollmond* i Proceduren, 2. udg s 111. I straffesager gælder der den særlige begrænsning, at kendelser under domsforhandlingen eller dennes forberedelse normalt kun kan kæres, hvis sagen dermed udsættes, afvises eller hæves, jfr Rpl § 968, stk 2.

Som andre reaktionsmidler gælder, at retten efter § 183, stk 2 kan overtage afhøringen, hvis denne sker på utilbørlig måde eller i strid med bestemmelsen i § 184, og retten må da i stedet kunne nøjes med at give en tilrettevisning eller forbyde, at et spørgsmål bliver stillet.

Men som anført allerede i indledningen under 2.1. må der være mulighed for reaktion fra rettens side i andre tilfælde end de nævnte, om end man vel kan gennemføre reaktioner med den rummelige begrundelse, at der foreligger en »utilbørlig«
afhøring. Man kan imidlertid snarere henvise til rettens almindelige procesledende beføjelse, som ofte anføres som tilstrækkelig begrundelse, således at særlige lovregler er overflødige, jfr således Betænkning om vidner, 316/1962 s 109. Dette er helt klart, hvis man følger den linie, som er anslået af *Finn Taksø-Jensen* i Materiel procesledelse, der går ind for en vidtgående adgang til at gribe ind ikke blot i den formelle, men også i den materielle procesledelse.

Udtrykket »utilbørlig«
afhøring og rettens almindelige procesledende beføjelse giver for så vidt rige muligheder for at gribe ind med en eller anden reaktion på grundlag af et skøn, som meget vel kan omfatte alt, hvad der behandles i de følgende psykologiske afsnit. Udtrykket »utilbørlig«
giver dog en anvisning på, at der kun kan reageres, hvis det drejer sig om et vist grovere forhold, og den almindelige anerkendte respekt for, at en advokat må have et langt tøjr for at kunne anlægge sin bevisførelse således, at man trænger så langt ind til de virkelige forhold, som skal bedømmes, taler også for, at retten kun benytter sin procesledende beføjelse i behersket omfang.

Men dette er i virkeligheden ikke afgørende. De foretagne undersøgelser har vist, at en nærmere analyse bagefter afslører, at der er stillet spørgsmål, som også er blevet besvaret, uanset at der kan rettes kritik herimod. Årsagen er den enkle, at den afhørende selv ikke er opmærksom herpå, og at det også er vanskeligt at påvise i farten, medens afhøringen foregår. Og endeligt: Når

spørgsmålet først er stillet, falder svaret normalt så prompte, at der intet er at gøre. Hvad der er sagt, kan ikke gøres usagt, selv om der nok så meget sker påtale heraf.

Derfor bliver konklusionen navnlig, at selvdisciplinen hos dem, der foretager afhøringen, og kendskabet til, hvad der kan blive resultatet af en uheldig afhøring, bliver det primære, ikke muligheden for reaktioner over for det skete.

Kapitel 3. Forberedelse. Udenretlige afhøringer.

3.1. Generelt

Vejledninger for unge jurister fremhæver med rette vigtigheden af at være vel forberedt på retssagen. (Om pligter og rettigheder i denne henseende se 2.2.2). Hartwig (§ 7 i »Proceduren«, 2. udgave, 1980) fremhæver tre hovedpunkter, der er værd at huske (her gengivet let forkortet efter nævnte værk s 130):

- 1° Man må *kunne* hele retssagens stof ud og ind.
- 2° Man må forinden gøre sig helt klart, hvad *formålet* med parts-, respektive vidneafhøringer er.
- 3° Man må vide nøjagtig *hvem* man vil afhøre.

Alligevel er utilstrækkelig forberedelse særdeles almindelig, og formentlig den hyppigste årsag til fejl og problemer i forbindelse med retlige afhøringer. Det er næppe nogen overdrivelse, at selv den mest erfarne, rutinerede og dygtige advokat kan komme galt af sted, hvis han ikke har forberedt sig tilstrækkeligt godt på sagen; omvendt kan en afhøring aldrig gå helt galt, selv for den mest lampefeberplagede nybegynder, blot denne har sørget for at forberede sig ordentligt. På grund af utilstrækkelig forberedelse vil en afhøring ofte blive usystematisk, hakkende, pinefuld for den afhørte såvel som for de øvrige medvirkende der skal høre på det – i værste fald skadelig for klienten og heldig for en eventuel modpart. Hvad der her siges om advokaten, gælder naturligvis – *mutatis mutandis* – om anklager i straffesager. Meget gælder også for dommeren og andre, der har brug for at forberede sig på en retssag.

Et enkelt eksempel er allerede citeret ovenfor (1.5.6). Flere eksempler og mere detaljeret omtale af de fejl, der skyldes manglende forberedelse, vil fremkomme senere under gennemgangen af forhørstekniske fejl i kapitlerne 4-8.

I dette kapitel vil vi koncentrere os om en kortfattet gennemgang af hvorledes man bedst forbereder sig på en afhøring – og hvordan man *ikke* skal forberede sig. Det er af flere grunde vanskeligt at opstille generelle normer for den bedst mulige forberedelse. Vidt forskellige typer af sager kan kræve forskellige former for forberedelse og, ikke mindst, stille forskellige krav til den omhu og dermed den tid der behøves til forberedelse.

Der er også betydelige individuelle forskelle med hensyn til en række psykologiske faktorer, der kan være af betydning for den måde man bedst forbereder sig på. Fx har nogle i løbet af deres uddannelse trænet sig op til den form for varieret læsning, der (som vi straks skal se) spiller en væsentlig rolle ved aktgennemgangen; andre kan have svært ved at omstille læsehastigheden og være tilbøjelige til at læse alting forholdsvis langsomt eller hurtigt. Nogle mennesker har – til dels på et medfødt grundlag – optrænet en velfungerende hukommelse og kan støtte sig til et minimum af notater, medens andre kun føler sig sikre hvis de har et stort notatapparat til den enkelte sag. Nogle skaffer sig let overblik og har udpræget næse for de væsentlige detaljer; andre må mere møjsommeligt arbejde sig frem til et lignende forståelsesniveau. Nogle er udprægede visuelle forestillingstyper og skal helst se tingene for sig, ligesom de bedst husker en *nedskrevet* tekst; andre er udpræget *auditive* forestillingstyper, de opfatter og husker bedst informationer der kommer gennem øret.

Fælles for de nævnte individuelle forskelle, der alle spiller en vis rolle i forbindelse med forberedelsen (flere kunne nævnes), er at selv om der nok er en kerne af noget medfødt eller i hvert fald tidligt erhvervet i barndommen eller i løbet af skoleuddannelsen, er der rige muligheder for at forbedre et eventuelt utilfredsstillende niveau. For visse »egenskabers« vedkommende kræver forbedring en aktiv, forholdsvis systematisk indsats; det gælder fx læsevanerne, som vi skal komme ind på. Andre forbedringer vil som oftest indtræde gennem den almindelige rutine ud fra princippet »øvelse gør mester«; det gælder således evnen til hurtigt at skaffe sig et overblik og til at slå ned på væsentlige detaljer. Endelig er der visse individuelle psykologiske forskelle, der tenderer til at reduceres eller helt forsvinde på en næsten automatisk måde; det gælder således forskelle med hensyn til »forestillingstyper«: klassiske undersøgelser har vist, at jo mere man bruger sit intellekt i egentlig forstand (til forskel fra mere følelses- og fantasibetonet virksomhed) i desto højere grad vil afhængigheden af særlige forestillingstyper, især som omtalt visuelle eller auditive, blive afløst af en rent intellektuel, »billedfri« tænkning.

De følgende kontante råd med hensyn til aktgennemgang, udenretlige afhøringer af klienter og vidner, samt disponering af den retlige afhøring, bygger tildels på erfarne juristers nedskrevne vejledning (fx i *Proceduren*, 2. udg 1980, redigeret af *v Eyben*); men disse vejledninger er her bearbejdet på basis af mere generelle studietekniske indlærings- og vidnepsykologiske erfaringer. De indeholder derfor en del forslag til ændret fremgangsmåde, der forhåbentlig kan komme især nyetablerede jurister til nytte.

3.2. Aktgennemgang

En vigtig del af kunsten at læse består i at kunne benytte et varieret læsetempo, tilpasset efter hvad man læser. Læsetempoet skal tilpasses ikke blot efter stoffets sværhedsgrad, men ligeså meget efter formålet med læsningen. Et digt, en kriminalroman, en lægeerklæring, et anklageskrift, et regnskab, og en udskrift af en retsprotokol kræver selvsagt hver sit læsetempo.

En mappe indeholdende diverse papirer, udskrifter, bilag m m vedrørende en enkelt sag kan løbe op i flere hundrede sider. En sådan sagsmappe indeholder læsetekster, der kræver næsten alle tænkelige tempi. Det nytter ikke noget at man »skimmer« hele indholdet i samme tempo. Noget kræver nærlæsning, andet kan bladres hastigt igennem, idet man lader øjet glide ned over hver side for at afsøge teksten for stikord der peger mod noget væsentligt (»diagonal-læsning«). En af de ting man lærer gennem praksis er at skelne imellem hvad der skal studeres mere omhyggeligt og hvad der kan læses i en fart; sædvanligvis lærer man også – uden bevidst læsetræning – at sætte det gennemsnitlige læsetempo i vejret uden at det går ud over forståelsen, tværtimod. Det er i denne forbindelse vigtigt, at nybegyndere på dette område får ekstraordinær god tid til at sætte sig ind i akterne vedrørende den sag de skal procedere, således at de får mulighed for lige fra starten at udvikle en god forberedelsesteknik.

Grunden til at man lærer at kapere visse tekster stadigt hurtigere *uden* egentlig læsetræning er blandt andet, at erfaringen tillader én stadigt hurtigere at *indordne* den læste tekst i visse typologier. Man lærer at forstå hvad der i en given sag er det essentielle, idet naturligvis ikke alle kendsgerninger er lige væsentlige for pådømmelsen af en given sag – tværtimod: i enhver sag vil der som regel være et lille antal fakta der er altafgørende, og et stort antal er aldeles ligegyldige; endelig er der en større eller mindre mellemgruppe af kendsgerninger, hvis betydning er usikker, betinget af diverse andre omstændigheder. Med øvelsen og erfaringen øges den hastighed og den præcision, hvormed man formår at sortere kendsgerningerne i disse tre hovedkategorier, samtidig med at der formentlig sker en vis reduktion af mellemkategorien af uklare, betingede kendsgerninger.

Samtidig med at erfaringen og øvelsen giver stigende rutine, rummer den dog også en øget risiko for at man i farten, og i måske lidt overdreven tiltro til sin professionelle kunnen (kombineret med at den dygtige advokat naturligt udsættes for at skulle overkomme stadigt flere sager på stadigt kortere tid) kommer til at overse vigtige ting, foretage fejlplaceringer. Som det også vil fremgå af den vidnepsykologiske gennemgang (9.2.3), er erfaringen både en

hjælper og en potentiel faldgrube. Det sidste er tilfældet, hvis man i tiltro til sin erfaring sætter tempoet *for* meget i vejret.

Under læsningen af udskrifter og kopier er det almindeligt at man sætter røde streger, udråbstegn i margen mv. Dette er naturligvis en udmærket støtte til gennemgangen af en sag. Men hos mange advokater og anklagere har man opfattelsen af, at de baserer hele deres afhøring på disse udhævninger af væsentlige punkter. Resultatet er en stadig bladen frem og tilbage i erklæringer, politirapporter mv – ikke særlig hensigtsmæssigt for en effektiv og systematisk afhøring. For eksempel *kan* det godt være, at en afhører, der bladrer i sine papirer samtidig med at den afhørte er i færd med at svare på et spørgsmål, faktisk *er* i stand til at lytte til svaret samtidig. Men det kan også være at advokaten i realiteten kun lytter med »et halvt øre«, mens han leder efter stikordet til sit næste spørgsmål – vore undersøgelser af retssager tyder på at sligt hænder. Og under alle omstændigheder virker denne bladen distraherende på den afhørte: vedkommende, der jo ikke kan vide hvor dygtig advokaten eventuelt er til både at lytte og blade på en gang, kan let få det indtryk, at advokaten ikke lytter ordentligt til svaret – et indtryk der altså ikke altid er helt forkert. Det er ubehageligt ikke at vide, om det man siger bliver opfattet eller ej. Den afhørte vil ofte reagere mere eller mindre ubevidst på denne noget nedslående og frustrerende situation, dels ved at rette sin opmærksomhed mod andre tilstedeværende, der ser ud til at lytte, dvs tilbyder øjenkontakt, dels ved at afkorte sine svar – se at få dem overstået. Hvis afhørte af førstnævnte årsag retter sin opmærksomhed mod dommeren er det jo for så vidt kun ønskeligt, men sidstnævnte følgevirkning – at svarene afkortes – er i de fleste tilfælde uheldig. Det er de færreste der formår at udtrykke en bestemt tanke fyldestgørende i forkortet form. Hvis man forkorter et svar sker det i reglen ved, at man kun giver ufuldstændige svar.

Altså: selv om advokaten (eller anklageren) føler sig i stand til både at lytte til et svar og blade i sine papirer, så bør han lade være med det. Det bedste og mest fyldestgørende svar opnår man ved at rette blikket mest muligt mod den afhørte og ved at ledsage den afhørtes svar, især hvis det strækker sig over adskillige sætninger, med opmuntrende mimik og gestus samt måske af og til et opmuntrende ord.

Vi har hermed tildels foregrebet gennemgangen af, hvorledes selve afhøringen bør foregå, men hensigten har været at præsentere formålet med den forberedelse som må anses for den optimale. Konklusionen er, at den del af forberedelsen der består i gennemlæsningen af sagsakter ikke bør begrænses til diverse former for udhævning af hovedpunkter, man bør også gøre notater på et særskilt stykke papir, der forsynes med en tydelig overskrift: *Afhøring af*

NN. På dette papir nedskrives en række stikord, eller »stiksætninger«, tilstrækkelig til i hvert fald at erindre om væsentlige punkter der bør opklares eller fremhæves i løbet af afhøringen. Da afhøringen kræver en vis systematik, hvadenten den nu er *kronologisk*, *psykologisk* eller blot *logisk*, er det allerbedst at lave et stikordsapparat i to omgange: Først ét hvor man simpelthen skriver punkterne ned, dernæst hvor de nedskrives i rækkefølge bestemt ud fra den valgte systematik. Efterhånden som man får rutine og måske på forhånd kan overskue den bedst egnede rækkefølge, kan man straks forsøgsvis anbringe stikordet det sted på stikordslisten, hvor det må formodes at komme ind.

Man ser somme tider, især i ældre vejledninger, det krav fremført, at det fulde spørgsmål bør skrives ned; ovenikøbet ser man vejledninger hvor det tilrådes, at alle afhørersens replikker er skrevet ned i tur og orden (minus svarene), som om det drejede sig om en skuespildialog. Denne fremgangsmåde lader sig selvsagt ikke benytte, idet den forudsætter at svarene falder præcis som på forhånd formodet. Resultatet ville i givet fald blive en samtale i stil med det gamle folkeeventyr »Goddag mand – økseskaft«, hvor samtalen jo netop udvikler sig på denne besynderlige måde, fordi en mand, der sidder i et træ og er ved at skære en gren af til et økseskaft, for at undgå at røbe sin døvhed over for en fremmed der nærmer sig, på forhånd forbereder alle sine egne replikker i den dialog, han forventer at blive involveret i, når den fremmede når frem. I vort materiale er der ikke så få eksempler på »goddag mand – økseskaft«-dialoger i danske retssale. Her er et af dem.

*Eksempel nr 3**

Anklager: Nå, efter at De havde været inde på restaurant »Glade Løve«, tog De ud på frisørskolen. Kørte De derud på knallert?

Sigtede: Det var jo et kort stykke vej, så det stykke vej gik jeg jo . . .

A: Det meste af vejen gik De. Men havde De knallerten med?

S: Joda, knallerten var der godtnok.

A: Javel. Er De kendt derude?

S: Jeg bor jo lige ved siden af, jo.

A: De har boet lige ved siden af. Da De så er nået derud, hvordan kommer De så ind på frisørskolen?

Lidt senere:

A: Da De løber fra stedet, fik De så knallerten med?

S: Nej, jeg havde ikke knallerten med der.

A: Nå, den stod noget derfra.

S: Nej, den stod uden for dér, hvor jeg bor.

3.3. Udenretlig afhøring af vidner

En vigtig del af forberedelsen består af samtaler med klienter og, eventuelt, vidner i sagen. De procesretlige sider af disse spørgsmål, såvel som hensigtsmæssigheden af at foretage udenretlige vidneafhøringer, er ret indgående behandlet ovenfor 2.2. Der skal derfor her kun knyttes enkelte yderligere kommentarer til særlige punkter i dette tema.

Efter min mening vil en forberedende, udenretlig afhøring af vidner i langt de fleste tilfælde være en fordel. Jeg kan vanskeligt forestille mig at en sådan udenretlig afhøring kan indebære ulemper, medmindre man går så uheldigt til værks, at man med rette kan mistænkes for at have påvirket vidnet på en måde der strider mod Rpl. I værste fald kan en sådan afhøring vise sig at have været overflødig, men noget sådant kan man vel vanskeligt vurdere på forhånd. Om man i givet tilfælde skal tale med vidnet på forhånd eller ej – og her tænkes selvsagt på »egne vidner«, jfr 2.2.2 – beror derfor på en afvejning af de forventede fordele i forhold til forbrug af tid og ulejlighed. En tommelfingerregel er naturligvis, at jo vigtigere et vidneudsagn må forventes at være, desto vigtigere vil det også være på forhånd at få en samtale med vidnet. Føler man sig usikker på, hvad vidnet egentlig har at berette om sagen, eller med hvilken grad af sikkerhed vidnet er i stand til at udtale sig, må dette tale til fordel for en udenretlig afhøring. Har man mistanke om, at man har at gøre med et »vægesindet« vidne, kan en udenretlig afhøring tjene til, i hvert fald i nogen grad, at »fixere« et givet udsagn. Da man naturligvis under ingen omstændigheder må påvirke vidnet, må man så håbe at det udsagn der på denne måde muligvis »fixeres«, er det der taler mest til gunst for klienten.

Videre kan den udenretlige afhøring give nyttige fingerpeg med henblik på den praktiske tilrettelæggelse af afhøringen i retten. Man vil kunne skaffe sig en nogenlunde sikker opfattelse af, om vidnet vil være i stand til at afgive et »selvfortællende udsagn« (se nærmere kapitel 5), eller om man skal indstille sig på at hjælpe vidnet gennem afhøringen ved hjælp af passende spørgsmål.

Endelig kan en forberedende samtale med vidnet bibringe advokaten oplysninger om vidnets personlige optræden, forhold der kan være af betydning for den senere optræden i retten: Kan vidnet formodes at ville fremtræde med ro og sikkerhed? Vil vidnet virke »troværdig«, »saglig«, »sympatisk« og dermed »overbevisende« på dommere/doms mænd/nævninge? Hvordan vil vidnet reagere på »modafhøringen«? Er der risiko for, at vidnet under pression kan bringes til at ændre udsagn om, eller udtrykke større usikkerhed med hensyn til hvad han hævder at have set/hørt/husket? Alt sammen forhold der kan være af betydning for advokatens tilrettelæggelse af

sagen, vidnets placering i rækken, hvis der er flere vidner, samt den retlige afhørings forløb og varighed.

Forløbet og varigheden af den udenretlige vidneafhøring må selvsagt afhænge af hvilke(t) af ovennævnte og andre formål afhøringen skal tilgodese. I visse tilfælde ønsker man blot at få kontakt med vidnet og eventuelt få bekræftet, at vidnet er i besiddelse af en bestemt oplysning, som vedkommende er parat til at meddele i retten. I så fald kan mødet gøres ganske kort. I de fleste andre tilfælde, hvor vidneudsagnet er så væsentligt, at man finder en udenretlig afhøring ulejligheden værd, kan samtalen på de vigtigste punkter sidestilles med den (første) forberedende samtale, en advokat bør have med sin klient (part eller sigtet). Dette emne vil blive behandlet i det følgende afsnit, og først derefter vil visse forskelle mellem den forberedende afhøring af vidner og den forberedende afhøring af klienten blive omtalt.

3.4. Forberedende møde med klienten

Medens der, som ovenfor omtalt, kan være tvivl om, hvorvidt og hvor meget advokaten bør afhøre vidner udenretligt, er det i hvert fald givet, at der til forberedelse af en retssag hører et eller flere møder med klienten. I hvert fald hvad det første møde med klienten angår (i mange tilfælde *kan* man nøjes med dette ene) ligger mønstret for denne afhøring nogenlunde fast: uanset hvad advokaten på forhånd måtte mene at vide eller ikke vide om sagen, er det vigtigt, at han lytter særdeles intenst og omhyggeligt til, hvad klienten har at sige om sin egen sag. Den allerførste orientering bør så vidt muligt foregå uden afbrydelser af nogen art – bortset fra eventuelle opmuntrende bemærkninger, hvis det skulle blive nødvendigt. Advokaten bør således under den orienterende samtale undlade at afbryde klienten med supplerende spørgsmål om mindre vigtige detaljer, som kunne ønskes yderligere oplyst, eller evt kommentarer til sagen, såsom at denne eller hin oplysning er uden interesse for sagen. Alle sådanne bemærkninger bør gemmes til klienten er færdig med i første omgang at forelægge sagen, således som den fremtræder fra hans synsvinkel. Om betydningen af den selvstændige beretning og de undtagelser, der kan forekomme, se i øvrigt kapitel 5.2.

Udover den almindelige omhyggelige lytten, kan der være grund til at opfordre advokaten til at lægge helt specielt mærke til klientens allerførste bemærkninger efter den indledende præsentation. Ikke sjældent indeholder disse første bemærkninger hele sagen i en nøddeskal, ikke blot dens væsentligste fakta, men også klientens motiver og følelser, frygt og forhåbninger.

I forbindelse med spørgsmålet om udenretlige og forberedende samtaler rejser sig spørgsmålet: Hvorledes bærer man sig ad med at huske klientens forklaring i almindelighed og specielt de punkter, der trænger til nærmere belysning eller diskussion sidenhen? Svaret er meget simpelt: medmindre man har en usædvanlig god og pålidelig hukommelse, gør man simpelthen de fornødne stikordsmæssige notater undervejs i samtalens løb.

Når dette punkt kræver særlig omtale, er det ikke mindst fordi man i visse vejledninger for jurister kan støde på det synspunkt, at man bør undlade at gøre notater under samtale med klienter, idet en sådan notatvirksomhed fra afhørers side skulle virke distraherende og i øvrigt generende på klienten. Som hovedregel er denne påstand forkert: Bortset fra yderst sjældne tilfælde, fx hvor det drejer sig om sygeligt nervøse og stærkt mistænksomme (paranoide) klienter, vil det ikke give anledning til problemer af nogen som helst art, at advokaten gør notater i samtalens løb. Det helt store flertal af klienter vil finde det fuldstændig naturligt, at advokaten gør notater, og enkelte ville endog

finde det påfaldende, hvis han ikke gjorde det. – »Hvordan mon han bærer sig ad med at huske, alt hvad jeg her fortæller ham, har han mon en skjult båndoptager et sted, eller er der en »usynlig« sekretær, der lytter med?« – Det er tanker som i hvert fald en person, der ikke tidligere har søgt advokatbistand, kunne tænkes at gøre sig, hvis advokaten blot sidder og lytter med armene over kors. Altså, modsat den distraherende virkning af »bladreriet« i retten, omtalt i det foregående, vil det ved det første møde med en klient snarere være advokatens tilsyneladende passivitet, der kan virke forstyrrende. Derimod virker selve nedskrivningen ikke distraherende på klienten, medmindre advokaten sidder og grifler uafbrudt, uden at se op. Det sidste er naturligvis ikke meningen; hovedparten af samtaletiden bør, for advokatens vedkommende, tilbringes med »interesseret lytten«, hvorunder han så vidt muligt ser sin klient i øjnene.

Tilmed kan advokaten udmærket tillade sig, under visse omstændigheder hvor ganske bestemte oplysninger skal noteres med mere end et stikord (datoer, navne, vigtige udtalelser, der helst skal nedskrives ordret o l), at opholde den talende med en bemærkning såsom: »Lige et øjeblik, jeg må hellere få dette her noteret ned helt præcist...« Adresser og lignende mindre vigtige detaljer bør dog naturligvis ikke indhentes under den selvstændigt fortællende fase af en afhøring – det er typisk sådanne ting, der kan vente til spørgsmål-og-svar-sektionen bagefter. Alt i alt har en klient under samtalen med sin advokat som regel intet som helst imod at holde en lille pause, medens der foretages notater, og advokatens omhyggelige notering vil kunne medvirke til at øge klientens – forhåbentlig berettigede – fornemmelse af, at han sidder over for en seriøst arbejdende ekspert, der agter at støtte og hjælpe ham mest muligt.

Når klientens frie forklaring er afsluttet, kikker advokaten i sine notater og begynder dernæst sin nærmere udspørgen og/eller kommentering. Fx med ordene: »De sagde for lidt siden, at ... – der var et enkelt punkt dér, jeg godt kunne tænke mig at få belyst lidt nærmere. Hvad mener De, når De siger ...«. En advokat bør som bekendt ikke søge at påvirke vidner, men der er jo intet i vejen for, at han sammen med sin klient lægger en vis strategi og taktik med henblik på en civilsag eller en straffesag. Ganske vist taler parterne i et civilt søgsmål under strafansvar, men ingen forlanger, at en part under afhøringen ved sin egen advokat skal fremsætte udtalelser til direkte skade for sig selv. Det kan derfor være på sin plads, at advokaten, under den efterfølgende gennemgang af sagen, påpeger sådanne faldgruber. Just med disse eller lignende ord som indledning kan en advokat, alt efter omstændighederne, indlede en diskussion med sin klient om den mest hensigtsmæssige måde at fremstille en sag på.

3.5. Underskrevet og attesteret notat?

Hvad der ovenfor er sagt om normer for den (eller de) forberedende samtale(r) med klienten gælder i hovedsagen også for den forberedende samtale med vigtige vidner. Visse forskelle er allerede nævnt – advokaten må fx ikke sammen med vidnet lægge planer for den for klienten mest gunstige afhøring. Det vil også være rimeligt at indskrænke notetagningen, bl a for at give vidnet en mere realistisk fornemmelse af, hvorledes den retlige afhøring vil komme til at forme sig.

I langt de fleste tilfælde vil formålene med den udenretlige afhøring af vidner bedst kunne opfyldes, hvis vidnet i udpræget grad får lov til at »fortælle selv«. Afbrydelser kan være skæbnesvangre (se nærmere 8.2.) fordi man da risikerer, at vidnet brænder inde med eventuelt væsentlige oplysninger, der i værste fald fremkommer under en eventuel »modafhøring« i retten. Ledende spørgsmål (se kapitel 6) kan have samme virkning, hvortil kommer risikoen for, at vidnet kan føle sig udsat for påtrykning.

Under særlige omstændigheder kan åbenlyst suggestive spørgsmål indgå i den forberedende afhøring af et vidne, nemlig hvis advokaten, *efter* at vidnet har meddelt alt, hvad han spontant har at sige om sagen, ønsker at efterprøve vidnets subjektive sikkerhed, og/eller »modpartens« muligheder for at rokke ved vidneudsagnet. Der kan til formålet benyttes formuleringer af fx følgende type: »Nu sagde De før, at De så . . ., men er De nu også helt sikker på det? De stod jo temmelig langt væk, og det kan vel ikke udelukkes at . . .« (om nytten af ledende spørgsmål til »hypoteseprøvning«, se i øvrigt 6.5.).

Når spørgsmål af denne art er besvaret, er det vigtigt at advokaten gør det helt klart for vidnet, hvorfor han har stillet den slags spørgsmål (altså at det ikke var for at lokke ham til at sige noget andet, end han mener, men fordi spørgsmål af den art kan blive stillet ham i retten). Det er selvsagt vigtigt, at vidnet ikke efterlades med en følelse af at have været udsat for påtrykning.

Sidstnævnte punkt har været en del diskuteret i den vejledende litteratur: Hvad kan og bør advokaten gøre for at undgå beskyldninger for at have forsøgt at have påvirket vidnet? Således foreslår *Hartwig* (Proceduren, 2 udg s 131), at man kan lade en medarbejder (fuldmægtig eller sekretær) være til stede, når den udenretlige afhøring foretages. Dette forslag kan man nok tiltræde, selv om det måske er en lovlig besværlig og fordyrende fremgangsmåde. Det hører trods alt til sjældenhederne, at advokater mistænkes for at have forsøgt påvirkning af vidner.

Hartwig foreslår også, at advokaten straks udfærdiger et notat af afhøringen, som han lader vidnet gennemlæse og underskrive, hvis der har været en

medarbejder til stede, bør denne også attestere notatet. At der, i vidnets nærværelse udfærdiges et notat, der opridser samtaleens hovedpunkter er en god idé (se straks nedenfor). Derimod kan man have sine tvivl om det rimelige i, at dette notat skal underskrives og ydermere attesteres af tredjemand, Den udenretlige afhøring vil på denne måde uundgåeligt få et officielt præg, og afhøringen vil måske med rette, kunne anses som et forsøg på at holde vidnet fast på nogle bestemte udtalelser.

Man kommer næppe uden om, at ethvert sammendrag af en samtale indebærer momenter af udvælgelse såvel som ændringer (fx af udtryksformer). Afhængig af omstændighederne og vidneudsagnets indhold, især hvis det er meget omfattende og kompliceret, kan det være særdeles vanskeligt at foretage et objektivt afbalanceret sammendrag. Og under alle omstændigheder vil den blotte udvælgelse af (hvad advokaten anser for) væsentlige momenter næppe kunne undgå at påvirke vidnets egen vurdering og erindring om, hvad der er væsentligt i sagen. En utilsigtet svag farvning af sammendraget kan være svær for et vidne at sætte fingeren på, og vidnet vil på denne måde kunne komme til at skrive under på et lidt farvet sammendrag i den tro at sammendraget er objektivt korrekt. Og skulle et vidne trods alt fornemme, mere eller mindre tydeligt, at advokatens notat *har* fået en drejning i en retning som vidnet er utilfreds med, så kræver det ikke så lidt selvbevidsthed at protestere mod notatet og forlange det ændret, før man vil skrive under (noget lignende kendes fra politiafhøringer såvel som dommerens retlige referater). Mange motiver trækker i retning af at godkende selv et temmelig farvet notat: loyalitet over for den person, man skal »vidne til fordel for«; respekt for advokatens professionelle dygtighed (»når han har fået den opfattelse, skal det nok alligevel passe«) – parret med almindelig autoritetstro og høflighed.

Det meste af hvad der her er sagt om det underskrevne og attesterede notat gælder også i princippet for et referat, der *ikke* underskrives og attesteres; det sidste vil vi alligevel anbefale, fordi det har fordele, der klart opvejer de eventuelle ulemper. Fordelene vender vi tilbage til, men meget kunne tyde på, at de nævnte virkninger forstærkes ud over det tilladelige, hvis afhøringsreferatet skal underskrives og attesteres. Dels findes der eksperimenter, der viser, at folk er tilbøjelige til at lægge stærkere vægt på, påvirkes af og husker mere af udsagn, som de skriver under på. Den blotte signatur bevirker, at udsagnet opleves som mere bindende, end det ellers ville være. Denne psykologiske virkning forstærkes utvivlsomt af selve fremgangsmåden, der er egnet til at bibringe vidnet den opfattelse, at det underskrevne sammendrag faktisk er et juridisk bindende dokument; hvorfor skulle advokaten ellers ønske det både underskrevet og attesteret? Og hvis advokaten for at være på den sikre side

oplyser vidnet om, at underskriften og attesten ikke gør referatet bindende for vidnet, så vil dette formentlig først og fremmest bidrage til at skabe betydelig forvirring hos vidnet – hvis ikke underskriften og attesteringen betyder noget, hvad skal det hele så gøre godt for? Og hvis advokaten, der ser vidnets forvirring, skulle supplere med den forklaring, at underskriften og attesten primært skal tjene til at sikre advokaten mod mistanke om, at vidnet har været udsat for påvirkning, ville det da ikke være rimeligere at bede vidnet underskrive, og medarbejderen attestere, en erklæring just herom?

Et sidste spørgsmål er, hvad det underskrevne og attesterede notat faktisk kan bruges til – udover den psykologiske, juridisk noget tvivlsomme, virkning det kan have på vidnet? Lad os sætte, at vidnet under afhøringen i retten udtaler sig i modstrid med de oplysninger, der ifølge referatet er fremkommet under advokatens udenretlige forhør. Der er da formentlig intet til hinder for, at advokaten kan opnå rettens tilladelse til at fremlægge referatet af det udenretlige forhør, behørigt underskrevet og attesteret. Vidnet kan da enten bøje sig for referatet og erkende, at den i retssalen fremsatte udtalelse »så må være forkert«.

Eller vidnet kan fastholde den sidst fremsatte udtalelse og erklære referatet for fejlagtigt; hvis der da henvises til underskriften og attesteringen, vil vidnet vanskeligt kunne fastholde, at han ikke har udtalt sig til advokaten som anført i referatet; til gengæld vil det være nærliggende, at vidnet erklærer, at han følte sig presset til at fremsætte de pågældende udtalelser. I begge tilfælde vil situationen ikke være særlig gunstig for den klient, hvis vidne der er tale om.

Ganske vist forekommer det ikke sjældent, at vidner i retten foreholdes tidligere udtalelser til politiet, jfr ovenfor 2.10. Men udtalelser til politiet synes i retssalen at have en ganske anden status, end man formentlig kan tillægge udenretlige forhør foretaget af en forventet »partisk« advokat på dennes kontor.

Konkluderende vil jeg mene, at man kun i yderste nødsfald bør henvise til den udenretlige afhøring; dette kan blive nødvendigt, hvis et forventet »gunstigt vidne« pludseligt bliver til et »fjendtligt vidne«. For at undgå skadelige virkninger heraf, kan det være nødvendigt at bringe vidnet i miskredit, fx ved at henvise til en væsentlig uoverensstemmelse mellem vidnets udtalelser uden for retten og i retten. I langt de fleste tilfælde vil et uunderskrevet og uattesteret referat af det udenretlige forhør dog gøre tilstrækkelig fyldest.

Jeg vil ikke bestride, at det i sjældne tilfælde kan være på sin plads at lade vidnet underskrive – og en eventuelt tilstedeværende medarbejder attestere – et referat af en udenretlig afhøring. Dette kan tænkes at være en rimelig foranstaltning, hvis advokaten nærer alvorlig mistanke om, at et vidne mulig-

vis vil ændre forklaring (fx på grund af trusler fra personer der er impliceret i sagen), men alligevel kommer til den slutning, at man bør løbe en sådan risiko samtidig med at man så stærkt som muligt søger at »binde« vidnet til det oprindelige udsagn. Men til daglig brug vil et simpelt, mundtligt godkendt referat være at foretrække.

3.6. Referat af den forberedende samtale

Enhver forberedende samtale som advokaten har med sin klient eller med et vidne bør afsluttes med en serie spørgsmål, der lyder omtrent som følger:

»Ja, fru NN, så har jeg vist fået de oplysninger, jeg har brug for i denne sag. Er der noget De har lyst til at tilføje? Noget vi har glemt? Eller noget De ikke har omtalt, fordi De er i tvivl om, om det har betydning for sagen? Er der noget De vil spørge mig om?«

Når eventuelle yderligere bemærkninger, affødt af disse spørgsmål, er overstået, siger advokaten omtrent som følger (af pladshensyn er udtalelsen formet, så den henviser til såvel klienter som vidner i en straffesag):

»Jeg vil nu prøve at trække hovedpunkterne op i Deres sag, således som jeg har forstået den/Deres udtalelser, således som jeg formoder, De også vil udtale Dem i retten, når De skal afgive vidneudsagn. Jeg dikterer referatet til denne diktermaskine, så vil det blive afskrevet af en sekretær (til klienten: Jeg skal sende Dem en kopi af afskriften). Jeg vil bede Dem lytte godt efter, og De må endelig bryde ind, hvis der er noget, jeg udtrykker forkert eller har misforstået, eller hvis der er noget De synes mangler. Dette resumé er først og fremmest til mit eget brug, så jeg kan se, om jeg har forstået sagen rigtig/har fået fat i, hvad De vil kunne fortælle i retten, og så jeg kan bruge den til den videre behandling af sagen. Men som De måske er klar over, vil der ske det, når De er blevet afhørt i retten og har fortalt, hvad De ved om denne sag, så vil dommeren på lignende måde diktere et referat af Deres udsagn til protokollen. Til den tid vil De også blive bedt om at høre omhyggeligt efter og rette eventuelle fejl og mangler. Så De kan betragte dette her referat, vi nu laver, som en slags generalprøve«.

Så dikterer advokaten et referat af hovedpunkterne i sagen. Hvis der er tale om en egentlig »udenretlig afhøring« af et vidne eller en tiltalt klient i en straffesag, bør referatet udformes nogenlunde på samme måde som retsformanden gør det i retten. Formålet med dette referat fremgår i øvrigt af ovenstående introduktion og kræver næppe kommentarer. Referatet renskrives hurtigst muligt, men skal ikke underskrives.

Naturligvis kan man benytte en »gammeldags« stenograf, men diktermaskinen er unægtelig mere praktisk, bl a kan den transportable model i lommeformat medbringes til afhøring af klienter, der er fængslede. Advokaten bør måske i højere grad end dommeren sikre sig, at den afhørte følger kritisk med, fx

ved, fra tid til anden – især hvis det drejer sig om længere referater – at stoppe op og spørge klienten eller vidnet om han har noget at bemærke.

En af de ting, det er svært at få klienter/vidner til at indrømme, er, at der er noget, de ikke har forstået; det kan dreje sig om enkelte ord eller hele sætninger. Flertallet af jurister er i så henseende alvorligt »miljøskadede«: de har overordentlig svært ved at udtrykke sig i et sprog som »almindelige mennesker« – dvs langt de fleste klienter og vidner – kan forstå. I denne henseende deler juristerne skæbne med de fleste andre akademikere, men i forhold til så mange andre har jurister et »dobbelt handicap«, som de har tilfælles med en anden stor og vigtig gruppe akademikere, der ligesom juristerne i deres erhvervsudøvelse ofte har nær kontakt med almindelige mennesker, nemlig *lægerne*: Foruden en uddannelse der fylder dem med en mængde fagudtryk, rekrutteres såvel jurister som læger fra akademikermiljø (i langt højere grad end gennemsnittet i andre akademikergrupper). Det vil med andre ord sige, at mange af de fagudtryk, de hører og lærer gennem studiet, ikke på noget tidspunkt har været fremmed for dem, de har så at sige fået dem ind med modermælken. Derimod er netop dagligdagens ord og sprog tone noget, der falder dem unaturligt, og som de skal lære. Mange lærer det aldrig...

Det er vigtigt, at advokaten i hvert fald er opmærksom på problemet og også helst har gjort sig klart, hvilke ord og vendinger, der ofte volder vanskeligheder, og så vidt det er rimeligt søger at undgå dem. Hvor det ikke er muligt eller hensigtsmæssigt – fx fordi der ikke findes dækkende udtryk på almindelig dansk, men de har en ganske bestemt og i sammenhængen relevant juridisk betydning (ord som sagesløs, tilregnelig, anke, appel, kendelse) – bør juristen benytte lejligheden, hvor han har klienten/vidnet i enrum på sit kontor, til at forklare de vigtigste uundgåelige fagudtryk, og til diskret og hensyntagende at spørge, om der er andre ord og vendinger, vedkommende har haft svært ved at forstå. Hvad klienten angår, bør advokaten meddele, at han når som helst under retssagen er velkommen til at søge forklaring på sproglige og procedurermæssige vanskeligheder.

Hvad det proceduremæssige angår er det klart advokatens opgave at sørge for at såvel klienten som vidnerne véd, hvad der skal ske under retssagen. Som vi senere skal repetere (4.2.1.), bør især tiltalte i straffesager have nøje besked om proceduren i god tid forud – hvortil kommer den vejledning, som dommeren helst skal fremkomme med i begyndelsen af retssagen (4.2.2.). Vidnet, der jo oftest dukker op midt i retsforhandlingerne og ikke aner, hvad der skal foregå, før han befinder sig i vidnesranken, må have detaljeret besked på advokatkontoret. Om ikke der er andre grunde, så er i hvert fald her en vigtig grund til at foranstalte en samtale med vidnet forud for retsmødet.

3.7. Afslutning

Mange andre vigtige punkter fortjente omtale i relation til forberedelse af retssagen, specielt afhøringen. Enkelte er udeladt under hensyntagen til, at der er grænser for, hvad der kan nås i den enkelte sag; andre er så indlysende, at det er overflødigt at nævne dem; endelig er der mange punkter, hvis forberedelse nødvendigvis må fremgå under omtalen af dem andre steder i fremstillingen. Det sidste gælder således vigtigheden af at undgå at danne sig en alt for skråsikker opfattelse af »hvad der skete«, mens man forbereder sig på sagen. Det skulle nødig være sådan, at selve retssagen kun former sig som en bekræftelse på det billede, man har dannet sig på forhånd. Hvilken rolle den forudfattede mening har for de forskellige retssager, og hvordan man undgår at danne sig en (alt for) sikker mening på forhånd, vil blive behandlet i 5.3.

Kapitel 4. Retssalen: Det fysiske og psykiske miljø

Den retlige afhøring er hovedtemaet for denne fremstilling. Men dette tema kan ikke betragtes isoleret. Afhøringen foregår i omgivelser der er så særegne, og den er en del af et forløb der er så tynget af traditioner og ritualer, at man skal til kirken og gudstjenesten for i vor tid at finde noget, der har tilnærmelsesvis samme grad af symbol-ladning. Og selv denne sammenligning glipper på et vigtigt punkt: kun undtagelsesvis har det der foregår i kirken så afgørende betydning for menneskers skæbne, som det der foregår i retssalen ofte har det.

Retssagen er noget umådelig kompleks og kompliceret. Den løser tvistigheder mellem mennesker der ikke ved egen hjælp kan enes eller afgør skyldspørgsmål og takserer i givet fald handlingernes grad af strafværdighed. Under dette forløb bliver nogle af de medvirkende ydmyget, medens andre får en art oprejsning. Hvad straffesagen angår, er det måske frem for alt det øjeblik, den stjernestund i samfundets ofte livslange opgør med afvigelsen, hvor retssystemet lukker sig op og lader den almene befolkning få et (kontrollerende? opdragende? afskrækkende?) indblik i at »retfærdigheden sker fyldest«. Om dette billede er sandt eller ej, om det er repræsentativt for den øvrige, mere eller mindre skjulte del af opgøret, skal ikke diskuteres her. Ej heller skal vi på dette sted direkte beskæftige os med den indflydelse retssagens mange krydsende funktioner har på selve forløbet. Det sidstnævnte tema vil indirekte fremgå her og der, måske især af de citerede eksempler, og det forventes at blive behandlet i en fortsættelse af denne bog.

Derimod vil vi i dette kapitel beskæftige os med selve det faktum at retssalen og retssagen er som de er, og vi vil på en meget konkret måde diskutere og illustrere den betydning det fysiske og psykiske miljø har for afhøringens forløb og resultat.

4.1. Retssalen

Mange retslokaler, især af ældre dato, virker ejendommeligt knugende på den der første gang træder ind i dem. Og her må man betænke, at det for mange, formentlig et flertal, af tiltalte såvel som vidner er et første besøg i dette specielle lokale, der ofte med sin særegne møblering, belysning, maling og hele stemning ligner en blanding af et kirkerum og en tredjeklasses ventesal.

Mange steder er der sket en modernisering, som har gjort retslokalerne mere tiltalende, også ud fra æstetiske hensyn, men der er stadigvæk en yderst ringe akustik i de fleste retslokaler, hvilket især skyldes de nøgne vægge. Den ringe akustik, kombineret med den afhørtes naturlige tilbøjelighed til at tale lavmælt under disse knugende og uvante forhold, fører ofte til at den afhørte må anmodes om at tale højere. Mange jurister har under disse forhold vænnet sig til at tale med høj og klar røst. Der indtræder derfor allerede på det rent lydmæssige plan en ejendommelig kontrast – der blot er én blandt mange kontraster – mellem de professionelle aktører (dommer, advokater og anklager) på den ene side og den, ofte yderst dilettantiske, hovedperson (tiltalte) og de mange dilettantiske bipersoner (vidner) på den anden side.

Aktørernes placering i forhold til hinanden, en placering der varierer i alle tre dimensioner, er traditionsbestemt og svarer vel ganske godt til det spil, det ritual, der udfoldes. Man ville muligvis kunne fremme fortroligheden mellem de professionelle og de ikke-professionelle og fjerne noget af den knugende stemning, hvis man byggede lokalet helt om, og lod aktørerne til eksempel sidde omkring et bord. Dette har været forsøgt, på eksperimentel basis, diverse steder i udlandet. En sådan fremgangsmåde kan næppe anbefales, eftersom den ville give tiltalte, parter og vidner et falsk billede af selve processens principielle karakter. Hvis man indrettede retslokalet som et konferencerum, hvor placeringen af personerne antyder, at alle har lige meget at skulle have sagt, ville man måske nok i første omgang opnå større fortrolighed og en bedre stemning; men hvis de egentlige magtstrukturer i retssalen fastholdtes under sådanne fysisk ændrede forhold, ville det utvivlsomt i mange tilfælde give bagslag: – de afhørte ville formentlig i ikke så få tilfælde ende med at blive ganske forvirrede og foretrække at reducere deres oplysninger til et minimum.

Noget andet er, at visse sager, fx af meget personlig karakter, sikkert kan behandles bedre uden den stærkt regelsatte og ritualiserede formalisme der kendetegner rettens funktionsmåde i dag. Yngre børn bør helst ikke bringes ind i retssalen, men bør – i overensstemmelse med nuværende retspraksis – afhøres på et dommerkontor, idet en båndoptagelse heraf afspilles i retten (se 2.11.).

Derimod må man nok undre sig over, at det selv ved bygning af nye lokaler og temmelig radikal ombygning af ældre lokaler ikke er lykkedes at skabe bedre akustik, bedre belysning og bedre fysisk indendørsklima (varme og fugtighed) end tilfældet er. Det burde være en smal sag for eksperter at sørge for at selv lavmælte vidneudsagn kan høres.

En – allerede omtalt – uheldig omstændighed ved afhøringspraksis er at den afhørte anmodes om at rette sine svar til dommerkollegiet, evt nævningene, og ikke til den der stiller spørgsmålene. Der bør nok ikke lægges for stor vægt herpå, medmindre akustikken netop er så dårlig, at dommerne mere eller mindre må benytte sig af mundaflæsning for at forstå hvad der bliver sagt.

4.2. Det psykiske klima

Der er, som omtalt, grunde nok til at stemningen i retssalen er noget trykket. De vigtigste af disse grunde er af principiel (med et moderne udtryk: strukturel) karakter, og lader sig derfor ikke uden videre fjerne. Andre årsager skal søges i traditionelle holdninger eller ligefrem forsømmelser hos de professionelle medvirkende. Vi skal se lidt på hvad advokater, anklagere og frem for alle retsformanden kan gøre for at få de fremmødte til at føle sig noget bedre tilpas i retssalen.

4.2.1. Advokaters/anklageres opgaver

Det turde være en banalitet, men er ikke desto mindre et faktum der fortjener at blive indskærpet igen og igen: de professionelle aktører i retssalen er i den grad vænnet til spillet og dets regler, og retsagen opleves af dem som så simpel rutine, at de som regel glemmer at tænke på, at forløbet kan virke ganske uoverskueligt, uforståeligt og derfor forvirrende for de ikke-professionelle, ofte engangsmedvirkende aktører: tiltalte/partier og vidner. Vi ser i denne omgang bort fra den gruppe af ikke-professionelle aktører, der befinder sig »på den anden side af skranken«: lægdommere og nævninge. At det forholder sig sådan, bekræftes af de efterhånden ikke så få undersøgelser hvor især tiltalte i straffesager, men også partier i civilsager og vidner i begge slags sager er blevet interviewet om deres oplevelser af retsforløbet. Uoverskueligheden og forvirringen bliver ikke ringere af, at en stor del af disse uprofessionelle på forhånd er nervøse for hvad der skal ske, og møder frem med i bedste fald blandede følelser.

Det er ikke altid let at få øje på denne nervøsitet og forvirring. Mange mennesker formår at »holde en facade«, der skjuler nervøsiteten og usikkerheden. Ikke så sjældent, især hos den der af gode grunde måske er mest nervøs, nemlig tiltalte, slår det ydre der stilles til skue over i det indres modsætning: jo mere nervøs vedkommende er, desto mere har han brug for at stive sig af, og desto mere nonchalant og overlegen vil han måske være i sin fremtræden. Det er vigtigt at anklager, advokat og dommer(e) ikke lader sig irritere af denne tilsyneladende selvsikkerhed, der kan opleves som provokerende; det er vigtigt at de forstår dens baggrund.

Udover at være i nogen grad, man kan næsten sige rutinemæssigt, indfølelse med hensyn til, hvad der muligvis rører sig inde i dem, der møder i retten, og simpelthen imødegå denne åbenlyse eller skjulte nervøsitet med en beroligende, stilfærdig og venlig optræden, kan simple og praktiske foranstaltninger

hjælpe meget på usikkerheden. Selvsagt må advokaten forud for retsmødet forklare sin klient og om muligt »sine« vidner, hvad der skal ske. Advokaten må være indstillet på, at en enkelt hastig forklaring muligvis ikke er nok, især hvis det er første gang klienten møder i retten. En forholdsvis detaljeret gennemgang ved samtaler forud for retssagen, og en hastig repetition umiddelbart før retsmødet, hvis det er praktisk muligt, vil være til stor nytte.

4.2.2. Retsformandens opgaver

Fremfor nogen påhviler det dog *retsformanden* at sørge for, at parter og vidner er orienteret om, hvad der foregår, ligesom det i det hele taget er retsformanden, der skal sørge for, at retshandlingen forløber på en overskuelig måde og i en rimelig god stemning. De formelle juridiske krav til dommeren er nærmere behandlet i kapitel 2. Det fremgår heraf, at de beføjelser, som er tillagt dommeren i Rpl i retning af at lede og gribe ind over for afhøring af parter og vidner, er udformet på en sådan måde, at der er mulighed for store variationer i udnyttelse af beføjelserne, alt afhængig af dommerens indstilling og temperament. Her skal behandles og illustreres forskellige måder at udfylde rammerne på, og senere skal gives nogle kontante råd med hensyn til fremgangsmåde.

Ved at lytte til de mange sager der er indspillet i retssalene, kan man fra tid til anden få det indtryk, at retsformanden ikke ganske er sig bevidst i hvor høj grad hans personlige måde at lede forhandlingerne på bestemmer såvel »kvaliteten« som »stemningen« af hele forløbet. Retsformandens tonefald, humør og tempo anslår således tonen, humøret og tempoet for hele retsmødet. – Det er et fænomen vi kender fra andre områder af »erhvervs«livet: overlægen anslår stemningen på hospitalets afdeling, kontorchefen anslår stemningen på kontoret – ofte uden at det står dem klart, i hvor høj grad de faktisk præger og bestemmer denne stemning.

Her bringes brudstykker af en retssag, hvor retsformanden optræder på en måde, der næppe er egnet til at fremme et roligt afhøringsforløb og dermed de optimale betingelser for fremkomsten af »korrekte oplysninger«. Sagen drejer sig om et erstatningskrav i anledning af forurening af et vandhul. Ejeren af ejendommen afhøres af sin advokat:

*Eksempel nr 4**

Advokaten: Kom man overhovedet ind på spørgsmålet, ved den lejlighed?

Parten: Øh, nej. For jeg kom der over klokken to om eftermiddagen for at se

til min gård. --- Jeg har 86 tønder land, og jeg var der omme, til jeg skulle over på banegården og ha' min kaffe ved Kirsten.

A: Javel.

Retsformanden: Nu skal vi jo ikke til at gå i detaljer...

A: Neej!

R: ...med hvornår De drikker kaffe...

A: Nej, nemlig!

R: Det drejer sagen sig ikke om.

Det skal bemærkes, at der på dette tidspunkt næppe var gået et halvt minut af afhøringen, der hidtil havde været udpræget »saglig«. Man bemærker, hvorledes advokaten påvirkes af retsformandens iver efter at fastholde »sagligheden«. Umiddelbart i forlængelse heraf går det igen galt for sagsøgeren:

Parten spørges om, hvornår en blandt mange i sagen indgående begivenheder fandt sted:

*Eksempel nr 5**

Advokaten: Hvornår var det, det skete?

Parten: Deeeet --- det var vist i 68.

A: Javel, i 68.

Modpartens advokat: I 68? Nej, det kan ikke passe: De har i Deres stævning side 3 opgivet årstallet til at være 1966.

A: Ehem, jeg mener også, det er 66.

Retsformanden: Hvorfor siger De så 68?

A: Ja, hvorfor siger De 68, hva?

P: Det er jo ikke lige nemt at huske alle disse årstal, det er jo ikke nemt.

R: De udtaler Dem med en usædvanlig sikkerhed, og det kan De ikke tillade Dem, hvis De ikke véd tingene bedre. Nu må jeg advare Dem meget kraftigt...

P: Ja...

R: ...For forstår De, De sidder her ikke bare for at procedere sagen.

P: Nej.

R: De sidder her for at svare på spørgsmålene...

P: Jaja.

R: ...og hvis De ikke ved, om det er 66 eller 68, så må De ikke bare slænge 68 ud i luften. For så véd vi jo, at vi ikke kan stole på resten af Deres --- erklæring --- det forstår De godt, ikke?

P: Undskyld!

A: Ja, med hensyn til, øh...

R: Tag det nu *ad notam*.

A: Det var, det var altså i 66.

R: Det er 66.

P: Ja.

A: Ja.

R: Ja.

Man bemærker som før, at advokaten søger at afbøde sin klients »fadæse« ved at give retsformanden ret. Man kan fornemme, at dette har den ønskede virkning på retsformanden, men for klienten må det dog formentlig opleves som at han lades i stikken

Fem minutter fremme i afhøringen er man nået til sagsøgerens beskrivelse af ingredienser fra kloakrøret:

*Eksempel nr 6**

Parten: ...Menneskelort, plus plastik og dem her sigøjnere.

Advokaten: Ja, det vil sige, altså, da De første gang ...

Retsformanden: Hvad var det sidste --- hvad var det sidste, De sagde der, det forstod jeg ikke?

P: Jeg sagde gummimænd eller hvad det -- nu...

R: Ja, for sigøjnere, det har jeg aldrig hørt før!

P: Nå, undskyld!

R: Hva?

P: Undskyld!!!

R: Ja, »undskyld« --- De må tale retssprog!

P: Jamen alle kalder dem sigøjnere, dem der, så siger jeg gummimænd...

R: Det er meget muligt på Deres kanter, men altså retssproget er dansk, så De skal ikke sidde her og tale om sigøjnere, når De mener præservativer.

P: Ja.

R: Sig bare tingene ved deres rette navn.

Det siger sig selv, at retsformanden ikke kan forlange, at en afhørt skal benytte udtryk, som vedkommende åbenbart ikke er bekendt med. Det er da også et spørgsmål, om »præservativer« er mere dansk end »sigøjnere«.

Der er næppe brug for flere eksempler på uheldig indgriben fra retsformandens side. Lad os i stedet nævne nogle simple forholdsregler og teknikker, som en retsformand kan benytte med henblik på at reducere usikkerhed og nervøsitet mest muligt, at skabe en rolig og behagelig stemning i retslokalet og blandt andet derigennem berede vejen for den efter omstændighederne bedst mulige afhøringsituation.

(a) Udover den lidt pompøse og rituelle start på retssagerne (bortset fra »samlebåndssager«) hvor dommer(kollegiet) kommer ind og alle rejser sig op og bliver stående indtil retsformanden har sat sig, indledes det store flertal af sager med en i sig selv lidt formel snak frem og tilbage om diverse formalia. Retsformanden stiller spørgsmål til advokater og anklager, ofte taler de lidt i munden på hinanden. For en udenforstående minder denne indledning måske mest af alt om starten på en symfonikoncert hvor instrumenterne stemmes i en uoverskuelig kakafoni. Det »egentlige« spil starter først idet retsformanden henvender sig til tiltalte, eller giver ordet til anklageren eller en sagsøgers advokat. Sådan er skik og brug de fleste steder ved vore domstole, og det er i grunden ikke nogen særlig hensigtsmæssig start. Vi kunne tænke os at foreslå en fastere praksis på dette vigtige stadium af en retssag, en praksis, der vel allerede i hovedtræk benyttes ved visse retter. Her bringes et forslag til indledning, som er tænkt benyttet i almindelige domsmandssager ved byret. I andre straffesager og ankesager kan der naturligvis være tale om betydelige ændringer, ligesom den konkrete sag kan motivere afvigelser. Over for »scenevante« tiltalte er den formentlig også for omstændelig. Hvis der er uregelmæssigheder, bør de søges afklaret forinden, men i så fald uden at der forhandles »hen over hovedet« på tiltalte.

Retsformandens introduktion:

Det er hr ...? Værsgo' at tage plads her foran.

Jeg skal lige have Deres fulde navn. Det er ..., og De bor og De er Deres CPR-nummer er?

Så kan jeg fortælle Dem, at jeg er dommer i denne afdeling, ved siden af mig har De de to domsmænd, som er udtaget til sagen. Jeg har spurgt domsmændene, om de på en eller anden måde er partiske i sagen, og det er de ikke.

Så skal jeg fortælle Dem lidt om, hvordan sagen kommer til at foregå.

Først skal De høre anklageskriftet, som De allerede har fået. Derefter vil politifuldmægtigen, som sidder dér til højre for Dem, komme med en redegørelse for sagen. Så bliver De afhørt af politifuldmægtigen, og Deres forsvarer får også lejlighed til at stille spørgsmål til Dem. Han sidder dér til venstre for Dem. Når De svarer på spørgsmålene, så vil jeg bede Dem se op på mig, så kan vi alle bedst høre, hvad der bliver sagt.

Derefter kaldes vidnerne ind, én for én, således at også de kan blive afhørt fra begge sider. Efter hver afhøring dikterer jeg til protokollen det væsentlige af, hvad der er blevet sagt.

Når så alle er afhørt, skal vi have læst op, hvad der er af særlige dokumenter i sagen.

Så sluttes der af med, at politifuldmægtigen og forsvareren hver for sig gør rede for sagen, således som de mener, at den bør bedømmes af retten. Til sidst får De selv ordet. De har altså det sidste ord i sagen, før den bliver optaget til dom.

Derefter trækker retten sig tilbage for at overveje, hvorledes sagen bør afgøres, og når disse overvejelser er afsluttet, kommer vi igen ind i retslokalet, og dommen bliver afsagt.

Som tiltalt har De ikke pligt til at besvare spørgsmål i retten, men må jeg gå ud fra, at De alligevel er villig til det?

(b) Denne optakt vil formentlig tjene til at skabe et så godt udgangspunkt som muligt for et effektivt forløbende retsmøde. Forudsætningen herfor er dog naturligvis at metoden følges op hele vejen igennem, således at dommeren, hver gang der indtræder »noget nyt«, kortfattet men i præcise dagligdags vendinger forklarer hvad sagen drejer sig om. For eksempel er det en god og heldigvis ikke ualmindelig skik at dommeren, før han dikterer til protokollen, gør den afhørte opmærksom på, hvad det er han nu foretager sig, og både før og efter diktatet spørger den afhørte, om gengivelsen dækker hans opfattelse, og om han har noget at rette eller tilføje. Det er vigtigt at sidstnævnte punkt ikke reduceres til en ren formalitet.

(c) Vidner har kun under særlige omstændigheder og efter særlig tilladelse fra retsformanden lov til at overvære retssagen før de selv skal afhøres. I modsætning til tiltalte og parter i civile sager kommer vidner derfor temmelig hovedkulds ind i sagen og retssalen, hvilket godt kan være en noget belastende oplevelse, især for den der aldrig har prøvet det før. Det hjælper naturligvis meget på sagen, at vidner som regel ikke har noget særligt i klemme; men undersøgelser viser at de fleste alligevel møder frem i retssalen med en ikke ubetydelig modvilje og bange forventninger. Så også her er der grund til at søge at berolige vidnet inden afhøringen for alvor går igang.

Der er en vis tradition for, at det er afhøreren der, med nogle indledende neutrale spørgsmål, søger at få vidnet til at slappe af. Der er grund til at understrege, at sådanne »neutrale spørgsmål« ikke vil have den tilsigtede virkning, hvis de samtidig af vidnet opleves som overflødige, meningsløse, uden rimelig sammenhæng med sagen. Afhøreren bør betænke, at al usikkerhed til trods er der i hvert fald én ting vidnet er helt og aldeles forberedt på, nemlig at svare på en række spørgsmål der er relevante for sagen. Det mest »beroligende« afhøreren derfor kan gøre er faktisk at gå igang med at stille sådanne spørgsmål der er relevante for sagen. I de retssager vi har undersøgt med henblik på denne bog forekommer ikke så få indledninger, hvor en afhører, der tilsyneladende har ønsket at stille »beroligende« indledningsspørgsmål, ikke har opnået andet end at gøre den afhørte yderst forvirret på grund af spørgsmålenes manglende relevans. Her er et enkelt eksempel; vi starter med retsformanden:

*Eksempel nr 7**

Retsformanden: Ja, skulle vi til at begynde? Vil De komme frem?

Parten (der som sagsøger er første afhørte): Mig?

Sagsøgers advokat: Øh, ja.

R: Og, fru Katrine Jørgensen, hvis De afgiver forklaring her, så taler De under samme ansvar som et vidne. Det er strafbart ikke at holde sig til sandheden. Vær's go!

Advokaten: Ja, fru Jørgensen, De har jo haft sommerhus i nogle år ovre ved Roskilddekanten, ikke sandt? Øh, hvorlænge? Hvornår var det, De fik det sommerhus?

P: Hm. Det kan jeg ikke rigtig huske. (Henvendt til en hende nærstående, der er til stede): Kan du huske det?

A: Nej, De skal bare sige det selv!

P: Øh --- 7-8 år.

A: I 7-8 år? Nu eller den gang, da uheldet det skete?

P: Det må være den gang, uheldet skete.

A: Den gang uheldet skete. --- Det vil sige, De har erhvervet det omkring 1964, eller --- sådan noget?

P: Det, det kan jeg altså, det kan jeg altså ikke rigtig tyde . . .

A: Nej, men nå det --- det gør heller ikke noget, at det ikke er helt nøjagtigt. Hvor stor er Deres grund?

P: Ja, jeg vil tro . . .

A: Nå, nej, det er også ligemeget.

Det skal her tilføjes, at partens forvirring over disse indledende »neutrale« spørgsmål ikke kun skyldes, at de forekommer sagen ret uvedkommende, hvilket klart understreges af advokaten, der, i hvert fald for et af spørgsmålenes vedkommende, end ikke bryder sig om at høre svaret til ende. Den væsentligste årsag til afhørtes forvirring viser sig først et godt stykke hen i retssagen, hvor det bliver klart, at parten ikke selv har købt og ejede den pågældende grund – den tilhørte noget familie til sagsøgerinden; sidstnævnte havde blot lånt sommerhuset, da uheldet fandt sted. Samtidig med at understrege hvor forsigtig man skal være med disse »indledende slappe-af-spørgsmål«, indeholder citatet flere eksempler på afhørings tekniske fejl (som vi senere skal komme ind på).

Som indledende spørgsmål til vidnet må det være tilstrækkeligt at fastslå vidnets identitet samtids- og stedmæssig relation til den aktuelle sag. Man må sikre sig at vidnet véd hvad det er for en sag det drejer sig om, da vidnet kan blive indkaldt i forskellige sager. Dette gælder fx politibetjente eller andre, der har overværet forskellige færdselsuheld. Overflødig »beroligende« tale bør som regel undgås helt og holdent.

Tilbage bliver spørgsmålet om, hvorledes man får bibragt det vidne, der hovedkulds dukker op midt i retssagen, fornøden information om, hvad det er der foregår, og hvem der er hvem. Hvor meget der skal gøres ud af denne introduktion bør afhænge i nogen grad af, hvor stor en rolle det pågældende vidne forventes at komme til at spille for sagen. Et vidne der blot skal ind og udtale sig i to minutter, har naturligvis ikke samme behov for en orientering som det »hovedvidne«, der kan forventes at blive afhørt i timevis.

Hovedreglen bør være, at et sådant vidne på forhånd er sat ind i sagen, får beskrevet proceduren i hovedtræk og de professionelle medvirkendes identitet og placering, af den advokat der har ønsket vidnet indkaldt. Når vidnet bliver kaldt ind, forekommer det rimeligt at retsbetjenten giver nogle få forklarende ord til vidnet – hvor vedkommende skal sætte sig osv. Hvis der er tale om et meget vigtigt vidne, bør retsformanden nok foretage en kortfattet præsentation, eventuelt kan han nøjes med at præsentere de vigtigste medvirkendes funktion. Man skulle mene at en sådan høflig og orienterende optræden overfor vidnet mere end noget andet kunne tjene til beroligelse og til at gøre vidnet klar til at yde sit bedste i den afhøring der følger.

(d) Retsformanden bør så vidt muligt afholde sig fra at blande sig i afhøringen – det samme gælder andre tilstedeværende. *Henstillinger, advarsler og formaninger bør kun benyttes under helt specielle forhold*, når det fx er tydeligt at vidnet gentagne gange udtrykker sig groft fornærmende og/eller bevidst søger at hindre en rimelig gennemførelse af afhøringen. Retsformanden bør vise rimelig respekt for de øvrige medvirkende i sagen, han bør foregå advokaterne med et godt eksempel ved en på én gang høflig, stilfærdig og kontant optræden.

Ligesom dommeren selv bør undlade afbrydelser, bør han forhindre andre i at bryde ind; dog er der som regel ingen grund til at gribe ind overfor en enkelt afbrydelse eller to – overdreven formalisme er af det onde, også i retssalen. Han bør vise større overbærenhed og pædagogisk indstilling overfor de ikke-professionelle medvirkende, der måtte finde på at bryde ind i en afhøring med påstande og evt tilråb. En formaning om at undlade sådanne bør i første omgang stå alene; hvor det er relevant kan dommeren henvise til, at den afbrydende senere kan få mulighed for selv at udtale sig. I anden omgang kan en formaning ledsages af en forklaring om, hvilken skade disse afbrydelser kan volde. Trusler om udvisning bør kun benyttes i yderste fald – de vil næsten uvægerligt medvirke til at fremkalde en dårlig stemning. Og en dårlig stemning er en ringe baggrund for en effektiv afhøring.

(e) Det er sommetider nødvendigt for »den professionelle trekant«, altså retsformand, forsvarer og anklager, eller retsformand og de to advokater, at konferere indbyrdes omkring tekniske spørgsmål herunder procedurespørgsmål. En sådan snak foregår ofte forholdsvis hurtigt og i et sprog som ikke-professionelle har svært at følge med i. Tiltalte eller parter vil under sådanne omstændigheder nok føle at der tales hen over hovedet på dem, til trods for at samtalen vedrører dem selv. Hvis en sådan »intern« trekantssnak ikke trækker for længe ud, vil den næppe virke generende på de ikke-professionelle medvirkende, der jo er bekendt med og indstillet på at deres sag føres af

professionelle folk, af hvem de så også forventer at de i et vist omfang bruger professionelle udtryk og sørger for udviklede tekniske detaljer. Men den slags bør, som sagt, ikke trække for længe ud, og – hvad der er endnu vigtigere – sådanne »konferencer« bør altid ende med at der overfor den eller de implicerede gøres klart rede for, hvad man har talt om, og hvad man er blevet enig om. Denne redegørelse kan, alt efter omstændighederne, gives af retsformanden eller af en af advokaterne.

(f) Intet retsmøde bør vare længere end to timer uden i det mindste en kort pause til at strække benene, »træde af« og lufte ud. Det kan være fristende for en retsformand at køre videre i håb om at blive færdig »i dag« eller »før frokost«. Men retsformanden bør tænke på, at der blandt den håndfuld mennesker der *skal* være tilstede vel kan være én eller flere, for hvem en pause efter maksimalt et par timer er en fysisk nødvendighed. Hertil kommer, at de ti minutter der bruges på en pause sagtens vil kunne »indhentes« alene på grund af pausens forfriskende virkning. Tidsangivelser for pauser og genoptagelse af retsforhandlingerne bør så vidt muligt nøje overholdes.

Kapitel 5. Afhøringens opbygning

5.1. Baggrund

Der er tidligere i denne bog hentydet til den påfaldende omhu, hvormed procedure-afsnittet af retssagen forberedes og gennemføres, sammenlignet med det præg af tilfældighed og manglende forberedelse, der ofte kendetegner de retlige afhøringer.

Der er mange grunde til, at det forholder sig sådan: Proceduren er anklagers/advokaters sidste indlæg i sagen og får derved et mere afgørende og til tider ophøjet præg; afhøringerne derimod er oftest meget prosaiske foreteelser af varierende betydning for den aktuelle sag. Proceduren er en enetale og kan alene af den grund planlægges i detaljer uden frygt for forstyrrende indgriben; afhøringen må som dialog mellem to mennesker nødvendigvis til dels improviseres, man må påregne uventede indslag eller ligefrem forstyrrende afbrydelser. Procedurens ro og forudsigelighed fremmes bl a af, at den holdes på et tidspunkt, hvor alle relevante kendsgerninger formodes at foreligge; afhøringerens relative uforudsigelighed øges tilsvarende af, at de indgår i retssagen på stadier, hvor der nødvendigvis må herske større eller mindre usikkerhed med hensyn til fakta.

Sidst men ikke mindst bygger proceduren på årtusinders oratoriske traditioner, og der kan fra mange forskellige kilder hentes detaljeret vejledning og fremragende forbilleder med henblik på den mest brillante og formålstjenlige opbygning og fremsigelse af en sådan tale. *Dialogen* har for så vidt lige så gamle kulturhistoriske og litterære traditioner (Platon, Lucian, dramaer m m), men som forbilleder for afhøringen er disse aner ikke meget bevendt, eftersom deres store elegance jo netop skyldes, at intet overlades til tilfældighederne – både spørgsmål og svar er nedskrevet af en og samme person. Det sidste gælder naturligvis også de mere direkte relevante »forbilleder« i form af »berømte afhøringer« hovedsagelig af angelsaksisk oprindelse. På vore hjemlige breddegrader savnes stort set traditioner med hensyn til den ideelle opbygning af en afhøring: unge jurister må holde sig til lærebøgernes forholdsvis spredte råd og vink fra erfarne kolleger, og en meget vag vejledning i Retsplejeloven.

At der hersker mangel på en egentlig afhøringsmetodisk »tradition« i Danmark er der ingen grund til at beklage. Den meget berømmede britiske tradition bygger således især på, at den med henblik på optræden i retten særligt uddannede og oplærte *barrister* (i England er anklageren også som regel *barrister*) leder vidnet eller andre igennem afhøringen skridt for skridt, ofte ved

hjælp af konstaterende spørgsmål, som kun skal besvares med ja eller nej. Hvor der er brug for mere beskrivende udsagn, er disse som regel nøje gennemgået og tilmed ordret nedskrevet på forhånd af *solicitor*, der ligeledes er specielt oplært til denne forberedende opgave. En sådan fremgangsmåde er i virkeligheden ikke særlig hensigtsmæssig – hvis formålet primært er at opklare og afklare sagen – og den ville i Danmark ofte stride mod Retsplejelovens regel om, at afhørte skal have mulighed for at udtale sig i sammenhæng.

Medens vi således næppe kan lære noget af den britiske afhøringstradition som sådan, kan der nok være grund til at overtage noget af selve *respekten for den velforberedte og velgennemførte afhøring*. Som omtalt i indledningen (1.5.) kan man bl a af de båndoptagne retssager få det indtryk, at mange af vore jurister af mangel på en klar afhøringstradition forfalder til at benytte de velprøvede normer og uskrevne regler, der gælder for dagligdagens konversation. Men som ligeledes omtalt er der bl a den vigtige forskel mellem dagligdagens samtale og det rettlige forhør, at medens den første tjener sit formål bedst ved at være forholdsvis usystematisk og ustruktureret, så bør den sidstnævnte af samme grund netop være systematisk og struktureret.

I dette kapitel skal der gøres et forsøg på at opstille nogle generelle forslag til systematikken og strukturen i en afhøring – forslag der ikke primært bygger på tradition, men mere på moderne psykologiske og interviewtekniske erfaringer kombineret med og illustreret ved hjælp af erfaringer fra en analyse af de båndoptagne retssager. Samtidig vil disse forslag være i god overensstemmelse med de vigtigste af Retsplejelovens bestemmelser.

I nogenlunde god overensstemmelse med almindelig sprogbrug, vil vi definere de nævnte krav til afhøringen om, at den skal være (vel)struktureret og systematisk således, at det første specielt refererer til formen, det sidste til indholdet.

Kravet om *struktur* indebærer, at afhøringen som helhed skal fremtræde på en ordentlig, overskuelig, jævn og harmonisk måde. Kravet om *systematik* betyder, at ordenen og overskueligheden bl a tilvejebringes ved hjælp af et *ordnende princip*, der naturligvis bestemmes af afhøringens aktuelle formål og dermed indhold. De to krav kan i princippet godt honoreres uafhængigt af hinanden: en afhøring kan være smukt struktureret, uden at man er i stand til at gennemskue meningen; omvendt kan et ordnende princip godt være nogenlunde klart til stede, medens det kniber ganske gevaldigt med strukturen. Det sidste er selvsagt det almindeligste. For eksempel vil det i gennemgangen af sager, der har form af hændelse, være meget almindeligt og rimeligt at

benytte kronologien som det ordnende princip; men ikke sjældent springes der på en forvirrende måde frem og tilbage i tiden, ligesom der ofte indfældes spørgsmål af mere generel karakter, der ikke hører hjemme i den kronologiske beskrivelse af et hændelsesforløb.

Som på så mange andre områder vil det også ved afhøringen være en fordel, hvis der tages ligeligt hensyn til form og indhold; indholdet træder klarest frem, hvis formen er fin. Hertil kommer, at det er muligt at opstille nogenlunde almene regler for den strukturmæssigt mest fordelagtige placering af visse indholdsdetaljer.

5.2. Afhøringens tre faser

Retlige afhøringer kan klassificeres på talrige måder. Blot vi ser på, hvem der kan *foretage* en afhøring, og hvem der kan optræde som afhøringens *genstand*, når vi op på en snes forskellige kombinationer af afhører/afhørt i forskellige typer af sager. Regner vi dommeren med blandt mulige afhørere, hvilket i praksis er særdeles rimeligt, når vi op på et endnu højere tal. Det overordnede princip for hver af disse afhøringstyper bestemmes selvsagt af den samlede kombination af sagens indhold og afhøringens placering i sagen – herunder hvem der afhører hvem. Da mulighederne for et ordnende princip på denne måde bliver legio, er det ikke muligt at behandle det nærmere i denne fremstilling. Derimod vil vi se nærmere på afhøringens formelle opbygning (struktur), idet vi vil koncentrere os om afhøringer, der indeholder en eller anden form for beskrivelse af et forløb. Specielt vil vi interessere os for den form for afhøring, hvor sagens hovedpunkter og væsentligste detaljer for første gang præsenteres for retten: »den indledende afhøring«. I straffesager foretages denne afhøring af anklageren – dog vil vi foreløbig holde os til tilståelsessager, der jo udgør det store flertal (hvis tiltalte nægter sig skyldig bliver denne afhøring så kompliceret, at den kræver en mere særegen form, se antydningssvis 5.3). I civile retssager foretages den indledende afhøring ved at sagsøgers advokat afhører sin klient. Med denne afhøringsform som udgangspunkt kan der generaliseres mere eller mindre til andre afhøringstyper, alt efter hvor meget de ligner en »indledende afhøring«. Mest nærliggende i så henseende er: »sagsøgtets forklaring«, når han afhøres af sin advokat, forsvarers afhøring af tiltalte især i sager, hvor han nægter sig skyldig, samt indledende afhøring af vigtige vidner.

I sin ideelle form bør en sådan indledende, eller i øvrigt mere detaljeret beskrivende afhøring, bestå af tre faser:

- (1) En indledning, hvor visse basale kendsgerninger fastslås (præsentationsfasen).
- (2) En hoveddel, hvorunder sagens hovedpunkter og vigtigste detaljer fremføres (beskrivelsesfasen).
- (3) En afsluttende del – af stærkt varierende omfang – hvor en række punkter nærmere udredes (opfølgningsfasen).

Vi skal nu se nærmere på hver af disse faser.

5.2.1. Præsentationsfasen

Denne del er som regel hurtigt overstået. Som nærmere omtalt og illustreret ovenfor (2.5 og 4.2.2) er der, ud over dommerens evt formaning og andre formalia, sjældent brug for en egentlig opvarmningsfase; det vidne, den part eller tiltalte, der på forhånd er nogenlunde orienteret om, hvad der skal ske (og dét er vigtigt) vil som regel føle sig bedst tilpas, hvis man går lige til sagen. Til »sagen« hører indledningsvis konstateringen af nogle hovedpunkter, der *ikke* må overlades til den afhørtes tilfældige udtalelse. Det drejer sig om at få fastslået *tidspunkt*, *sted* for begivenheden, samt de *medvirkende*. Under visse omstændigheder – for eksempel færdselssager – vil det også være af afgørende betydning præliminært at få fastslået den afhørtes helt nøjagtige *placering* i forhold til begivenhederne, evt ved hjælp af kortskitser. Det er vigtigt, at dette punkt *ikke* betragtes som en ren formalitet – noget der skal overstås. Det betyder, at oplysningerne bør fremkomme via direkte og klare spørgsmål, afhørte må have lov til at tænke sig ordentligt om, der skal lyttes omhyggeligt til svaret og stilles evt nødvendige supplerende spørgsmål.

Ikke sjældent ser man en afhøring gå skævt, fordi væsentlige fakta, der burde være fastslået i præsentationsfasen, først kommer for dagens lys på så sent et tidspunkt i afhøringen, at en række misforståelser har kunnet opstå i mellemtiden. Her følger et udpræget eksempel:

*Eksempel nr 8**

Retsformanden: Og så skulle vi høre hr Arresø-Jensen. Ja, og det samme gælder for Dem hr Arresø-Jensen, at når De afgiver forklaring, så taler De under samme ansvar som vidne, det er strafbart ikke at holde sig til sandheden. Værsgo'.

Sagsøgtes advokat: Tak. Jeg ved ikke, om De har set detteher rids? (fremviser en kortskitse hvor et uheld har fundet sted).

P: Jo.

A: De har set det. Og De mener, at det er nogenlunde korrekt – så nogenlunde!

P: Joh, johda.

Den fremhævede sætning i advokatens anden replik er klart ledende i sin form, og den afhørte svarer – som man kunne forvente – i overensstemmelse med suggestionen (just dette eksempel vil blive taget op igen i kapitel 6, hvor vi også skal søge at udrede hvorfor parten reagerer, som han gør). Hvis kortet nu

faktisk havde været korrekt, så ville denne forkerte spørgemåde selvfølgelig ikke have medført problemer. Men et godt stykke hen i afhøringen kommer det for en dag, at kortskitsen er forkert på et for sagen meget væsentligt punkt; det fremgår da ligeledes, at sagsøgte hele tiden har været klar over dette og formentlig ville have gjort opmærksom på fejlen, hvis han fra starten havde fået stillet det ganske neutrale spørgsmål: »Er denne skitse korrekt«?

5.2.2. Beskrivelsesfasens grundtræk

Nu er scenen sat, og man kan gå over til en beskrivelse af selve hændelsesforløbet (vi forudsætter stadig væk, at der er tale om en sag, der i det væsentlige består af et eller flere hændelsesforløb). Denne afgørende fase af afhøringen foregår bedst ved, at afhørte, så vidt det overhovedet er muligt, får lov til at fortælle om hændelsesforløbet, således som det fremtræder for vedkommende. En sådan afhøringsstruktur (vi skal senere beskrive den i flere detaljer) har mange fordele. Her skal fremhæves følgende:

(a) Den vil som regel udgøre den mest sammenhængende, klare og fyldestgørende beskrivelse af de stedfundne begivenheder.

(b) Den sammenhængende redegørelse vil som regel medføre, at afhørte i nogen grad kommer til at fremtræde som et *menneske*, med følelser og holdninger i forhold til den aktuelle sag. Dette moment fremelskes særligt ved en positiv, accepterende reaktion fra afhørersens såvel som rettens side.

(c) Denne afhøringsform vil som regel opleves som den mest tilfredsstillende også for den afhørte. Man må her tænke på, at de fleste, der skal udtale sig i retten, vil have forberedt sig herpå, og forberedelsen vil jo netop som oftest have form af en art (indre) monolog. Hertil kommer naturligvis, at de afhøringer der er forberedt gennem udenretlige forhør, ofte vil have indeholdt et moment af »selvfortælling« – i hvert fald hvis man har fulgt rådene i denne fremstilling.

(d) Alt i alt vil, bl a af ovennævnte grunde, denne form for redegørelse som oftest fremtræde med den størst mulige troværdighed.

Afhøringen i denne fase indledes med fx følgende ord:

»Ja, hr NN, nu vil jeg bede Dem om, med Deres egne ord, fortælle hvad der skete – fra først til sidst«.

Hvis der kan være tvivl om, præcis hvad det er for en hændelse der ønskes beskrevet, kan disse indledende ord indeholde en nærmere angivelse af lokaliteterne eller tidspunkter; det vigtigste er her at afhørte véd, hvor han skal *begynde* – fortsættelsen og slutningen skal nok komme af sig selv.

Efter dette spørgsmål er det vigtigt, at afhørte får lejlighed til at prøve kræfter med udfordringen. Afhøreren må ikke falde for en evt fristelse til at gribe ind første gang den afhørte tøver, synes at sludre lidt eller at komme på afveje. Det er helt at forvente, at beskrivelsen er lidt hakkende og usikker i starten – dette er jo simpelt hen nogle af de ydre symptomer på den nervøsitet, der nødvendigvis må præge tilstanden hos 99 af 100 i hvert fald i starten af afhøringen. Hastig puls og åndedræt, og en række andre fysiologiske forandringer under »akut nervøsitet« (der bl a skyldes udpumpning af adrenalin i blodet) er ikke de bedste betingelser for en rolig og fattet førstegangsoptræden i retten.

Hvis afhøreren imidlertid undlader at gribe ind, men tværtimod nikker venligt opmuntrende, vil de fleste hurtigt falde til ro, og redegørelsen bliver mere systematisk og sammenhængende. Hvis den afhørte skulle gå i stå forholdsvis tidligt i afhøringen og se fortvivlet appellerende på afhøreren eller retsformanden, behøver det ikke derfor at være nødvendigt, at afhøreren nu »overtager« afhøringen. Nogle opmuntrende ord vil ofte være tilstrækkelig til at få redegørelsen til at glide igen. Nogle helt neutrale ord såsom: »Javel, og hvorledes gik det så videre?« eller »Og hvad skete der så?« vil gøre fyldest i de fleste sammenhænge. Først når denne art helt neutrale »fortsæt bare«-udsagn fra afhøreren ikke giver det ønskede resultat, kan det være på sin plads at indskyde egentlige spørgsmål. Men *også derefter* bør man give den afhørte chancen for at fortsætte en sammenhængende redegørelse, fx med ordene: »Fortæl nu videre med Deres egne ord, hvad der skete!«

5.2.3 Forstyrrende indgriben i beskrivelsesfasen

Her følger et typisk eksempel på en afhøring, der ganske undlader at give den afhørte mulighed for selvfortælling. På et sent tidspunkt griber retsformanden ind og forsøger at overlade initiativet mere til afhørte, men i det store og hele er det påny afhøreren der både stiller spørgsmålene og giver svarene.

*Eksempel nr 9**

Advokaten: Mm, kan du øh, nu har du hørt noget om øh -- din tidligere mand har, har nævnt at i løbet af 76, dah, begynder der at opstå nogle problemer i ægteskabet, at man herunder blandt andet drøfter at indgå en proforma skilsmisse.

Parten (der er ovennævntes klient): Mm.

A: Må jeg høre dine bemærkninger hertil?

Så langt så godt: efter at advokaten har ridset en problemstilling op, stilles et tilpas åbent spørgsmål, der giver bolden op til selvstændig beskrivelse fra partens side. Så godt går det imidlertid ikke.

Parten: Ja, i april måned mener jeg at jeg ringede eller skrev ind efter papirerne. Jeg, jeg skrev ind. Skilsmissepapirerne. Og det er korrekt at det var proforma, da jeg sendte bud efter dem, men ...

Advokaten: Hvad var, — hvad var nu, altså —, vil det sige at ...

P: Jamen der gik ikke ret lang tid efter de var kommet og de var skrevet at ...

A: Vil det sige, at når I har ønsket at indgå altså sådan proforma skilsmisse, æh, hvad er så det, der --? Er det udelukkende denneher skatteregning ...

P: Ja, Erik, han var meget bange for skattevæsenet.

A: Jo, men, altså, en regning, en regning, der kommer fra skattevæsenet; havde man regnet med, --- havde I regnet med at, at den kunne I undgå at betale hvis ejendommen stod i dit navn?

P: Det øh, øh, det ved jeg faktisk ikke.

A: Jamen kunne du forestille dig det?

P: Jah.

A: At man altså kunne slippe for at betale en regning, hvis, hvis, hvis ikke at man havde nogen værdier? Så kom man og sagde: »Goddag, det er skattevæsenet, vi vil gerne have Dem til at betale.« »Ja, men ejendommen det, det er min.«

P: Ejendommen *er* jo min.

A: Ja, men ville det --- hva? Var, var I af den opfattelse, at så ku' man bare lade være med at betale til skattevæsenet?

P (svarer ikke).

A: Det kan du ikke svare på. Men, altså — Hvordan skal jeg formulere det --- Den omstændighed at I lader jer skille ---

P: Mm.

A: ... kombineret med at ejendommen har været *dit* særeje for en bestemt pe---, eh på et bestemt tidspunkt. Var I da af den opfattelse, at derved kunne I altså løbe fra den regning, der ville komme fra skattevæsenet? I, eller Erik, eller dig?

P (svagt): Nej.

A: Hvad ...

Retsformanden (afbryder): Hvad var meningen med at der skulle være proforma skilsmisse? I må have gjort jer nogle tanker.

P: Det var Erik, han tjente så meget, så han kunne sidde i huset.

R: Men det var jo Deres hus, ikke?

P: Ja, men det var jo det han hentydede til.

R: Javel.

Modpartens advokat: Har --- proformaskilsmissen --- noget at gøre med at De havde gjort op i Deres ægteskab og var blevet enige om at, æh, det fore--- Det kan altså ikke køre videre på traditionel vis, så vil vi køre lidt utraditionelt. *(Pause)* Havde det noget at gøre med den slags ting? Altså at man i og for sig fortsatte med at bo sammen, men så ku' man ha' hver sin partner. Havde proforma skilsmissen noget med det at gøre?

P: Ja, Erik han gjorde hvad der passede ham, ikke ---

MA: Joh, men jeg tænker på, der skal trods alt --- I skal begge to til at skrive under på en sådan en begæring om skilsmisse...

P: Ja.

MA: ...uanset om det er proforma eller om det har real ---, altså om det er realis--- det har realiteter bag sig. Derfor spørger jeg, når I nu selv har bragt ordet proforma skilsmisse ind i billedet, var det et forsøg på ud fra jeres betragtning at undgå skattevæsenet, eller var det for at skabe en--- skal vi sige: en anden form for ægteskabeligt forhold, eller forhold hvor I sådan kunne leve lidt mere frit over for hinanden? *(Pause)* --- Var det for at undgå skattevæsenet, eller var det for at I sådan kunne blive stillet lidt mere frit...

P: Ja.

MA: ...hver især.

MA og A (i kor): Hvad siger du/De ja til?

P: Til at vi ku' være stillet lidt mere frit.

MA: I ku' altså--- Var det meningen at, at, --- altså, at I derved--- At I skulle, skulle sådan kunne---. Skulle I blive boende sammen? Var det dét der var meningen?.

P: Nej.

R: Nå, I skulle ikke blive boende sammen?

P: Nej.

R: Vel, så går lige som lidt af det proforma af det.

P: Nej, for da papirerne var sendt ind, *da* var det for at blive skilt.

R: *Da* var det for at blive skilt, ja, men det var jo ikke det advokaten spurgte om.

Det er naturligvis svært at spørge om, hvorledes afhøringen ville være forløbet, hvis advokaterne havde undladt i den grad at føre ordet selv, og overladt mere af initiativet til den afhørte. Ganske vist svarer parten ikke aldeles prompte på alle de spørgsmål der bliver stillet, men *dels* er pauserne ikke så lange, at parten gør indtryk af *slet* ikke at ville svare, der er snarere tale om at parten er klar over, at her må hun tænke sig godt om; *dels* har parten så at sige under den første del af afhøringen »lært«, at hvis hun blot venter lidt med at svare, så svarer afhøreren selv, og så behøver hun kun at be- eller afkræfte en udtalelse.

Alt taget i betragtning, er det overvejende sandsynligt, at følgende *konstruerede afhøring* kunne have fundet sted, hvis advokaterne havde stillet de rigtige spørgsmål og givet parten tid til at svare. Udgangspunktet for konstruktionen må retfærdigvis være, at man lader parten give de samme oplysninger som indgår i den faktiske afhøring, men som ikke følges op eller først dukker op spontant på et senere tidspunkt. Fx udtalelsen tidligt i afhøringen: »Det er korrekt at det var proforma, da jeg sendte *bud* efter dem . . . men der gik ikke ret lang tid . . .«, hvori antydes at det ikke blev ved at være proforma – en kendsgerning der først helt til slut i den originale afhøring kommer for dagen. I den (re)konstruerede »ideal-afhøring« forudsættes det også, at afhørte er lige så forsigtig og forbeholden som man får indtryk af i den originale afhøring (idet indtrykket er, at denne indstilling ikke er fremkaldt af selve afhøringsmåden).

Konstrueret »gentagelse« af eksempel 9.

Advokaten: Efter hvad din tidligere mand har udtalt, så skulle der i løbet af 1976 være begyndt at opstå nogle problemer i jeres ægteskab, problemer der bl a fører til at I begynder at drøfte skilsmisse.

Parten: Mm.

A: Kan du fortælle lidt nærmere om disse problemer.

P: Ja, der var jo først og fremmest denne skatteregning---

A: Ja?

P: Altså, Erik han var meget bange for skattevæsenet --- og så tænkte vi at en proforma skilsmisse, fordi huset jo står i mit navn, måske kunne forhindre, altså ku' forhindre, at vi blev nødt til at sælge huset.

A: Ja? Og så?

P (tøvende): Ja så udfyldte vi papirerne. Men, men, så i mellemtiden var det så begyndt at gå lidt dårligere med vores forhold --- --

A: Ja?

P (svarer ikke).

A: Hvordan gav det sig udslag, det dårligere forhold?

P: Ja, Erik, han gjorde jo hvad der passede ham ---

A: På hvilken måde?

P: Han begyndte at komme sammen med en anden. ---

A: Ja?

P: Ja, så gjorde jeg det samme.

A: Hvilken indflydelse fik det nu på jeres skilsmisseplaner?

P: Ja, da vi så sendte papirerne ind, så var det for alvor for --- at nu ville vi skilles.

A: Hvordan skal det forstås?

P: Ja, det holdt jo op med at være proforma --- Altså: vi skulle flytte hver for sig.

A: Hvordan?

P: --- Erik skulle blive boende i huset, selv om det står i mit navn, for han er den eneste der tjener nok til at han kan bo der.

Det ses, at omend en 100% selvstændig beskrivelse ikke er mulig, formentlig fordi parten på grund af det følelsesmæssigt stærkt ladede indhold er meget tøvende og hele tiden skal opmuntres til at fortsætte, så er advokatens spørgsmål dog formuleret på en sådan måde, at partens redegørelse i det store og hele fremtræder overbevisende selvstændigt.

I originaleksemplet oven for (Eksempel nr 9) var det ikke blot den afhørende advokat der greb forstyrrende ind i partens forsøg på at give en mere eller

mindre sammenhængende beskrivelse af hvad der var sket. Efter nogen tids forløb blandede både retsformanden og modpartens advokat sig i afhøringen. Der er grund til at tro, at denne indblanding ville være udeblevet hvis afhøreren i første omgang havde undladt at gribe ind – således som det er forsøgt (re)konstrueret.

Imidlertid er der al mulig grund til at fremhæve nødvendigheden af at dommere og andre advokater undlader at falde for fristelsen til at gribe ind i en afhøring, fx med supplerende spørgsmål – eller ligefrem for at »overtage afhøringen«, hvis den forekommer dem at gå trægt. Selvsagt bør de nævnte medvirkende udvise *mindst* den samme tolerance og forståelse over for afhørte som forlanges af afhøreren selv – jfr forslagene ovenfor. Kun hvis afhøreren *svigter* sin opgave i denne henseende, fx ved at afbryde afhørte eller ved at undlade at yde den fornødne opmuntring til afhørte med henblik på så vidt muligt at gennemføre »selvfortællingen«, kan der være rimelig grund til at retsformanden griber ind – for at sikre afhørtes ret til at udtale sig i sammenhæng. Det kan gøres på en venligt stilfærdig måde: »Må jeg ikke foreslå, at vi lytter til hvad fru NN har at fortælle om denne sag, helt som hun selv har oplevet det...« – eller lignende.

Desværre rummer vort empiriske retssagsmateriale ingen eksempler på indgriben af denne art. Derimod følger endnu et eksempel på fejlagtig indgriben. Denne gang »blander« retsformanden sig lige fra begyndelsen.

*Eksempel nr 10**

Parten: Kassekreditten var egentlig ikke det – jeg ku' sådan set – jeg ku' forstå på min ven at man kunne forskyde sit skattebeløb, sådan at man på den måde i stedet for at betale skat ku' arbejde med pengene i en periode....

Retsformanden (bryder ind): Ja, kan De ikke forklare det lidt nærmere?

P: Øh, jo, hvis jeg skulle have betalt skatten i 74...

R: Hvis De skulle have betalt skatten i 74...

P: Ja, så havde jeg...

R: Foråret 1973?

P: Ja. Så havde jeg stået i en endnu mere likviditetssituation.

Partens advokat: Ja, må jeg, må jeg spørge....

R: Ja, det forstår jeg altså ikke...

A: ...i 74.

R: ...men jeg vil gerne have det forklaret.

A: I øh – ja nu har – vi glemte at få forklaret, at --- der ikke er — regnskabs...

R: Nej, men det interesserer os jo at få --- Deres, at høre Deres motivering først, og forklaring, ikkesandt? Og hvis De ikke forstår *det*, så kan De forklare os hvorfor De ikke vil --- hvad De ikke forstår. Jeg vil jo gerne have at vide hvad Deres mening om det var. Og det går altså ud på, at hvis De i 1974...

P: Altså vi laver det i ...

R: Æh-æh, i 1973...

P: i 73, i 73 da opdager vi hende i oktober måned...

R: Jah, men, jamen det er motiveringen vi gerne vil høre noget om, nærmere om. Altså hvis De i 1974 personlig sku' ha' betalt skat...

P: ...sku' ha' betalt meget skat, så var der færre penge at arbejde med.

R: Ja. Og ved at gå over til aktieselskab, hvad opnår De så ved det?

P: Ja, så ku' jeg, så ku' jeg...

R: De skal vel stadig betale Deres personlige skat?

P: Ja, øh, det sku' jeg jo sådan set ikke. Det ku' forskydes.

R: Hvad vil det sige?

P: Ja, sådan har jeg forstået det, altså resultatet blev i alle tilfælde...

R: Altså det vil sige, at i 1974 havde De tjent nogle penge eller...

P: Nej, det var jo i 73, ikke?

R: Det var i 73?

P: Ja.

R: I 73 havde De haft nogen indtægter?

P: Ja.

R: Og --- hvis De sku' ha' betalt skat af dem i 1974, så ville alle penge gå til skat og ku' ikke bruges til...

P: Altså...

R: Hvis De derimod startede i aktieselskabet, hvad ville der så ske?

P: Æh, der ku' jeg forskyde skatten, så jeg, så jeg fik fordel...

R: Hvad vil det sige at forskyde skatten?

P: Sådan så jeg ikke skulle betale dem i det år hvor jeg havde brug for pengene i forretningen, sådan har jeg opfattet det...

R: De ku' altså --- Skal *det* forstås sådan, at De ku' lægge regnskabsåret om?

P: Øh, det *blev* lagt om.

R: Altså jeg forstår det stadigvæk ikke.

Meddommer: Men er der ikke en mere generel fordel ved at --- som jeg iøvrigt heller ikke er i stand til og...

R: Nej, men altså...

(Alle råber i munden på hinanden)

R: Jeg vil, jeg vil bare gerne have forklaret, hvad Deres mening om det med det var, ikke?

P: Jo, men det altså...

R: Hvad De selv tænkte Dem?

P: Det øh det var sådan set at have chance for at føre firmaet videre, i...

R: Ja?

P: Det... den linie opefter som...

R: Jamen, hvorledes? Hvad opnåede De?

P: Ja, jeg opnåede jo, at vi ku' fortsætte sådan helt regulært og få det til at blive bedre.

R: Ja, men, se året efter, altså i 1974, sku' De alligevel ha' betalt skat for det pågældende år, ikke?

P: Ja, altså det, det lyder måske dumt, men...

R: Det kan ikke være at --- Det kan jo ikke, jo ikke ha' været af overskuddet fra 1973, som betyder noget for Dem?

P: Vi, vi fik jo...

R: Det skulle De jo netop ikke...

P: (suk).

5.2.4. Selvfortællingsprincippets undtagelser

Reglen om at afhørte skal have lov til at udtale sig selvstændigt og i sammenhæng er naturligvis ikke uden undtagelser. Her skal nævnes en række undtagelser, der til dels har karakter af *varianter* af reglen, idet denne regel så vidt

muligt stadig fastholdes – vel at mærke for så vidt angår den »ydre« beskrivende del af en redegørelse (som vi senere skal se, hører »beskrivelse« af følelser, motiver og lign hjemme i tredje fase – i det omfang de da ikke nævnes spontant og udtømmende i anden fase).

(a) Afhørte kan eller vil tydeligvis *ikke afgive forklaring i sammenhæng*. Som sagt kan dette ikke konstateres blot på grundlag af en indledningsvis usikkerhed eller tøven; alligevel vil en rutineret afhører hurtigt kunne se om der foreligger et tilfælde af nævnte art, eller afhøreren kan have fået dette indtryk gennem forberedende afhøringer. Der kan være tale om personer der er ekstremt trykkede af situationen, stærkt hæmmede, fåmælte, modvillige eller intelligensmæssigt dårligt stillede personer. I sådanne tilfælde vil det være fordelagtigt for alle parter at afhøreren stilfærdigt og roligt fører afhørte gennem beskrivelsen med passende spørgsmål, under benyttelse af den såkaldte »tragtmetode«; dvs at hver enkelt enhed i beskrivelsen så vidt muligt afklares ved *åbne spørgsmål* om fornødent suppleret med gradvis mere *lukkede spørgsmål*.

(b) Den modsatte situation: det alt for *snakkesalige* vidne m m kan også nødvendiggøre en vis indgriben. Det forekommer – dog ikke nær så ofte i virkeligheden som i fiktionslitteraturen – at den afhørte ikke formår at skelne mellem væsentligt og uvæsentligt; han farer ud efter enhver tangent; beder man ham om at fortælle »hvad der skete den dag«, starter han med morgenkrydderne.

Nu er det i sig selv ganske forståeligt at en person der afhøres i retten, især et vidne, der jo som regel ikke har haft adgang til at høre andre afhøringer og som måske ikke er blevet forberedt på afhøringen, er usikker på hvilken grad af detailrigdom retten ønsker forelagt i den pågældende sag. Det varierer jo også som bekendt i allerhøjeste grad fra sag til sag. Det kan derfor ofte være på sin plads, at afhøreren på et forholdsvis tidligt stadium i afhøringen på en stilfærdig måde foretager en »justering« af detailmængden.

(c) Er afhørte for *sparsom* i sine oplysninger, kan man for eksempel sige: »Kan De fortælle lidt mere om hvad der skete?« »Jeg tror det vil have interesse, hvis De forsøger at gengive nogenlunde ordret, hvad De husker De selv sagde og NN sagde ved den lejlighed.« Eller: »Vi vil godt have lidt flere detaljer med i beskrivelsen.«

(d) At der er *for mange detaljer* med er, som allerede antydte, sjældent noget stort problem. Erfaringerne viser, at et vidne, der får lov til at udtale sig i sammenhæng og uden afbrydelser, og derfor måske får en række uvæsentlige detaljer med, trods alt vil bruge mindre af rettens tid, end hvis vedkommende på et tidligere tidspunkt blev stoppet, evt formanet, og dernæst »trukket igennem« en afhøring. (Hertil kommer de ulemper der iøvrigt er forbundet med sidstnævnte afhøringsform, se oven for). Indgriben i retning af at få begrænset detailrigdommen er altså kun nødvendig, hvis der for eksempel er tale om en meget omfattende sag, hvor afhøringen ville kunne trække ud i timevis eller evt dagevis, dersom den ikke begrænses til det strengt nødvendige. Et eksempel på den unødvendige formaning om at undgå det uvæsentlige ses i eksempel 3 og 4 i 4.2.2. ovenfor.

Afhørerens forsøg på at begrænse et for detailrigt eller vidtløftigt vidneudsagn, der altså bør forbeholdes sjældne tilfælde, kan for eksempel have følgende form:

»Vi har strengt taget ikke brug for at høre om *alle* disse enkeltheder, det er tilstrækkeligt hvis De fortæller sådan i hovedtræk hvad der skete.«

Eller denne form for positiv, konkret oplysning om *hvad* det er retten har brug for at høre:

»Det er tilstrækkeligt at De fortæller os, hvad der skete fra det øjeblik, hvor De så bilen, til De hørte udrykningssignalerne. Der vil vi til gengæld gerne have så meget med, som De mener at kunne huske nogenlunde sikkert.«

Hvis et vidne gentagne gange fortsætter med at tale om en sag efter at de nødvendige oplysninger er fremkommet (»kører ud efter tangenten«) – kan advokaten bryde ind på et passende sted i talestrømmen og ganske uden »bebrejdelser« føre den afhørte tilbage til sagen med ord som:

»Javel, det var nu første gang NN rettede trusler imod Dem; De har sagt at det skete flere gange – kan De kort fortælle os om anden gang noget lignende skete?«

(e) I særdeles *komplicerede sager* med serier af ensartede begivenheder eller transaktioner må der lægges en stram plan for afhøringen, for at denne skal kunne afvikles inden for et rimeligt tidsrum. Denne plan bør selvsagt lægges i samråd mellem de involverede parter, deres advokater og retsformanden. Fremgangsmåden inden for hver enhed kan variere for forskellige typer af

sager. Er der fx tale om en stribe vedgåede tyverier, vil det være rimeligt at tiltalte, hvis det ellers kan lade sig gøre, får lejlighed til kortfattet at opridse, hvad han husker om hvert enkelt tilfælde. Er der tale om økonomiske transaktioner, kan det være på sin plads at den der foretager hovedafhøringen (anklager eller advokat) stiller en række nøje forberedte spørgsmål, der følger den allerede lagte plan. I sidstnævnte tilfælde er den selvstændige fortælling altså reduceret til et minimum.

(f) En sidste væsentlig undtagelse fra reglen om den sammenhængende og selvstændige parts- eller vidneforklaring i 2. fase, finder vi i den situation der er omtrent den modsatte af den sidstnævnte: Hvor eksempelvis et vidne er indkaldt for blot at afgive en *ganske begrænset udtalelse*, bekræfte eller afkræfte et ganske enkelt, måske meget teknisk betonet forhold, er der ingen grund til at spille tid med mere end en nøje afmålt serie kontante spørgsmål. Her er virkelig et eksempel på en afhøringsstype hvor man kan og bør forberede sig temmelig præcis på, hvad man vil spørge om.

Da det ikke var muligt at finde egnede eksempler på sådanne afhøringer i samlingen, er det følgende eksempel konstrueret, dog på basis af en faktisk stedfundet afhøring. Der er ikke gjort forsøg på at skabe en realistisk dialog, idet formålet blot har været at eksemplificere denne særlige afhøringsstype.

Eksempel nr 11 (konstrueret)

Advokaten: Det fremgår af flere udsagn der tidligere er afgivet i denne sag, at det var Dem, fru Petersen, der modtog telefonisk bestilling på grosserer Anders Jensens annonce. Kan De bekræfte dette?

Vidnet: Ja.

A: Hvornår fandt denne samtale sted?

V: Det har været i begyndelsen af november 1979.

A: Kan det passe at det har været den 4. november?

V: Det skal nok passe.

A: Vil De være venlig at referere samtalen så godt som De husker den?

V: Grosserer Jensen bad om at få den annonce, han tidligere havde indsendt, bragt i førstkommande nr af tidsskriftet, dvs december-nummeret. Jeg lovede at det nok skulle blive ordnet.

A: Stillede grosserer Jensen nogen særlige betingelser for optagelsen?

V: Det mener jeg bestemt ikke.

A: Der foreligger en påstand om at grosserer Jensen skulle have betinget sig, at der ikke måtte reklameres for andre mærker af rævesakse i samme nr. Kan De bekræfte denne påstand?

V: Nej.

A: Kan det efter Deres opfattelse tænkes at grosserer Jensen har fremsat en sådan betingelse, men at De har glemt alt om det?

V: Jeg er sikker på at grosserer Jensen ikke fremsatte en sådan betingelse.

A: Hvordan kan De være så sikker på det?

V: Dels husker jeg ret tydeligt samtalen med grosserer Jensen, dels har jeg ikke noteret noget om en sådan betingelse i ordrebogen, og det er fast rutine for telefonannoncer, at betingelser og lignende indskrives endnu mens samtalen finder sted. Men det allervigtigste er, at jeg aldrig på egen hånd ville finde på at indgå aftaler af denne art, så hvis grosserer Jensen skulle have fremsat en sådan anmodning, hvad jeg er sikker på han ikke har, så ville jeg under alle omstændigheder have stillet ham ind til chefen for annonceafdelingen eller en anden af de overordnede, så han kunne træffe nærmere aftale med dem.

A: Hvad nu hvis der ikke var nogen af de overordnede til stede?

V: Så ville jeg have bedt kunden om at ringe senere eller skrive.

A: Hvor længe har De været i annonceafdelingen hos Idébladet?

V: I fem år.

A: Tak.

(g) Endelig skal – for en ordens skyld – under ét nævnes alle de andre former for afhøringer, der naturligvis hverken kan eller skal have en beskrivende fase med »selvfortælling«. Der er for så vidt en glidende overgang, som der nok kan være grund til – også i sådanne afhøringer – at lade den afhørtes svar på diverse spørgsmål have en selvstændig og afrundet karakter. Det drejer sig især om alle afhøringer, der ikke er »indledende«, altså det der ofte kaldes »modafhøringen« samt diverse supplerende afhøringer. En glidende overgang til noget der ligner en indledende afhøring finder vi i straffesager hvor tiltalte nægter sig skyldig, og hvor der gennem forsvarerens afhøring fx skal etableres et alibi. Selv i tilfælde hvor der i princippet er tale om tilståelse, men hvor anklagerens indledende afhøring har været utilfredsstillende for forsvarer (se nærmere 5.3.2), kan det forekomme rimeligt, at forsvareren så at sige begynder forfra med en mere eller mindre regelret »indledende afhøring«.

5.2.5. Opfølgningsfasen

I vor gennemgang af afhøringens struktur vil vi nu forudsætte, at hovedafhøringens anden fase er forløbet nogenlunde tilfredsstillende; i så fald er retten forsynet med et nogenlunde fyldestgørende og sammenhængende billede af, hvad den afhørte mener at have oplevet i den eller de for sagen relevante situation(er). Hvadenten nu denne beskrivelse er fremkommet via afhørtes selvstændige beskrivelse, eller ved hjælp af en serie passende spørgsmål fra afhøreren, vil der for det meste være brug for en opfølgende afdeling, hvor en række helt eller delvis uafklarede punkter tages op i form af koncise spørgsmål. Der er især tale om følgende hovedkategorier:

- (a) *Supplerende oplysning* om relevante fakta, som afhørte af en eller anden grund har undladt at nævne.
- (b) *Præcisering* af oplysninger: fx i færdselssager typisk hastigheder (hvor afhørte måske har nøjedes med angivelser som »ganske langsomt« eller »for fuld fart«). Datoer, størrelse, varigheder osv. Ved slag: hvor mange, hvor hårde, hvilken hånd eller instrument? Hvor mange slag, hvor blev vedkommende ramt? Osv. Ved referat af vigtige udsagn fra andre: forsøg på præcisering af ordrette udtalelser.
- (c) Følelser, bevæggrunde, motiver, sym- og antipatier og lignende eventuelt relevante *emotionelle forhold* hos afhørte og – efter afhørtes mening – hos de i en given sag involverede. Denne art oplysning fremkommer ofte meget sporadisk i den selvfortællende fase af afhøringen.
- (d) Spørgsmål med henblik på at prøve den *subjektive grad af sikkerhed* hvormed afhørte mener at kunne udtale sig, samt henvisning til evt »objektive« støttepunkter til kritiske dele af udsagnet.

De fire kategorier af spørgsmål, der typisk skal stilles efter en relativt omfattende selvforklaring, er opremset i den rækkefølge, hvori det også vil være rimeligt at stille sådanne spørgsmål. Om dem alle gælder det, at de i den traditionelle afhøringsform, hvor den afhørte bliver gelejdet gennem afhøringen, ustandselig bliver indskudt på de aktuelle steder, idet der sker afbrydelse af en eventuel selvfortælling.

Man kunne selvfølgelig spørge, hvorfor man ikke lige så godt kunne fortsætte med denne fremgangsmåde, således at man fik de relevante oplysninger om manglende udsagn, præcisering af data, følelser og troværdighed af udsag-

nene belyst just på de steder i redegørelsen for det ydre forløb, hvor de kronologisk hører hjemme.

Man kan naturligvis ikke udelukke, at noget sådant ville kunne gennemføres med held, især hvor der er tale om særdeles kompetente personer, der ikke lader sig ryste ud af fatningen, men er i stand til at genoptage beretningen efter hver afbrydelse; de må heller ikke lade sig gå på af evt udfritning om følelser og motiver og af tilsyneladende mistillid – det sidste fordi spørgsmål til afprøvningen af »troværdighed« med henblik på optimal præcisering af sikkerhedsgraden over for retten vanskeligt kan undgå at lyde som en form for mild mistro, især hvis den gentages (se eks 21 nedenfor i 6.4). Erfaringen viser imidlertid, at det er de færreste, der er i stand til at klare denne særdeles krævende opgave. Resultatet af mange afbrydelser er næsten uvægerligt at ethvert tilløb til selvfortælling ophører, afhøringen bliver usystematisk for ikke at sige forvirret, ikke sjældent til stor irritation for de implicerede. Tids-spilde synes næsten uundgåeligt, og direkte skade for (en af) parterne forekommer ikke udelukket. De to eksempler der er bragt oven for illustrerer nogle af disse forhold. Her skal yderligere bringes nogle eksempler på afbrydelser under 2. fase indeholdende spørgsmål, der rettere burde være stillet enten under præsentationsfasen eller under opfølgningsfasen.

Først en temmelig typisk færdselssag.

*Eksempel nr 12**

Tiltalte kørelærer står sammen med anklager og forsvarer oppe hos dommeren og ser sammen på dommerens skitse over det sted, hvor et færdselsuheld har fundet sted.

Anklager: Hr Petersen, altså, her har vi Runddelen, og der kommer De kørende fra. Det ligger vist fast i sagen, og De kører henad Gartnerstræde mod Sankt Peders Torv. Her har vi Olsensvej, og der er den lille Tværvej ikke?

Tiltalte: Jo.

A: Og her har vi idrætsanlægget, ikke?

T: Jo.

A: Og, så, øh, vil jeg sige: De var ved denne lejlighed...

Retsformanden: Vi skal lige have slået datoen fast, øh...

T: Det var den 30/4.

A: 30/4?

T: 1972.

A: Javel --- Og hvad tid på dagen var det?

T: Det var kl 10...

A: Kl 10...

T: ... om formiddagen.

A: Om formiddagen. --- Det var altså lyst...

T: Det var lyst. Det var lige efter, jeg havde hentet en elev.

A: Ja, det kan jeg tænke. Så kom --- De kom i Deres skolevogn?

T: Vi kommer ad --- i skolevognen ad Gartnerstræde mod Sankt Peders Torv...

A: Ja-ja.

T: Så må jeg lige... (vil fremdrage et dokument).

A: Vi bruger dommerens kort, der står jo markeret...

T: Så må jeg støtte mig til mine notater...

A: Det må De ikke. Vi bruger dommerens...

Modpartens advokat (bryder ind): Kan vi ikke, kan vi ikke prøve at få en forklaring frisk fra fad, det har jeg sagt til *min* klient, som ikke også husker så godt på grund af alder... Vi plejer...

(Alle taler i munden på hinanden)

T: Det er også helt i orden, jeg husker udmærket...

A: De kommer altså kørende her?

T: Ja, det...

A: Det var altså en skolevogn?

T: Skolevogn, og vi kommer kørende...

A: Lige et øjeblik: De har en elev med?

T: Jeg har en elev ved rattet, og en elev bagi...

A: Og De selv sidder altså...

T: ... og jeg selv sidder i højre side ---

Tiltalte forklarer hvad der sker i store træk.

A: Vi tager det lige én gang til lidt langsommere...

Nu gennemgås det hele mere detaljeret med angivelse af, hvilke biler der lå i hvilke baner osv. Så kommer tiltalte igen igang med at beskrive, hvad der skete, men bliver nu afbrudt af anklageren.

A: Men - øh, hør nu, altså, det er nærmest for at få det hele med, ha-ha, at vi gør det sådan, at vi spørger, ha-ha --- og derfor spør' jeg: Hvad hastighed, hvormeget fart havde De på?

T: Jeg havde ikke megen fart, sådan en 30-40 km/t . . .

A: 30-40 km/t, javel. Og så nærmer vi os altså krydset og . . .

T: Vi kommer kørende frem mod rødt, og så . . .

R: Hvad viste lyskurven?

Her følger sluttelig et uddrag af en afhøring, hvor selve beskrivelsen af et dramatisk hændelsesforløb – som det vil ses – hele tiden afbrydes med spørgsmål ang følelser og motiver, altså fase 3-spørgsmål.

*Eksempel nr 13**

Anklager: Nu *er* det jo tit sådan, at når man har haft en forbindelse med en kvinde eller en mand, så, så føler man nok, det kommer én lidt ved, også selv om man ligefrem er flyttet derfra.

Sigtede: Mm . . .

A: Det var ikke sådan, at De havde jo stadigvæk --- De havde jo stadigvæk en tilknytning til fru Sørensen?

S: Ja, men havde jeg fået at vide, at han var der, så var jeg ikke kommet.

A: Så var De ikke kommet.

S: Bestemt ikke!

A: Æh, Deres forhold til *herr* Sørensen: Vi ved, at De mødtes af og til; når De siger, at De følte Dem generet --- (pause). Æh, hvad syntes De egentlig om ham?

S (tøvende): Tja, det er, det er ikke min type.

A: Det er ikke *Deres* type?

S: Nej.

A: Er det sådan, at De har truet ham med, han ku' få klø --- nogen gange?

Forslaget om at gemme de nævnte typer af information til en opfølgningsfase baseres ikke på retlige afhøringserfaringer (så vidt vides benyttes denne fremgangsmåde endnu ikke), men på erfaringer fra kliniske interviews og interviews i forbindelse med fx udvælgelsesprocedurer. Intet tyder dog på, at det ikke skulle være muligt i rimeligt omfang at overføre denne fremgangsmåde til retssalen – forudsat, naturligvis, at alle involverede er indforstået hermed. Det nytter ikke at en afhørende anklager, i overensstemmelse med den foreslåede metode, gemmer en række vigtige spørgsmål til opfølgningsfasen – hvis dommeren i stedet bryder ind og stiller spørgsmålene i beskrivelsesfasen. Under forudsætning af at rettens professionelle aktører er enige om fremgangsmåden, er der altså al mulig grund til at tro, at den afhørte, der først har fået lov til at beskrive en begivenhed eller lignende i sammenhæng, vil finde det ganske naturligt, at afhøreren derefter vender tilbage til enkelte punkter som ønskes nærmere belyst, fx med bemærkninger som: »De sagde, at De kom kørende hen ad Algade med jævn hastighed. Kan De sige lidt mere præcist, hvilken hastighed det drejede sig om?«

Eksempel nr 14 (konstrueret)

Parten: Det har været omkring 30-40 km/t.

Advokaten: 30-40 km/t, siger De. Kunne det godt have været mindre eller mere end denne hastighed?

P: Det ku' godt ha' været mindre, men bestemt ikke mere.

A: Hvor meget mindre kunne det have været?

P: Det kunne have været helt ned til 25 km/t.

A: Men altså, efter hvad De siger, højst 40 km/t?

P: Ja.

A: Hvordan kan De vide det så sikkert?

P: Fordi jeg er vant til at køre bil, og har altid på fornemmelsen, hvor hurtigt jeg kører. Desuden havde jeg kort forinden set på speedometeret, og da viste det 40 km/t, og jeg har i hvert fald ikke øget hastigheden, da jeg jo nærmede mig krydset, men snarere sat den ned.

Dette konstruerede eksempel på en sådan efterprøvning indeholder *dels* spørgsmål til gradvis præcisering af hastigheden – vel at mærke med en realistisk margen til begge sider – *dels* en præcisering af den afhørtes grad af sikkerhed, med oplysning om hvorpå han bygger denne subjektive sikkerhed.

Her følger til sidst et konstrueret eksempel, hvor der spørges om følelser:

Konstrueret eksempel:

Anklager: De sagde for et øjeblik siden, at da De så Jensen stå der og grine med Deres frakke over skulderen, så tænkte De, at »nu skulle han have en lærestreg«? Var det præcis de ord, der fór igennem hovedet på dem?

Tiltalte: Ja, noget i den retning.

A: Det var, hvad De tænkte, men hvad *følte* De ved den lejlighed?

T: Jeg var gal i skralden!

A: Hvor gal?

T: Jah, hvor gal er man i sådan en situation . . . jeg var jo nærmest rasende, jeg så rødt.

A: Var De også beruset?

T: Ja, noget var jeg jo nok, for ellers var jeg måske nok ikke blevet så gal.

A: Hvor meget havde De drukket?

Osv.

5.3. Forudfattet mening om sagen og dens detaljer

Det er et grundlæggende princip for de processer, der styrer menneskets erkendelse, at de rummer en stræben efter at opnå sammenhæng, overskuelighed og mening i de oplevelser, vi bl a modtager gennem vore sanser (se nærmere kap 9). Omvendt føles manglen på sammenhæng, overskuelighed og mening i de emner, vi koncentrerer os om, som en ofte ubehagelig spænding, der bliver stedse mere ubehagelig, jo længere den varer.

Det er klart, at dette princip er af stor vidnepsykologisk betydning, idet denne stræben efter overskuelighed og mening nok på den ene side hjælper os med at opfatte begivenheder, bevare dem i erindringen og gengive dem senere hen; men på den anden side er den uvilkårlige iver efter at opnå den tilfredsstillende overskuelighed og meningsfuldhed undertiden så stærk, at disse sidstnævnte opstår på tilstrækkelige præmisser, hvorved der er gjort vold på »realiteterne«.

Som det er omtalt flere steder, kan advokaternes og dommernes oplevelse og opfattelse (perception) af det afgivne parts- eller vidneudsagn betragtes som et specialtilfælde af perception i almindelighed. De principper, der gælder for perception i almindelighed, herunder den netop omtalte stræben efter overskuelighed, mening m m, gælder altså også fuldt ud for afhørerens opfattelse af vidneudsagnet. Ønsket om sammenhæng, overskuelighed, mening i de fremsatte udtalelser har to sider – en positiv og en negativ.

Det *positive* udslag af princippet er naturligvis afhørerens stadige stræben efter at forstå den forklaring, der afgives, at opnå sammenhæng og mening i den, at få den til at stemme overens med, hvad der i øvrigt vides om sagen, herunder andre udsagn. Dette er en helt bevidst stræben, der jo utvivlsomt harmonerer fint med afhørerens primære opgave.

Den *negative* side af sagen, der også fremgår af ovenstående gennemgang af det almene princip er, at afhøreren lidt for let og ofte kommer til at presse på for at opnå denne tilfredsstillende sammenhæng og mening i udsagnene. Den største risiko er, at afhøreren helt fra afhøringens begyndelse har et ret præcist og detaljeret billede af, hvad der er foregået; herefter kommer afhøringen let til at forme sig som (forsøg på at opnå) en helt rutinemæssig og næsten formel bekræftelse på dette billede, denne forudfattede mening om sagen. Den forudfattede mening om sagen kommer til at bestemme ikke alene de spørgsmål der stilles, men også afhørerens forståelse og fortolkning af de svar der gives. Det sidste – der naturligvis kun er et problem når forståelsen/fortolkningen ikke stemmer overens med de afgivne svar – hjælpes ikke sjældent på vej af en beklagelig kendsgerning, der også tildels kan skyldes den forudfattede

mening, nemlig at afhøreren ikke lytter særlig omhyggeligt til det svar der gives, men i stedet koncentrerer sig om at forberede sit næste spørgsmål.

For den der foretager *den indledende afhøring* af en tiltalt, en part eller et vidne er det formentlig *altid* en uheldig fremgangsmåde at lade afhøringen styre af en forudfattet mening, et forudfattet billede af, hvad der er sket. Tilsvarende er det formentlig *altid* en fordel af benytte en metode, hvor udgangspunktet er en forholdsvis åben struktur, en ramme, der under afhøringen fyldes ud, gennem den afhørtes frie beretning, og hvor spørgsmål bygger på, eller i hvert fald tager hensyn til, hvad den afhørte allerede har sagt. Generelt må man imidlertid advare *både* mod at basere hele afhøringen på en forudfattet mening, *og*, forudsat man starter på et mere åbent grundlag, mod at man for hurtigt dvs på et for spinkelt grundlag, danner sig en endelig opfattelse af et hændelsesforløb, sagens sammenhæng, skyldsspørgsmålet, de juridiske implikationer (subsumeringen).

Ser vi nærmere på *den forudfattede mening* om sagens rette sammenhæng, er der imidlertid stor forskel på (1) mulighederne for, (2) fristelsen til, og (3) risikoen ved at basere en afhøring på en sådan forudfattet mening.

I det følgende vil vi koncentrere diskussionen om de to vigtigste hovedtyper af indledende retlige afhøringer, nemlig (1) advokaten der afhører sin klient i en civil retssag, og (2) anklageren der afhører den sigtede i en straffesag.

5.3.1. Advokatens indledende afhøring af sin klient i en civilsag

Hvis vi forudsætter som den formentlig hyppigst forekommende situation at der er tale om to personer der søger rettens bistand til at løse en konflikt dem imellem, og at de til hjælp hertil bruger hver sin advokat, vil den psykologiske situation der foreligger ved afhøringen være forholdsvis simpel. Parten ønsker at fremføre sin sag så klart og overbevisende som muligt for domstolen, og den der afhører parten betragter det som sin opgave at yde sin klient størst mulig hjælp. Med andre ord, den indledende afhøring foregår under de enkle og ud fra nærværende synsvinkel gunstigste vilkår, nemlig hvor afhører og afhørt er »partnere«, er hinanden sympatisk stemt, og i stor udstrækning har samme formål med afhøringen.

Da der altså ikke er, eller i hvert fald ikke bør være, nogen konflikt eller uenighed mellem afhøreren og den afhørte, skulle afhøringen kunne forløbe ganske glat. Når dette ikke altid er tilfældet skyldes det som regel én eller flere af følgende »fejl«: (a) advokaten har forsømt i tilstrækkelig grad at sætte sig ind i sagens detaljer; (b) advokaten begår diverse afhøringstekniske fejl; (c) andre blander sig forstyrrende i afhøringen; (d) advokaten og hans klient er af

en eller anden grund ikke på bølgelængde; (e) klienten gør »en dårlig figur« – hvadenten det nu skyldes at han selv ikke kender sin sag godt nok, eller at han i særlig grad er trykket af situationen. Flere af de nævnte problemer kan i sidste instans føres tilbage til to hovedproblemer: fysiske og psykiske »klimaproblemer« i retten (se kap 4), og utilstrækkelig forberedelse af sagen, herunder forberedende samtaler med klienten (kap 2 og 3).

At afhøreren i denne type af afhøring har en forudfattet mening om sagen er naturligvis ikke i sig selv problematisk – tværtimod forventes advokaten at have en bestemt mening om sagen, nemlig den som er i overensstemmelse med den påstand advokat og klient er enige om at nedlægge. Dog skal fremhæves, at et af målene med afhøringen – at få klienten og dennes udsagn til at fremstå med størst mulig troværdighed – som regel er bedst tjent med at advokaten ikke lader sine spørgsmål i alt for høj grad præge af hans eget forhåndskendskab til og forhåndsopfattelse af sagen, jfr omtalen ovenfor om selvfortælling m m.

Det vil således også for advokater i civilsager være at foretrække, at de så vidt muligt lader den part, hvis sag de fører, berette mest muligt om sagen spontant og i sammenhæng, ligesom ledende spørgsmål bør undgås. At dette ønske under visse omstændigheder kan komme i konflikt med det førstnævnte ønske om at få sagen fremstillet så systematisk og omhyggeligt som muligt, er kun endnu en grund til, at det kan være vigtigt med en forberedende samtale mellem advokat og klient umiddelbart forud for retsmødet.

5.3.2. Anklagers afhøring af tiltalte i en straffesag

Denne afhøring er psykologisk set en langt mere kompliceret affære. Den tiltalte har som bekendt ikke pligt til at lade sig afhøre, og hvis han lader sig afhøre, er han ikke forpligtet til at tale sandhed under strafansvar. I langt de fleste straffesager er tiltalte villig til at lade sig afhøre, og afhøringen benyttes da i reglen til at præsentere en fremstilling af sagen, således som den fremtræder for tiltalte. Tiltalte vil under alle omstændigheder, hvis han lader sig afhøre, være lige så interesseret som parten i en civilsag i, at det han siger af retten vil blive opfattet som fyldestgørende og troværdigt. Heri støttes han af sin forsvarer, der altså i en vis forstand er hans »professionelle partner« på samme måde som i den civile retssag. Men den indledende afhøring af tiltalte foretages jo ikke af forsvareren, men af anklageren. Og anklagerens interesser er kun i uhyre enkle tilståelsessager nogenlunde sammenfaldende med tiltaltes. I et flertal af tilståelsessager, vil der ganske vist i hovedtrækkene være overensstemmelse mellem tiltaltes og anklagemyndighedens opfattelse af

fakta, men i detaljen vil der ofte være en ikke ringe uoverensstemmelse for ikke at sige konflikt, idet tiltalte under de fleste omstændigheder vil være interesseret i at fremtræde i et så gunstigt lys som muligt, medens anklagerens målsætning i denne henseende i bedste fald er neutral.

I tilståelsessager er anklagerens primære interesse i afhøringen af tiltalte at få denne til at udtale sig i så god overensstemmelse som muligt med tiltalen. Hvis der heri indgår formildende omstændigheder, vil de naturligvis indgå i anklagerens oplæg til og forventninger til afhøringen. Men derudover vil det som regel blive betragtet som tiltaltes eget ansvar om han, under den indledende afhøring, formår at gøre et gunstigt og troværdigt indtryk. Formildende omstændigheder m v der ikke indgår i anklagemyndighedens opfattelse af sagen, og som tiltalte ikke spontant får mulighed for at nævne under anklagerens indledende afhøring, kan og bør forsvareren almindeligvis søge bragt til rettens kendskab, når det bliver hans tur til at afhøre tiltalte.

Det er ganske vist ifølge Retsplejeloven anklagemyndighedens pligt at forholde sig neutralt til tiltalte, således at også omstændigheder der taler til gunst for tiltalte vil blive fremdraget og forelagt domstolen, jfr om Rpl § 711 ovenfor 1.6. Baggrunden for dette krav er naturligvis at anklagemyndigheden kontrollerer den forudgående opklaring og har et mandskab og et apparat hertil til sin rådighed – politiet – medens forsvareren kun under særlige, og sjældent forekommende, omstændigheder kan benytte sig af dette apparat. Men netop denne baggrund for anklagemyndighedens pligt til at fremdrage alle sagens omstændigheder, herunder de gunstige, bevirker også at samme anklagemyndighed – psykologisk om ikke juridisk – vil være tilbøjelig til at anse denne forpligtelse som indfriet og dermed ophørt i det øjeblik der rejses tiltale. På dette tidspunkt anser anklagemyndigheden som regel sagen for stort set opklaret og afklaret – til trods for at den egentlige opklaring og afklaring, der jo er retssagens opgave, endnu ikke er begyndt.

I denne omstændighed ligger kimen til et væsentligt dilemma – og dermed en kilde til væsentlige afhøringsmetodiske fejl. Paradoksalt nok – i hvert fald ved første øjekast – er dette dilemma som regel størst hvor der er tale om tilståelsessager (langt hovedparten af alle straffesager), fordi det netop er i disse sager anklageren vil være mest tilbøjelig til at betragte sagen som fuldt opklaret endnu før retssagen begynder, og han vil uvilkaarligt blive støttet heri af samtlige øvrige hovedaktører i sagen. I sager hvor tiltalte nægter sig skyldig, vil anklagerens antagelse og fornemmelse af at sagen er fuldt ud opklaret møde modstand lige fra begyndelsen, et forhold, der hvis omstændighederne i øvrigt er til det, næppe vil kunne undgå at skabe en vis usikkerhed hos anklagemyndigheden.

Da bevismulighederne selvsagt er vigtigere for anklagemyndigheden end omfanget og graden af det foregående opklaringsarbejde, og da sidstnævnte af gode grunde oftest vil være størst i de straffesager hvor »hovedbevist« – en tilståelse – mangler, står vi overfor yderligere en antydning af et paradoks: alt andet lige, vil anklagerens tilbøjelighed til at betragte en sag som til fulde opklaret og afklaret være størst i sager hvor der i realiteten foreligger et ganske beskedent, undertiden lemfældigt, opklaringsarbejde (men hvor tiltalen stemmer med tiltaltes erkendelse), medens anklagemyndighedens sikkerhed i denne henseende vil være mindst i tilfælde hvor der ofte er gået et betydeligt og detaljeret opklaringsarbejde forud for tiltalerejsningen (men tilståelsen mangler).

Nu er der stor forskel på hvor stor afstand der er mellem anklagerens og den tiltaltes opfattelse af »sagens kendsgerninger« i de tilfælde hvor den tiltalte nægter sig skyldig. Størst afstand vil der være i sager, hvor den tiltalte nægter at være identisk med den person, som ifølge anklagemyndigheden har foretaget visse bevisligt stedfundne kriminelle handlinger. Hvis tiltalte hævder intet-somhelst at kende til den pågældende sag, kan anklagerens afhøring af tiltalte naturligvis ikke på nogen måde forventes at bidrage til belysning af de(n) stedfundne begivenhed(er). Afhøringen må da fx vedrøre den tiltaltes alibi på det pågældende tidspunkt, medens den kriminelle handling beskrives af vidner, herunder politiet.

Den modsatte situation forekommer i nægtelsessager hvor den tiltalte erkender at have udført de(n) i tiltalen indgående handling(er), men benægter kriminelt forsæt eller overhovedet at den pågældende handling var kriminel (fx visse former for underslæb eller voldtægt). I de sidstnævnte sager kan afhøringen af tiltalte i et vist omfang bidrage til belysning af de stedfundne begivenheder, og alle er her klar over, hvor vigtigt det er, at afhøringen udføres så omhyggeligt som muligt.

Vender vi nu tilbage til risikoen for og de eventuelle skader ved at afhøreren har en forudfattet mening om sagen og dens detaljer, bliver det på baggrund af ovenstående analyse klart, at for så vidt angår anklagers afhøring af tiltalte betragtet under ét, er der en ikke ringe risiko, *både* for at fænomenet forekommer, *og* for at der sker fejl som følge heraf. Imidlertid bliver det også klart, at sandsynligheden for at anklageren har en – mere eller mindre urokkelig – forudfattet mening trods alt er mindst, dér hvor de mulige skadevirkninger heraf som regel vil være størst. Mere konkret: I tilståelsessager vil anklageren være tilbøjelig til at betragte afhøringen som ren rutine, hvor det i det store og hele gælder om at få tiltalte til at udtale sig i overensstemmelse med den tilståelse, han har aflagt under politiforhøret. Man vil da ofte se anklage-

ren i tilståelsessager benytte politirapporten som det i bogstaveligste forstand direkte udgangspunkt for afhøringen. Tiltalte geleites mere eller mindre håndfast igennem den serie udtalelser han tidligere har fremsat ifølge politirapporten. Den afhørte får ikke mange muligheder for at udtale sig i fortællende, sammenhængende form; spørgsmålene er ofte mere eller mindre åbenlyst ledende, og »afvigelser« fra tidligere udtalelser (ifølge politirapporten) mødes ikke sjældent med misbilligende udtalelser eller minespil, hvis de da ikke ganske overhøres.

Her følger et eksempel på anklagers »samlebånds-behandling« af en tilståelsessag – et blandt mange tyverier, som den tiltalte havde erkendt.

*Eksempel nr 15**

Anklager: Det var jo der om morgenen. Var det tilfældigt, at De var ude at gå på den tid af dagen, der, hva?

Tiltalte: Det var det ikke, det var fordi, jeg var fuld.

A: Nå. Ja, det er jo nogen beværtninger, der lukker så sent. Og hvad skete der så? --- Var De alene?

T: Jeg var alene, ja.

A: Og hvad så? --- Syntes De så, De manglede penge eller ---?

T: Ja! Ja, det gjorde jeg.

A: Nå! Javel, De manglede penge!

T: Jeg manglede penge, ja.

A: ---Og så kunne De ikke stå for det der vindue, der stod på klem?

T: Næh.

A: Var der ingen mennesker hjemme inde i huset?

T: Joh, det var der.

A: Det var der! Var der nogen, der, der vågnede så?

T: Mens jeg var ved at stjæle? Ja.

A: Så måtte De altså --- spæne?

T: Ja.

A: Men De havde altså nået de -- Havde De nået at få jakken på og sådan noget?

T: Ja, jeg nåede at få jakken på, ja.

A: Ja --- De nåede altså at få jakken på, så De kunne sådan forholdsvis nemt komme af sted i en fart.

T: Ja.

A: De blev ikke fanget ved den lejlighed, vel?

T: Nej.

A: Nej.

(Kort pause)

T: Jo, det gjorde jeg!

A: Nå, det gjorde De.

Notatet vrimler med formelle afhørings tekniske fejl: Der startes med et alt for »lukket« og ret så meningsløst spørgsmål, der ikke levner den afhørte ringeste mulighed for frit at fortælle hvad der skete. Så godt som samtlige derefter følgende spørgsmål lægger temmelig direkte svaret i munden på tiltalte – en serie konstaterende og ledende spørgsmål der sluttet af med et så suggestivt »spørgsmål« (»De blev ikke fanget ved den lejlighed, vel?«), at tiltalte i første omgang lokkes til at give et forkert svar. Anklageren, der utvivlsomt henholder sig til politirapporten (som han formentlig står med i hånden) nøjes ikke med at »konstatere«, hvilke handlinger tiltalte havde bedrevet den morgen, han foreslår også hvilke motiver og følelser der har bevæget gerningsmanden til disse handlinger – alt sammen i stedet for at stille spørgsmål.

Imidlertid kan man spørge hvilken rolle det spiller, om det er anklager eller tiltalte, der konstaterer forløbet. Man kan tilmed spørge om det ville have gjort nogensomhelst forskel, hvis tiltalte havde bøjet sig helt for suggestionen i slutningen af citatet. Herfra kan man gå videre og spørge i al almindelighed om det i tilståelsessager ikke kan være aldeles ligegyldigt for domstolen – herunder domsafsigelsen – om hændelsesforløbet rummede den ene eller den anden detalje; altså om ikke anklageren gør fuldstændig ret i at gå let hen over disse afhøringer som han/hun tydeligvis opfatter som den rene og skære rutine – noget der skal overstås så hurtigt og smertefrit som muligt.

Svaret er kompliceret og leder påny hen til nogle af de emner vi flere gange har diskuteret i dette og de foregående kapitler. Her må vi nøjes med at lade spørgsmålet hænge i luften.

Kapitel 6. Ledende spørgsmål

I de foregående kapitler om den retlige afhørings psykologi og teknik har vi behandlet problemer, herunder fejlkilder, på en forholdsvis generel måde. Alligevel er konkrete fejl og fejltyper gang på gang bragt direkte ind i diskussionen, ikke mindst ved hjælp af de illustrerende eksempler. Læseren vil derfor allerede i nogen grad have stiftet bekendtskab med adskillige af de konkrete afhøringstekniske fejltyper, der vil blive genstand for særlig behandling i dette og de to følgende kapitler.

Hvad selve fejlbegrebet angår, minder vi om den korte omtale ovenfor (1.9.), ifølge hvilken analysen især vil dreje sig om »forsyndelser mod det primære formål, at afhøringen skal tilvejebringe korrekte oplysninger til brug for domstolens bedømmelse af sagens fakta«. Alligevel vil vi uundgåeligt – som også i det foregående – komme ind på problemer, der har relation til andre af retssagens formål og funktioner, især spørgsmål om »partitagning« (se 1.6.1.) og om »troværdighed« (se 1.6.2.).

I dette kapitel tager vi fat på problemer omkring de ledende eller suggestive spørgsmål. Efter en almen analyse af dette fænomen, dets definition og kriterier, årsag og virkninger, gennemgås og eksemplificeres de forskellige typer af ledende spørgsmål.

6.1. Definition og kriterier

Ledende spørgsmål er den fælles betegnelse for spørgsmål, der på en eller anden måde, som regel via en særlig formulering, leder den afhørte hen imod et bestemt svar eller en bestemt type af svar. Nu kan man i en vis forstand sige, at ethvert spørgsmål leder svareren i en bestemt retning, i og med den kendsgerning at et rimeligt spørgsmål altid vil afgrænse svarmulighederne mere eller mindre. Det må derfor yderligere indgå i definitionen af ledende spørgsmål, at de leder svareren i en bestemt retning *i højere grad end rimeligt* er. Denne rimelighedsbetragtning indebærer bl a, at vurderingen af om et spørgsmål reelt er ledende eller ej, som oftest må forudsætte inddragelse af sammenhængen. Det illustreres klart af to eksempler fra kapitel 5:

I eksempel 8 præsenteres en sagsøgt for en kortskitse over et område, hvor en ulykke har fundet sted. Den afhørende advokat spørger indledningsvis, om afhørte har set kortskitsen; efter at have fået dette bekræftet, stiller afhøreren et »spørgsmål«, der efter såvel form som tonefald er stærkt suggestivt:

Advokaten: De har set det. Og De mener, at det er nogenlunde korrekt – så nogenlunde?

Advokaten er tydeligvis selv uden videre overbevist om, at kortskitsen er helt i orden – eller rettere »så nogenlunde« i orden, som det er nødvendigt i forhold til den aktuelle sag. Den suggestive formulering benyttes her aldeles ikke i den bevidste hensigt at bibringe afhørte den samme overbevisning; derimod betragter advokaten denne ordveksling som en aldeles ligegyldig »åbningssnak«, hvis form rører tydelig afsmitning fra »dagligdagens samtale«. I »dagligdagens samtale« benyttes ledende spørgsmål netop som hyggelig åbningssnak – en art verbalt skulderklap (»Herligt vejr i dag, hva'?'«), og af præcis denne årsag må afhørte nødvendigvis svare »bekræftende« – at begynde at protestere ville rent ud sagt efter omstændighederne være uhøfligt og uvenligt. Derfor svaret:

Parten: Joh, johda.

Havde kortskitsen nu *været* i orden, så ville det ledende spørgsmål ikke have medført problemer af nogen art. Uheldigvis var, som man vil huske, kortskitsen alt andet end i orden, og der er næppe tvivl om, at parten ville have gjort opmærksom på det allerede fra starten (således som han gjorde det senere, da sagen just pga den forkerte skitse var i færd med at løbe skævt), hvis advokaten havde spurgt om skitsens kvalitet på en åben og neutral måde.

Med andre ord: på grund af omstændighederne blev det suggestive spørgsmål til en ret betydelig fejl.

I eksempel nr 15 er det *lige* ved at gå galt. Anklageren stiller – mod slutningen af det citerede uddrag – et spørgsmål, der dels har normal ordstilling (»konstaterende spørgsmål«, se 6.3.1.), dels ydermere har et suggererende småord føjet til (6.3.2.):

Anklager: De blev ikke fanget ved den lejlighed, vel?

Heller ikke her skyldes suggestionen noget ønske om at »overtale« afhørte til at acceptere et bestemt svar. Derimod er der tydeligvis tale om, at anklageren temmelig slavisk »hører« tiltalte i et hændelsesforløb, som anklageren kender fra politirapporten, hvilken han uden videre regner med er korrekt. Afhøringen er »noget, der skal overstås«, forløbet »noget der skal konstateres«. I første omgang svarer tiltalte i overensstemmelse med suggestionen – som han har gjort det under det meste af afhøringen (der er tale om en tilståelsessag); og hvis afhøringen derefter var kørt videre, ville det næppe være kommet for en dag, at retten her havde fået en formodentlig forkert oplysning. Nu tager tiltalte sig i det, og når, så at sige i sidste øjeblik, at korrigere fejlen:

Tiltalte: Nej.

Anklager: Nej.

(Kort pause).

Tiltalte: Jo, det gjorde jeg!

Anklager: Nå, det gjorde De.

Med andre ord: På grund af omstændighederne – idet afhørte »modstod suggestionen« – førte det ledende spørgsmål *ikke* til en fejl, højst en smule forvirring. Forudsat, naturligvis, at tiltaltes sidste udtalelse faktisk *er* den korrekte, hvad den øvrige sammenhæng dog tyder på.

Det fremgår af disse to eksempler – og af enhver analyse af ledende spørgsmål – at *afhørtes reaktion på suggestionen er af afgørende betydning for suggestionens samlede resultat.*

Der kan derfor være grund til at se nærmere på svartyperne i forhold til andre faktorer af betydning.

6.2. Analyse af ledende spørgsmåls virkninger

I det følgende vil vi indføre nogle betegnelser for den måde, en afhørt reagerer på et ledende spørgsmål (af mangel på dækkende gængse danske ord, har vi måttet ty til et par præcise fremmedord):

Hvis afhørte svarer i *overensstemmelse med suggestionen* (hvadenten denne er positivt eller negativt formuleret), vil vi kalde svaret *konkordant*.

Hvis afhørte svarer *modsat suggestionen* (igen hvadenten suggestionen er positivt eller negativt formuleret), vil vi kalde svaret *diskordant*.

Efter denne terminologi svarede sagsøgte i eksempel 8 konkordant på advokatens ledende spørgsmål; i eksempel 15 svarede tiltalte først konkordant på suggestionen, men rettede dernæst sit svar til diskordant. Vi skal siden se på flere eksempler.

Hvis vi herefter fortsætter analysen af de ledende spørgsmåls virkning – herunder om de kan betegnes som, eller fører til fejl eller skade – vil det vise sig at *to andre kriterier* er af afgørende eller væsentlig betydning.

Afgørende for virkningen af et ledende spørgsmål og svaret herpå – hvad enten dette svar er konkordant eller diskordant – vil det være, om resultatet af dette ordskifte er, at *retten forsynes med en korrekt oplysning* eller ej; som regel vil det være selve indholdet af den afhørtes svar, der betinger dette. Altså, (1) hvis indholdet i suggestionen er korrekt og afhørte svarer konkordant, så har retten for så vidt fået den oplysning, der er brug for. Det vil kunne ses, at der er yderligere tre kombinationer, der er relevante: (2) suggestionen er korrekt, svaret er diskordant; (3) suggestionen er forkert, svaret er konkordant (svarer til eksempel 8); og endelig (4) suggestionen er forkert, svaret er diskordant (svarer – formentlig – til eksempel 15). I to af disse kombinationer (1 og 4) forsynes retten med en korrekt oplysning, i de øvrige to er udfaldet en forkert oplysning (2 og 3 – hvoraf kombination 2 dog formentlig er en sjældenhed).

På dette sted må dog erindres om, at et givet udsagn langt fra altid kan vurderes ud fra et absolut eller blot nogenlunde entydigt »korrektheds-kriterium« (se herom i 1.7. ovenfor); det er naturligvis heller ikke givet, at svarets korrekthed (hvis en sådan kan siges at foreligge) altid spiller en rolle i sammenhængen. Som tidligere antydet kan såvel »korrektheden« som betydningen (»signifikansen«) af givne »oplysninger« ofte bedst betragtes som variable, der kan bevæge sig over hver sin trинløse skala. – Man kan næppe finde et klarere eksempel på denne relativisering end den netop diskuterede advokat-

udtalelse i eksempel 8: advokaten foreslår at kortskitsen er »nogenlunde korrekt«, og måden det siges på mere end antyder, at spørgsmålet om korrektheden anses for ligegyldig. Eksemplet viser dog også, at analysen af korrekthed og signifikans er væsentligt, for netop i det nævnte tilfælde *var* kortskitsen jo »meget forkert«, og denne kendsgerning var »meget signifikant« for vurderingen af sagen.

Det sidste punkt, der skal behandles generelt i relation til ledende spørgsmål er spørgsmålet om *troværdighed* (alment om dette begreb, se 1.6.2. ovenfor). En psykologisk analyse af suggestive spørgsmål og svarene herpå viser en klar sammenhæng med svarenes oplevede troværdighed. Nogle eksempler (konstrueret på grundlag af et faktisk replikskifte i en retssag) vil illustrere hvad der menes:

- (a) Advokaten: Ved den lejlighed blev der vel ikke truffet nogen bindende aftale, vel?

Klienten: Nej.

Sammenlign den umiddelbare troværdighed af den her givne oplysning – via afhørtes konkordante svar – med troværdigheden af den tilsvarende neutrale version:

- (b) Advokaten: Blev der ved den lejlighed truffet nogen bindende aftale?

Klienten: Nej.

Forudsat troværdighed overhovedet spiller en rolle i sammenhængen, fx fordi der ikke foreligger materielle beviser, og der her står påstand mod påstand, vil man formentlig opleve, at den neutrale version (b) fremtræder som umiddelbart mere troværdig end den ledende version (a), til trods for at retten i begge versioner, formelt set, forsynes med præcis den samme oplysning.

Lad os nu se på den »omvendte« situation. Vi kan forestille os at »modparten« denne gang får stillet de samme spørgsmål:

- (c) Advokaten: Ved den lejlighed blev der vel ikke truffet nogen bindende aftale, vel?

Modparten: Johda.

Og den neutrale version:

- (d) Advokaten: Blev der ved den lejlighed truffet nogen bindende aftale?

Modparten: Ja.

Alt andet lige vil man formentlig umiddelbart opleve, at afhørtes *diskordante* svar på advokatens »lokkende« spørgsmål (c) fremtræder med noget større troværdighed end den neutrale version, igen på trods af at det er samme »oplysning«, der fremkommer. Det forhold, at den afhørte så at sige bryder rytmen og har styrke til at modstå suggestionen, er umiddelbart egnet til at vække en vis opmærksomhed og vil umiddelbart få udtalelsen til at lyde mere overbevisende og tillidsvækkende end den simple besvarelse af et helt neutralt spørgsmål.

Nu har vi i de bragte eksempler set bort fra en række andre forhold af betydning. For eksempel spiller *overraskelsesmomentet* selvsagt en vigtig rolle. Hvis hele sagen drejer sig om, hvorvidt der ved den pågældende lejlighed blev eller ikke blev truffet bindende aftaler, og A påstår ja, mens B påstår nej, er der ikke meget at hente i form af øget eller svækket troværdighed ved spørgsmålenes formulering. Højest vil det suggestive spørgsmål i eksempel (c) fremkalde en vis forargelse over for advokaten – eller blot virke lidt latterligt – eftersom han og alle andre godt véd, hvad svaret er og bør være. Og hvis der er tale om en straffesag, hvor dette spørgsmål spiller en afgørende rolle, er den slags »kaptløse« spørgsmål ligefrem forbudt (se 2.6. og nedenfor 6.4.).

Hvis aftalespørgsmålet er en mindre, men dog væsentlig detalje i sammenhængen, kan udkommet vel afhænge af *hvem* der stiller spørgsmålet. Hvis det i begge tilfælde er »klientens advokat«, der stiller de ledende spørgsmål, udsætter han sig og sin klient for en dobbelt bét: Ikke alene svækker han sin egen klients troværdighed gennem version (a), han øger også modpartens troværdighed gennem version (c). Under alle omstændigheder er han og klienten bedst tjent med de neutrale versioner (b) og (d). Er det i begge tilfælde »modpartens advokat«, der stiller de suggestive spørgsmål, opnår han tilsyneladende en gevinst ved at svække afhørtes troværdighed i version (a) og øge sin egen klients troværdighed i version (c). Det kan ikke nægtes, at advokater undertiden med held kan benytte den slags tricks (vi går naturligvis ud fra, at det ikke skyldes blot og bar uvidenhed, at advokaten stiller ledende spørgsmål, der strider mod hans egen klients påstand), men det kræver en betydelig psykologisk indsigt i den aktuelle situation, i dommernes viden om og syn på just det pågældende spørgsmål – og frem for alt kræver det stor og berettiget tillid til, at klienten i version (c) er i stand til at modstå suggestionen. For ikke at optræde som alt for åbenlys provokatør må modpartens advokat naturligvis ændre lidt på ordlyden af version (a) – noget i retning af: »Ved den lejlighed blev der vel, efter Deres opfattelse, ikke truffet ...«

Alt i alt skulle man mene, at alle afhørere gør bedst i at holde sig fra ledende spørgsmål, hvadenten de beror på en »dårlig vane« eller (hvad der nok er

uhyre sjældent) forsøges benyttet bevidst til at opnå en ekstra troværdighedsgevinst.

Men ét er, hvad man helst bør gøre – ét andet er det liv, der faktisk udfolder sig i vore retssale. En kendsgerning er, at ledende spørgsmål benyttes uhyre ofte (løst anslået er mellem halvdelen og en tredjedel af alle spørgsmål mere eller mindre ledende). Der er derfor god grund til at repetere virkningerne af ledende spørgsmål under hensyntagen til de omtalte hovedkriterier: (1) om svaret er *konkordant* eller *diskordant*, (2) om svaret er (stort set) *korrekt* eller *ukorrekt*, og (3) om *troværdighedsspørgsmålet* er *relevant* eller *irrelevant*. Der kan i princippet forekomme otte kombinationer af disse kriterier (når vi ser bort fra de glidende overgange m m), men kun følgende 4-5 kombinationer er nogenlunde hyppigt forekommende og relevante:

(a) Det ledende spørgsmål besvares *konkordant*; svaret er *korrekt* og *troværdighedsspørgsmålet* er *underordnet*. Denne situation forekommer særdeles hyppigt, frem for alt i kriminalsager, hvor der foreligger tilståelse. For så vidt angår den enkelte afhøringsenhed, er denne kombination neutral – udkommet er ikke særlig godt og heller ikke særligt fejlagtigt. Men problemet er jo unægteligt, at afhøreren ikke med rimelighed kan forvente at svarene på hans ledende spørgsmål bliver ved med at være *konkordante* og *korrekte*. Med andre ord: neutrale spørgsmål bør foretrækkes (jfr 5.3).

(b) Det ledende spørgsmål besvares *konkordant*; svaret er *korrekt*, og *troværdighedsspørgsmålet* gør sig *gældende*. Spørgsmål af denne art forekommer fx under afhøringer i civilsager, hvor der står påstand mod påstand, samt fx ved forsvarrets afhøring af tiltalte frem for alt i sager, hvor der foreligger benægtelse, men også i forbindelse med fremhævelse af formildende omstændigheder. Selv om retten her for så vidt får det korrekte svar, er det uheldigt, at svaret, på grund af det ledende spørgsmål, som oftest vil fremtræde som mindre troværdigt, end hvis det samme svar var faldet efter et neutralt spørgsmål.

(c) Det ledende spørgsmål besvares *diskordant*; svaret er *korrekt*, og *troværdighedsspørgsmålet* er *irrelevant*. Typisk vil en sådan situation fremkomme i civilsager, hvor mere eller mindre »tekniske« spørgsmål tages op. Da retten her præsenteres for det korrekte svar, er »skaden« af rent psykologisk karakter: afhøreren vil fremtræde i et noget ufordelagtigt lys, idet han så åbenbart ikke er tilstrækkelig velfunderet med hensyn til sagens detaljer. Hvis sådanne eksempler forekommer hyppigt, er de egnede til at svække om ikke domstolens, så i hvert fald klientens tillid til advokaten. Den usikkerhed der opstår på denne baggrund, kan tænkes at smitte af på afhøringens videre forløb.

(d) Det ledende spørgsmål besvares *diskordant*, svaret er *korrekt*, *troværdighedsspørgsmålet relevant*. Denne situation er karakteristisk for anklagers afhøring af tiltalte i sager, der ikke er tilståelsessager, eller hvor der plæderes for visse formildende omstændigheder, samt ved modafhøring i civilsager. Det forhold, at afhørte *modstår* en mere eller mindre kraftig suggestion fra »modpartens advokat« vil dels medføre, at udtalelsen kommer til at stå prægnant frem, den vil have et skær af overrumpling, hvis styrke naturligvis afhænger af det diskordante svars styrke. Dertil kommer, at det diskordante svar vil fremtræde med *større troværdighed* end hvis der blot var tale om et svar på et neutralt spørgsmål. Det samme er selvsagt tilfældet, hvis det diskordante svar faktisk er *usandfærdigt*, vel at mærke hvis dette ikke er åbenbart for enhver.

6.3. Typer af ledende spørgsmål

I de foregående afsnit er de forskellige typer af ledende spørgsmål behandlet under ét ud fra en erkendelse af, at deres virkninger m m afhænger af den sammenhæng, de benyttes i snarere end af selve ordlyden. Der mangler endnu to almene afsnit om ledende spørgsmål, hvor sammenhængen er mere afgørende end den konkrete formulering, nemlig »kaptiøse spørgsmål« (6.4.) og »vidnepsykologisk brug af kaptiøse spørgsmål« (6.5.). Forinden skal vi nu se på forskellige *formuleringer* af den suggestion, der kan ligge i spørgsmål. Vi vil herved få lejlighed til at præsentere en række eksempler fra de indsamlede retssager; de vil bl a formidle et vist indtryk af de vidt forskellige virkninger af ledende spørgsmål, fra den ganske uskyldige antydning til den alvorlige vildledning. Det skal på forhånd siges, at der er stor overlapning mellem de forskellige kategorier; dels har det ikke været muligt – og heller ikke særlig formålstjenligt – at finde frem til entydige klassifikationskriterier, dels rummer eksemplerne ofte flere forskellige typer af ledende spørgsmål, så det kan være lidt tilfældigt hvor eksemplerne er anbragt.

6.3.1. »Konstaterende spørgsmål«

I dansk normalprosa er det almindeligt at udtrykke sig spørgende ved at benytte »omvendt ordstilling« – dvs rækkefølgen af subjekt og verbum vendes om i forhold til den »ligefremme ordstilling«, der benyttes i almindelige konstaterede sætninger (»Jeg elsker dig!« – »Elsker du mig?«). Ikke helt sjældent benytter vi dog den ligefremme ordstilling til at udtrykke regulære spørgsmål – oftest kombineret med andre ændringer, fx »negering« og indføjelse af diverse fyldeord, alt med det formål at udtrykke en høflig imødekommenhed over for svareren (fx: »De har vel ikke en krone til en kop kaffe?«). Som oftest udtrykker den konstaterende formulering af et spørgsmål dog noget i retning af: »Jeg skal spørge dig om dette, men vi er vel enige om, at det faktisk forholder sig sådan og sådan . . .«

De konstaterende sætninger er vel nok de mest almindeligt forekommende ledende spørgsmål i retssalen. De benyttes således i meget høj grad af anklagere, der afhører tiltalte i tilståelsessager, idet anklageren i stedet for at lade tiltalte fortælle selvstændigt, eller forholdsvis frit besvare en række simple spørgsmål, ofte synes at foretrække at forelægge et referat af det kriminelle forløb punkt for punkt »til bekræftelse«, jfr nærmere herom ovenfor i 5.3.2. Følgelig optræder sætninger som denne:

Anklageren: De tager de papirer med, De finder? De regner med -- regnede De med, at der er sedler imellem, siden De tager dem?

Det ses, hvorledes anklageren først stiller et konstaterende spørgsmål, dernæst skal han til at stille endnu et af samme art, men tager sig i det, og omformulerer sætningen til en formelt set korrekt spørgende sætning, men ikke desto mindre stadig meget ledende, idet sætningen foreslår svaret. Den rimeligste formulering, forudsat tiltalte havde forklaret, at han havde taget de pågældende papirer, havde været: »Hvorfor tog De disse papirer?«

Næste rubrik bringer flere eksempler på konstaterende spørgsmål. Her skal sluttelig omtales et udpræget eksempel fra en civil retssag, hvor det konstaterende spørgsmål skal forstås helt bogstaveligt (og vel nok i strid med Rpl): »Sådan forholder det sig, og lad være med at sige mig imod!«

Parten: Ja, og senere så kom landinspektøren jo ind i billedet.

Advokaten: *De kan ikke huske hvornår!*

P: Nej.

Når der her ligefrem sættes udråbstegn og ikke spørgsmålstegn efter advokatens replik, skyldes det, at denne replik, som det også fremgår af optagelserne, faktisk både i tonefald og form indeholdt en kraftig suggestion i retning af ikke at udtale sig om tidspunktet. Advokaten skulle selvfølgelig have spurgt: »Hvornår var det?« eller lignende. Bemærk, hvorledes den just nævnte formulering indeholder den stik modsatte »suggestion«, nemlig i retning af, at dette spørgsmål kan og bør besvares. Suggestionen i det i eksemplet nævnte konstaterede spørgsmål ligger altså ikke blot i den direkte ordstilling – også hvis man benytter samme formulering med omvendt, klart spørgende ordstilling er spørgsmålet i nogen grad suggestivt: » Kan De huske hvornår?« indeholder en ikke ubetydelig suggestion i retning af at svare nej, fx hvis dette er det nemmeste.

6.3.2. Afhøreren foreslår selv svaret

Denne type ledende spørgsmål er selvsagt nær beslægtet med »de konstaterende spørgsmål«, og vi har da allerede bragt flere eksempler på det. Også denne form er meget benyttet af anklagere, der nødig ser tiltalte bevæge sig for langt væk fra de tilståelser, der er refereret i politirapporten. Her er nogle eksempler.

Eksempler nr 16

Anklageren: Hvad er så årsagen til, at De går ned til købmand H i Vestergade? Manglede De penge?

Anklageren: Efter at De havde været inde hos købmanden, tog De ud til højskolen. Kørte De derud på knallert?

Anklageren: Prøvede De at komme længere ind på kontoret eller sådan noget?

Tiltalte: Ja, det gjorde jeg godt nok på grund af...

A: Knaldede De en rude til fra det første rum?

T: Ja.

A: Men De kunne ikke komme længere ind. Var det ikke fordi, De blev overrasket?

Osv, osv. Hele vejen igennem foreslår anklageren de svar, der allerede er givet ved tidligere lejlighed. Det vil igen sige, at spørgsmålene ikke giver den afhørte ret mange andre muligheder end at svare *ja* eller *nej*.

Også civile retssager rummer dog talrige eksempler på denne afhøringsform.

*Eksempel nr 17**

Advokaten: Javel, og hvad så?

Parten: Ja så forklarede jeg det til Petersen og sagde...

A (afbryder): Og så går Petersen på ham, ikke?

P: Joh...

A: Og så får han den, øh, den ordre der?

P: Joh...

A: Og så får han et bilag på det, ikke?

P: Helt korrekt.

A: ... som er dateret den 22/6, ikke?

P: Jah, det må i hvert fald være nær på...

Advokatens første spørgsmål i dette uddrag kommer midt i »beskrivelsesfasen« (5.2.2.) og ville have fungeret udmærket som et meget åbent »opmun-

tringsspørgsmål« midt i en selvfortælling (om en sådan faktisk var i gang skal vi lade usagt). Men afhørte når kun at begynde på en sætning, da han afbrydes af en utålmodig advokat, der derefter selv sørger for hele beskrivelsen i form af en serie stærkt suggestive »spørgsmål«, som kun kan besvares bekræftende.

I det netop anførte tilfælde var afhøreren utålmodighed – ud fra sammenhængen bedømt – urimelig; intet tyder på, at afhørte ikke selv kunne have afgivet en fyldestgørende beretning om den lille detalje i sagen. Det eksempel der nu skal bringes er af en anden karakter: tiltalte i en mindre voldssag er temmelig fåmælt – i hvert fald på det citerede sted i afhøringen. Selvstændig beskrivelse er ikke mulig, og oplysningerne må mere eller mindre »hales ud af« afhørte. Imidlertid benyttes her ikke den formentlig mest korrekte og farbare metode, at afhøreren tålmodigt stiller spørgsmål efter spørgsmål – efter »tragtprincippet« – så retten til sidst har fået den nødvendige beskrivelse. Derimod har afhøringen nærmest form af en »udfyldningsopgave«, hvor afhøreren begynder på et forslag til svar, standser op i håb om at afhørte vil fuldføre sætningen, venter måske lidt for kort herpå, og fortsætter så selv med en ny bid af beskrivelsen, osv. Hvis afhørte er »stædig« nok, ender det med, at det er afhøreren, der stort set giver hele beskrivelsen.

*Eksempel nr 18**

Anklager: De vender Dem altså om mod fru Sørensen--- og? --- (pause) i mellemtiden, siger De, så forsvinder *herr* Sørensen.

Sigtede: Ja.

A: Det må jeg forstå sådan, at han --- forsvinder (pause) --- altså ned i kælderlokalet?

S: Ja.

A: Så De, at han gik ned?

S: Nej, det gjorde jeg ikke.

A: Hørte De, han gik derned.

S: Nej.

A: Det gjorde De heller ikke. Nu er situationen sådan anderledes, end De havde --- opfattet, jeg havde nær sagt *tænkt* den sku' have udviklet sig. Hvad gør De så?

S: Så leder jeg efter ham.

A: Hvorfor det?

S: Fordi jeg synes, at det var prikken over i'et, i betragtning af alle de chikanerier, jeg har været ude for i løbet af det år.

A: Er det chikane, at han møder op hos sin tidligere hustru på et tidspunkt, hvor *De* ikke lever der længere?

S: Jah, det synes jeg, det var.

A: Over for Dem?

S: Over for mig, ja.

A: Hvordan skal det forstås?

S: Det skal forstås, ikke at vi op til flere gange, var blevet enige om, at fru Sørensen og mig sku' ha' lov til at være i fred.

A: Jo, men, det kan jeg godt se. Men hvis nu De lader fru Sørensen i fred, så kunne det jo godt være, hun ønskede at genoptage forbindelsen med hendes tidligere mand. Æh, De var flyttet derfra . . .

S: Mm.

A: . . . fordi det *ikke* var lykkedes . . .

S: Mm.

A: . . . at etablere en forbindelse der var tilfredsstillende.

S: Mm.

A: Stod hun så ikke *frit*?

S: Naturligvis.

Ud over det nævnte forhold, at anklageren siger langt det meste, og hovedsagelig overlader til sigtede at be- eller afkræfte forslagene, indeholder citatet også en stadig vekslen mellem det faktisk stedfundne og diverse henvisninger til tidligere forhold mv. Det sidste hører, som anført under 5.2.5. snarere hjemme i opfølgningsfasen.

6.3.3 Ledende spørgsmål ved hjælp af særlige vendinger, betoning m v

Der er allerede bragt flere eksempler på, at det ledende moment ved spørgsmål opstår ved hjælp af særlige fyldeord, såsom »vel«, og tilføjelser af »ikke?«. Sprogforskere har fremhævet, at det danske talesprog har en ganske usædvanlig rigdom på fyldeord, der udtrykker noget om relationen mellem fx en spørger og en svarer. Et lille ord som »jo« indskudt tæt ved subjekt og verbum

udtrykker således ofte et ellers underforstået: »Jeg er godt klar over at det jeg nu siger ikke er nyt for dig« (et tilsvarende udtryk findes ikke på fx fransk og engelsk). På lignende måde har vi talrige ord, der udtrykker imødekommende »indforståelse« mellem to samtalende – og mange af dem virker som varierende grader af suggestion. Diverse betoning – henkastede bemærkninger, tryk på særlige ord osv – kan gøre det ud for det samme.

Fælles for alle disse omtalte sproglige momenter er at de principielt hører dagligdagens samtale til; i retten bør de anvendes med varsomhed, fx i forbindelse med »opmuntrende replikker« under selvfortællingsfasen. Egentlige spørgsmål bør ikke indeholde suggestive fyldeord m v.

Eksempler:

Advokaten: Han hævede *altså* livremmen op, *kan jeg forstå?*

Suggestive momenter: ligefrem ordstilling, samt fyldeord og fyldesætning af suggestiv karakter er udhævet.

Advokaten: Jamen, rent faktisk lovede De ham noget? Sagde De fx: Vores far, han havde den aftale med PK. Den kan du, Olsen, også få.

Her indføres et næsten dramatisk moment der – alt efter omstændighederne – kan virke suggestivt, vel nærmest i retning af at svare benægtende på spørgsmålet.

6.4. Kaptiøse spørgsmål

Kaptiøse spørgsmål er i princippet en særlig »ondartet« form for ledende eller suggestive spørgsmål – selv om de i sjældne tilfælde *kan* udnyttes positivt (se 6.5.). Som nærmere omtalt ovenfor (2.6.) er det centrale ved denne type spørgsmål at der *lægges en fælde* for den afhørte (jfr ordets oprindelse fra latin: *captiosus* = fange i en fælde eller snare, atter dannet af *capiō* = jeg fanger).

Hvis der skal være nogen mening med at benytte et udtryk som »kaptiøse spørgsmål« til forskel fra ledende eller suggestive spørgsmål i almindelighed, må udtrykket udstyres med en temmelig præcis definition, der ydermere må være uafhængig af Retsplejeloven, idet denne ikke er ganske klar mht kaptiøse spørgsmål. Vi vil foreslå følgende definition:

Ved kaptiøse spørgsmål forstås stærkt suggestive spørgsmål, eller serier af spørgsmål, hvorved den afhørte narres til at fremsætte udtalelser, der har karakter af tilståelse eller på lignende måde er af væsentlig betydning for sagen.

Ifølge denne definition, forudsætter betegnelsen kaptiøs at der er tale om spørgsmål der ikke blot er (1) klart ledende, men tillige (2) *vildledende*, sådan at forstå at den afhørte, i hvert fald i det øjeblik udtalelsen fremsættes, ikke er klar over hvad det indebærer. (3) Ydermere skal spørgsmålet og det af spørgeren tilsigtede svar være af væsentlig betydning for sagen; (4) det tilsigtede svar skal fremlokkes mod den afhørtes ønske; (5) og endelig skal spørgsmålet enten være *tilsigtet* vildledende, eller, hvis det har fået kaptiøs karakter ved en fejltagelse, være så klart egnet til at virke således, at afhøreren med rette kan bebrejdes for uagtsomhed.

Her er et eksempel på utilsigtet brug af et »kaptiøst spørgsmål«, der vel end ikke kan betegnes som uagtsomt, idet fejlen meget hurtigt blev rettet. I en sag om spirituskørsel, hvor der var problem om, hvem der førte bilen, var der følgende replikskifte mellem anklager og tiltalte:

*Eksempel nr 19**

Anklager: Ja, De forlader restauranten på et vist tidspunkt.

Tiltalte: Det er ... hun sagde, hun skulle hjem. Så sagde jeg, jeg ville godt følge hende, og så da vi kom udenfor, så følte jeg, jeg havde fået for meget spiritus.

A: De føler, De har fået for meget spiritus.

T: Så sagde jeg, om hun ville køre bilen, så sagde hun ja.

A: Så spurgte De hende, om hun ville køre bilen?

T: Ja.

A: Spurgte De hende, om hun havde førerbevis?

T: Nej.

A: Har De set hende køre bil?

T: Nej, det har jeg ikke.

A: Det har De ikke. Og hvad sker der så efter at ...man er kommet ind i vognen. Hvor sidder De?

T: I højre side.

A: I højre side?

T: Ja.

A: På førersædet?

T: Nej.

A: Nej, altså sludder, ved, ved *siden* af førersædet?

T: Ja.

A: Og *hun* satte sig ind på førersædet?

T: Ja.

Hvis man holder sig til ovennævnte definition af kaptiøse spørgsmål, fremgår det for det første, at sådanne næppe kan forekomme særligt ofte. Hertil kommer, at mange af kriterierne er af subjektivt vurderende og »uhyre relativ« art. Begge dele stemmer med kendsgerningerne. Fx forekommer der i den hidtil bearbejdede del af retssagsundersøgelsen kun ganske få klart kaptiøse spørgsmål; for en del andre spørgsmål gælder det, at de måske »snerper hen ad det kaptiøse«. Det er just dette der er tanken ved den nævnte definition: Medens der praktisk taget aldrig ville være tvivl om hvorvidt et spørgsmål er i princippet ledende eller ej, vil afgørelsen af om et spørgsmål er kaptiøst ofte bero på en nøje analyse af spørgsmålet og den snævre såvel som større sammenhæng, hvori det forekommer. I mange tilfælde vil man ikke kunne nå til en endelig bestemmelse af, hvorvidt et spørgsmål er klart kaptiøst eller ej.

I det følgende eksempel søger en advokat under en modafhøring at presse en sagsøgt til at erkende, at han har givet sagsøgeren lov til at færdes på en

sagsøgte tilhørende vej. Forud for det citerede har advokaten på forskellig måde søgt at fremtvinge en sådan »tilståelse«, men sagsøgte har hver gang svaret at der, så vidt han husker, ikke er givet en sådan tilladelse. Formentlig er det dét forhold, at sagsøgte ikke direkte *benægter* at tilladelsen er givet – anderledes udtrykt: ikke påstår at han *husker* der *ikke* blev givet tilladelse ved den lejlighed, men blot *ikke husker* at en sådan tilladelse skulle være givet – der opmuntrer sagsøgerens advokat til påny at forsøge sig:

*Eksempel nr 20**

Advokaten: Er det den eneste vej han kan komme til skoven?

Sagsøgte: Ja, ellers skal han gennem *mosén*.

A: Ja, det skal han da vist. Sad man og snakkede om det --- mh, på Andersens kontor --- altså blev det nævnt, at, at der var noget om, at Jensen ikke havde andre adgange til sit skovstykke?

S: Efter gammel snak...

A (afbryder): Nej, men, nej, men nu er spørgsmålet det, Olsen, om man snakkede på Andersens kontor om, at det var jo faktisk den eneste adgang Jensen havde.

S: Ja, det er --- naturligvis, så er det ...

Retsformanden: Jo, men forstå spørgsmålet: Det er ikke om det *er* sådan, at det er den eneste vej han har, men snarere om det er blevet *sagt* på Andersens kontor. Kan De huske noget om, at der var nogen, der nævnte, at Jensen har forresten ikke andre måder at komme til sin grund *på*. Deri lå jo så ...

S: Det ved jeg ikke. Det kan jeg ikke huske.

A: Skal, skal vi prøve at give en fornuftig forklaring på, om man overhovedet nævner Jensens adgang eller Jensens skovstykke som en mulighed for Dem og Deres far. Det er nemlig den, Olsen, at hvis ikke Jensen ligefrem giver sit skovstykke væk til den der ejer matr nr 47m, så *har* Jensen kun vejen gennem mosen for at komme efter sit træ *på*. *Det lyder fornuftigt, ikke?*

S: Hm--- joh---

A: Tror, tror, De ikke sådan, at det, at det har været fremme, selv om udtrykket »vejen gennem mosen« måske ikke --- har været brugt?

S: Nej---. Det kan jeg ikke huske.

Citatet rummer to forsøg på overtalelse af afhørte, og betegner i forhold til to tidligere forsøg en stigende kurve af suggestion, for ikke at sige pressioen. Det

er måske ikke for meget sagt, at det sidste eksempel (de udhævede sætninger) nærmer sig det kaptiøse. Hvis afhøringen var stoppet her – og hvis ingen andre havde grebet ind – så havde en vis usikkerhed med hensyn til fortolkningen af dette »joh« kunnet hænge i luften. Nu er advokaten så korrekt, at han ikke stopper her, men slutter af med at stille spørgsmålet om, hvad der faktisk blev sagt, idet han dog stadig benytter en stærkt suggestiv formulering. At sagsøgte *modstår* den kraftige suggestion og påny gentager, at han ikke kan huske det, gør at hvis der har været noget kaptiøst ved den sidste del af afhøringen, falder det »farefulde« ved spørgsmålet væk. Sagsøgte står nu særlig stærkt, idet benægtelsen pga af den diskordante reaktion er mere troværdig end den ville have været, hvis der kun var stillet spørgsmål en gang, og spørgsmålet havde været formuleret neutralt (jfr analysen ovenfor i 6.2.).

Her følger endnu et eksempel på glidende spørgsmål, der pga af sammenhængen nærmer sig det kaptiøse:

*Eksempel nr 21**

Anklager: Truede ham Dem i forbindelse med, at han sagde, at De sku' skrive checks ud?

Vidnet: Ja, det gjorde han altså sådan set. Der, der var den samme truende holdning bag hans ord, som der havde været hele tiden, altså »at det ku' godt være, at hvis ikke du, du gjorde det her, så skete der altså et eller andet, som ...«

A (gentager): Så skete der et eller andet?

V: ...som jeg ikke ville bryde mig om.

A: Hvad regnede De med, at der ku' ske?

V: Ja, han ville slå mig ...

A: Ja-vel. --- Var han---? *Han hævdede altså livremmen op kan jeg forstå.*

V: Det gjorde han ikke endnu. --- (pause) *Det har han ikke gjort endnu.*

Den stærkt suggestive sætning er fremhævet. Anklageren synes at overse, at henvisningen til at tiltalte evt ville slå, ifølge vidneudsagnet, kun refererer til en »truende holdning«, og han forsøger måske at »lokke« vidnet til at »erkende«, at truslen var mere end rent verbal. Dersom vidnet havde givet efter for denne suggestion, må man nok sige at den havde haft noget kaptiøst over sig, idet udtalelsen måske kunne blive skæbnsvanger, ikke for vidnet, men for tiltalte.

6.5. Vidnepsykologisk brug af »kaptiøse spørgsmål«

En væsentlig grund til at ægte kaptiøse spørgsmål sjældent forekommer i danske retssale er, at sådanne spørgsmål simpelthen ikke indgår i dansk afhøringstradition. I den engelsk/amerikanske tradition forekommer sådanne kaptiøse spørgsmål derimod meget ofte, nemlig i modforhøret – »cross examination«. I disse lande er det tilladt at lægge næsten en hvilken som helst fælde for et vidne eller tiltalte i en straffesag – eneste betingelse er at spørgsmålet rummer en rimelig mulighed for at tilvejebringe relevante oplysninger. I Skandinavien benyttes kaptiøse spørgsmål så vidt vides kun under forhør foretaget af vidnepsykologer – hvor sådanne overhovedet benyttes. Af gode grunde har vi intet materiale vedrørende brug af kaptiøse spørgsmål under politiforhør, selv om det hævdes, at de forekommer. Derimod kender vi flere eksempler på anvendelsen af sådanne spørgsmål fra vidnepsykologers arbejde i Sverige. Faktisk forholder det sig sådan, at det klareste eksempel på et kaptiøst spørgsmål, jeg nogensinde er stødt på, forekommer i et referat af et såkaldt »hypoteseprøvende forhør« udført af den svenske psykolog Bengt Börjeson i forbindelse med en retssag, hvori han medvirkede som vidnepsykolog. Tilfældet er indgående refereret i *Trankell: Vittnespsykologins arbetsmetoder* (1963, s 71 ff). Her bringes et noget detaljeret referat af sagen samt det citat, der indeholder ikke blot ét men en stribe af kaptiøse spørgsmål. Eksemplet viser bedre end en længere udredning, hvorledes den kaptiøse, eller i det hele taget suggererende, spørgeteknik kan benyttes til at efterprøve visse teorier, altså på en positiv, omend etisk set noget blakket måde (se *Kutchinsky*, 1963, s 3-4).

Sagen drejer sig om en 35-årig mand, der af 13-årige Laila beskyldes for ved flere lejligheder at have tiltvunget sig samleje med hende. Der foreligger den mulighed at pigens påstande er opdigtede, og at anklagerne er motiveret af hendes trang til at hævne sig på manden, der ofte skal have skældt hende ud. Psykologen opstiller nu den hypotese, at samtlige tilfælde hvor pigen hævder at samleje har fundet sted er opdigtet, samt at motivet hertil er hævn. Ud fra denne hypotese måtte man forvente, at pigen måtte benytte enhver given lejlighed til at understøtte sine beskyldninger – i hvert fald måtte man forvente at pigen ikke uden videre ville afvise en chance for yderligere at incriminere den formodede gerningsmand, dersom lejlighed herfor skulle tilbyde sig. Opgaven er nu at efterprøve, om pigen faktisk vil benytte en sådan lejlighed. Oplægget til efterprøvningen viser sig snart: Det konstateres, at Laila og den 35-årige mand har været alene sammen under omstændigheder, hvor et kriminelt forhold godt *kunne* have fundet sted, men hvor andre omstændigheder godtgør med nogenlunde stor sikkerhed, at et kriminelt forhold ikke har fundet sted.

Under en samtale på tomandshånd i en fortrolig og venskabelig atmosfære lægges nu det forhør til rette, der skal efterprøve digt-plus-hævn-hypotesen. Afhøreren bringer den pågældende situation på tale og lægger op til, at Laila roligt kan fremsætte sin beskyldning mod den 35-årige mand også i denne forbindelse:

Förhørsledaren: Kommer du ihåg att du var ute i skogen med honom en gång, när han täljde enpinnar?

Laila: Ja.

Förhørsledaren: Vad gjorde han då då?

Laila: Först stod han vid några buskar... Sen gick han och bajsar... (lang tænkepause). Sen gjorde han väl inget mera.

Det fremgår tydeligt af disse replikker, at Laila husker episoden ganske godt, og eftersom hun ikke her benytter lejligheden til at omtale noget seksuelt overgreb, kan man tillade sig at slutte, at hævnhypotesen er bortfaldet uden at det har været nødvendigt for psykologen at benytte særlig suggestion. Det pågældende spørgsmål er kun indirekte suggestivt, og kan næppe endnu betegnes som kaptiøst. Psykologen fortsætter imidlertid forhøret, muligvis ud fra det synspunkt, at der skal mere end de her fremkomne antydninger til for at overbevise domstolen. Psykologen sætter derfor ind med en kraftig suggestion:

Förhørsledaren: Visst fick han väl ligga med dig då också?

Laila: Då!!? Nöj!

Psykologens kraftige suggestion afvises af pigen med et indigneret tonefald, der, ifølge forfatteren, virker særdeles overbevisende når man hører det fra båndet. Ikke desto mindre forsøger psykologen sig med en endnu kraftigere suggestion, i realiteten den rene pression:

Förhørsledaren: Jo visst, visst var det väl så?

Laila: Fick han ligga med mej då?

Förhørsledaren: Ja.

Laila: Det har jag inget minne utav.

Kapitel 7. Andre fejl i forbindelse med spørgsmål

Her fortsætter gennemgangen af psykologiske og tekniske problemer omkring formuleringen af spørgsmål under den retlige afhøring.

7.1. Uklar, flertydig eller langstrakt formulering

En hyppigt forekommende virkning af såvel almen som specifik dårlig forbedelse er, at spørgsmålet er uklart formuleret, flertydigt eller langstrakt. Selvsagt medfører dette, at den afhørte ofte vil have svært ved at forstå spørgsmålet, ikke mindst i betragtning af den nervøsitet, der ofte vil være til stede hos en person der afhøres i retten.

7.1.1. Tve- eller flertydige spørgsmål

I det følgende bringes nogle *eksempler*. Først et udpræget *tvetydigt* spørgsmål – tvetydigt i den forstand, at omend afhøreren har én ganske bestemt mening med spørgsmålet, så *kan* spørgsmålet, hvis uheldet er ude, forstås på en ganske anden måde, og det er denne anden måde sigtede opfatter det på. Der er tale om en straffesag, tiltalte afhøres om diverse påståede former for mishandling.

*Eksempel nr 22**

Anklager: Se, så er der jo det med bindingerne. Som afstraffelsesforanstaltning.

Tiltalte: Ja.

A: *Er det korrekt?*

T: Nej.

A: Det er det ikke?

T: Det erkender jeg i dag, det er det ikke. Det burde ikke være forekommet.

A: Nå, på den måde.

T: Ja.

A: Altså det er rigtig nok . . .

T: Det er rigtig nok, at han er bundet, men altså det var sådan, at han kunne røre sig og vende sig, og han har ikke på noget tidspunkt været bundet så stramt, at han ikke kunne bevæge sig. Men det er rigtig nok, at han ikke kunne frigøre sig selv.

Den kritiske sætning er her fremhævet. Anklageren vil vide, om de pågældende handlinger har fundet sted, men udtrykker sig i en upræcis – i dette tilfælde for kortfattet – telegramstil. Sigtede opfatter spørgsmålet som vedrørende en

moralsk vurdering af det stedfundne. Man bemærker, at anklageren bliver klar over misforståelsen, da sigtede begynder at svare. Sigtede bliver derimod formentlig ikke klar over den misforståelse der har fundet sted, og der opstår nogen forvirring. Der sker dog en afklaring, og i dette tilfælde er der formentlig ikke efterladt nogen skadevirkninger.

7.1.2. *Præcisering af tid og sted*

En hyppigt forekommende fejltype kender man i forbindelse med spørgsmål vedrørende tid og sted. Fejlen består i reglen i mangelfuld præcisering.

*Eksempel nr 23**

Advokaten: Hvornår sker det?

Vidnet: Det må være i 71-72, jeg kan ikke lige huske . . .

A: Ja, men, øh --- jeg mener: Er det et arbejde, der sker på én dag, eller er De flere dage om det?

V: Det må De ikke spørge mig om, for jeg var ikke hjemme, den dag det blev gjort.

Advokaten burde naturligvis have spurgt: »Hvor længe varede dette arbejde?« eller lignende. – En klassiker på området, som de fleste advokater nok hurtigt lærer at være sig for, er tillige grundlaget for utallige gamle vittigheder: »Hvor slog de ham?« »På hjørnet af . . .«

7.1.3. *Problemer på grund af skift i tiderne*

En anden hyppigt forekommende form for tvetydighed skyldes mange advokaters hang til at benytte »dramatisk præsens« ved gennemgangen af et hændelsesforløb. Problemet ville ikke være så stort hvis man konsekvent holdt sig til nutid, og den afhørte vel at mærke holdt sig til samme tid som afhøreren. Men uheldigvis ser man praktisk taget aldrig afhørere, der konsekvent benytter den dramatiske nutid – så godt som altid *skiftes* der mellem nutid og datid. Dette er vel også meningen med brugen af dramatisk nutid: at den sættes ind en gang imellem for netop at pointere det dramatiske ved en situation. Men – påny er vi der henne, hvor afsmitningen fra »den selskabelige samtale« (se 1.5.) er for stor. I den »selskabelige samtale« kan det netop have en vis underholdningseffekt, det virker spændings- og interesseskabende, at man, midt i fortællingen af en god historie, slår om i nutid. Men i retten tjener denne

effekt næppe noget rimeligt formål. Samtidig virker advokatens stadige skiften mellem nutid og datid i bedste fald mildt forstyrrende, navnlig når afhører og afhørt benytter hver sin tid: den afhørte vil som oftest mere konsekvent holde sig til datid, også når afhøreren slår om i nutid.

*Eksempel nr 24**

Advokaten: --- Hvordan kommer det, om jeg så må sige, i stand igen efter at man havde åbnet?

Parten: Det --- vi fik besøg af hr Andersen.

A: De får altså besøg af hr Andersen?

P: Ja.

A: --- Hvordan, øh, kom han på besøg hos Dem?

P: Ja.

A: Og så får De jo leveret en række fakturaer med vidt forskellige udskrifter på. Hvordan foregik bestillingen til selskabet?

I værste fald opstår der direkte misforståelser. I de fleste tilfælde skyldes disse misforståelser den specielle omstændighed, at benyttelsen af nutid midt i en beretning, der ellers foregår i datid, som oftest betegner, at der her udtrykkes noget *alment*. Således i forlængelse af oven anførte citat:

Advokaten: Hm — telefonordrerne, siger De. --- Hvis der er en telefonordre, var det så Dem, der har afgivet ordrerne, eller kunne der også være andre hos Dem, der har afgivet ordrer?

Parten: *Jeg afgiver aldrig ordrer personlig.* Det gjorde én, der hed Petersen.

Ser vi på de sidste to citater, konstaterer vi at advokaten stadig skifter mellem datid og nutid, uden at dette skift har nogen særlig funktion. Den afhørte derimod holder sig konsekvent til datid bortset fra den ene sætning (kursiv) hvor han, som svar på et konkret spørgsmål, der i øvrigt tilfældigvis er formuleret i datid, bruger nutid til at udtrykke noget *alment*. Partens brug af nutid i denne situation er klart funktionel: i én sætning giver han på denne måde et utvetydigt svar på det, der spørges om, og understøtter svaret ved en forklaring. Sætningen: »Jeg afgiver aldrig ordrer personlig«, udtrykker noget i ret-

ning af: »Det var ikke mig, der afgav disse ordrer, det gør jeg nemlig aldrig personlig.« Forudsætningen for at den mening træder klart frem er dog, at parten i øvrigt har holdt sig til den almindeligt fortællende datidsform. Hvis *han* også havde skiftet mellem datid og dramatisk nutid, ville man kunne komme i tvivl om, hvorledes anvendelsen af nutidsformen her skulle forstås. Det er præcis denne tvivl, der i visse tilfælde opstår, når en afhører skifter mellem nutid og datid.

Det følgende eksempel viser hvor galt det kan gå. Det drejer sig om ulykkestilfældet på en eng, som vi allerede har citeret fra flere gange; parten afhøres her om, hvorledes hun, den pågældende dag, gik fra sit sommerhus til ulykkesstedet:

*Eksempel nr 25**

Advokaten: Hvor skulle De --- hvor ville De hen?

Parten: Vi skulle bare ned og smide noget brød over til gederne.

A: Men De kravler altså enten over eller under et hegn, der er i nærheden af en — en sti, som går over, som går --- lige ned ---. Hvad gør De så, når De når over på den anden side?

P: Så går vi lidt nedad mod hegnet.

A: --- Følger De dér den markerede sti dér, eller, eller går De lige op?

P: Øh, vi går lige så tit udenom.

A: Men nu den dag, hvor De var kommet ned til det sted, hvor uheldet sker. Går De da på stien, eller går De på et andet sted på marken?

P: Øh, vi går --- vi må gå på stien . . .

A: De går på stien.

Advokaten starter i datid, men efter klientens svar, ligeledes i datid, foretager advokaten først et resumé i (dramatisk) nutid og stiller derefter et spørgsmål, ligeledes i nutid. Klientens svar herpå såvel som advokatens følgende spørgsmål (»Følger De dér den markerede sti . . .«) er ligeledes i nutid; og da parten nu svarer (*kursiv*) bliver det klart at parten benytter nutid, ikke, som advokaten, til konkret beskrivelse, men til almen beskrivelse – til oplysning om, hvad man *plejer* at gøre. Der er formentlig sket en glidning fra det konkrete til det almene i løbet af de sidste replikker, idet partens 2. replik i citatet jo klart refererer til den konkrete situation.

Umiddelbart skulle man mene, at den afhørte her har misforstået advoka-

tens spørgsmål, således at han uvilkaarligt har fortolket advokatens brug af nutid som en tilbagevenden til den *almene* diskussion om »hvor man plejede at gå«, der er blevet ført tidligere i afhøringen. At der ikke er tale om ren og skær misforståelse fremgår imidlertid af de næste to replikker: Advokaten, der klart opfatter den glidning der er sket fra den konkrete til den almene beskrivelse, søger bevidst at føre samtalen tilbage til det konkrete: »Men nu den dag, hvor . . .« Parten skal nu lige til at følge opfordringen og levere et konkret svar, men »smutter« alligevel tilbage til den almene beskrivelse (heri lettes han af advokaten, der uheldigvis stadig benytter nutid om det konkrete). Dette tyder kraftigt på, at ovennævnte glidning fra det konkrete til det abstrakte ikke har været et tilfældigt udslag af suggestion fra advokaten, idet parten jo netop i de to sidstnævnte sætninger modstår en kraftig suggestion om at vende tilbage til den konkrete snak. Konklusionen må være, at partens glidning til og fastholden af den almene beskrivelse er tilsigtet; og den overvejende sandsynlige forklaring herpå er, at parten simpelthen er ude af stand til at huske hvilken rute han faktisk benyttede på ulykkesdagen. Ikke så mærkeligt, eftersom hændelsen ligger adskillige år tilbage. Det er sandsynligt, at hvis parten ikke var blevet afbrudt af advokaten efter den næstsidste citerede sætning (»Vi må gå på stien . . .«) ville hun have tilføjet: » . . . så det har vi nok også gjort dengang.« En lige så nærliggende fortolkning er, at ordet »må« i dette tilfælde ikke udtrykker noget om rettigheder, men udtrykker en rekonstruktion: »Det må være sådan, at vi går på stien«. Under alle omstændigheder overhører og fejlfortolker advokaten partens udtalelse ved at opfatte den konkret. Advokaten konkluderer uden videre og på et ganske utilstrækkeligt grundlag: »De går på stien«.

Det sidste er et klart eksempel på en fejlfortolkning; i et senere afsnit (8.5.) hvor vi direkte beskæftiger os med fejlfortolkninger, vil det vise sig, at der i realiteten slet ikke fandtes nogen rigtig sti, så advokatens konklusion er i dobbelt forstand fejlagtig.

7.1.4. *Langstrakte, komplicerede spørgsmålsformuleringer*

Langstrakte og uklare sætninger (herunder sætninger i snørklet sprog, evt med dobbelt negation) behøver næppe indgående demonstration. Her bringes et eksempel fra sagen om ulykkestilfældet på engen.

Advokaten: Havde De dagen i forvejen været ude at gå en tur, og været ude på den mark, hvor uheldet senere sker, for der sker jo et uheld dagen efter.

Trods den uheldige formulering kan spørgsmålet naturligvis forstås – med lidt god vilje. Og spørgsmål af denne art, såvel som de helt misvisende spørgsmål der også er præsenteret, mødes i retten oftest med *meget* god vilje fra afhørte. I dagligdagens samtale ville hovedparten af disse spørgsmål ikke være blevet besvaret umiddelbart, de ville simpelthen være blevet mødt med et: »Hva'beha'r?«, hvorpå spørgeren – der i mellemtiden havde fået den fornødne tid til at tænke sig om – uden videre ville have stillet sit spørgsmål på en mere præcis måde. I dagligdagens samtaler gør den slags spørgsmål derfor som regel ingen skade, ikke blot fordi dagligdagens samtaler ofte handler om mindre vigtige ting, men især fordi uklarheder til stadighed rettes, gennem en, af samtaleparterne nærmest helt upåagtet, gensidig løbende korrektionsproces. Men en sådan gensidig korrektion, en meningskontrol, af spørgsmål og svar forudsætter balance mellem de to parter, en balance der, som omtalt bl a i 1.5., ikke eksisterer i retten.

Med andre ord, netop dér, hvor det er allervigtigst at man forstår hinanden tilfulde og tilbunds, netop der findes nogle handlenormer, der mere eller mindre udelukker den gavnlige korrektion, i hvert fald hvad angår fejl hos spørgeren. Så meget mere må spørgeren da indstille sig på at spørge bedre, præcisere, klarere; men samtidig var det ingen skade til, om stemningen i retssalen blev så tilpas mere afslappet, at den afhørte fik mod til at reagere med det naturlige »Hva'beha'r?«, dér hvor det alligevel måtte blive nødvendigt.

7.2. Flere spørgsmål på én gang

En særlig gruppe af komplicerede og flertydige spørgsmål, der dog kan behandles helt særskilt, er de formuleringer, der rummer flere forskellige spørgsmål på én gang. Der kan skelnes mellem i hvert fald fire hovedgrupperinger af sådanne fejltyper.

7.2.1. *Spørgsmål med »godartet« omformulering*

En meget hyppigt forekommende fejl består i, at afhøreren stiller et spørgsmål, der umiddelbart uddybes eller præciseres ved hjælp af et nyt spørgsmål. Hvis afhørte hører begge spørgsmål til ende, er der som regel ingen skade sket, for begge spørgsmål kan besvares under ét med et enkelt svar. Her følger først to *konstruerede* eksempler på sådanne godartede dobbeltspørgsmål:

»Hvor skete selve sammenstødet? Kan De udpege stedet her på kortet?«

»Hvad tid foretog De den telefonopringning? Kan De så nogenlunde angive klokkeslettet?«

I hvert af de to eksempler erstatter de to spørgsmål en lidt længere formulering, hvilket næppe forvirrer den afhørte.

7.2.2. *Spørgsmål med »ondartet« omformulering*

Anderledes forholder det sig med de to følgende »ondartede« eksempler. De er konstrueret over samme tema som de »godartede«, men denne gang er omformuleringen af en sådan art, at det omformulerede spørgsmål kræver en ganske anden type svar end det først formulerede:

»Hvor skete selve sammenstødet? Havde lyskurven skiftet til rødt før De blev påkørt?«

»Hvad tid foretog De den telefonopringning? Hvor lang tid var der gået, siden De ringede første gang?«

Som det fremgår kan forskellen mellem »godartede« og »ondartede« dobbeltspørgsmål af den »uddybende« art præciseres derhen, at til de »godartede« spørgsmål vil der være ét svar der dækker begge spørgsmål, mens de »ondartede« dobbeltspørgsmål kræver to forskellige svar. Efter al sandsynlighed vil

den afhørte svare enten på det første eller på det sidste spørgsmål, hvis han da ikke bliver så forvirret, at han ikke svarer (ordentligt) på nogen af dem.

Her følger et »ægte« eksempel fra retslivet i Danmark, klippet fra en af vore sager. Det er et eksempel på, hvor uheldige følger et dobbeltspørgsmål, der rummer en »ondartet« omformulering, kan få. Det drejer sig om ulykkestilfældet på en mark; en tyr, der spiller en hovedrolle i sagen, nærmer sig faretruede, mens sagsøgeren og dennes nevø er ved at fodre nogle geder.

*Eksempel 26**

Parten: Men så har vi altså tyren.

Advokaten: *Ja øh, Hvor langt er tyren kommet på --- det --- --- Hvor langt --- hvor lang tid tager det der nede, at smide brødet ind?*

P: Det tager ikke mange --- et par minutter?

A: Et par minutter?

P: Så trækker vi os ...

Retsformanden (bryder ind): De siger et par minutter?

A (ler): Ja det ---

P: Ja, for for tyren ...?

A: Nåh ...

R: Næh, der blev spurgt om hvor lang tid det tog at få brødet ind.

P: Ja, jeg snupede det bare lige og smed det over, og så trak vi os tilbage.

R: Jamen, så svarer De stadigvæk, at det varede et par minutter, ikke?

P: Et par minutter? Ja det ...

R: Ja, det med at give brødet ...

P: Nej, det varede *ikke* et par minutter, men til tyren var hos mig.

Det fremgår hvorledes advokatens dobbeltspørgsmål (fremhævet), hvoraf det andet er en omformulering af det første, fører til forskellige opfattelser af, hvad der bliver spurgt om. *Parten* svarer nærmest på det første spørgsmål, dog – utvivlsomt under indflydelse af det andet spørgsmål – ændret til et problem vedrørende varigheden af tyrens nærmen sig. *Retsformanden*, derimod, har tilsyneladende udelukkende hæftet sig ved spørgsmål to: hvor lang tid det tog at smide brødet ind. Disse to forskellige opfattelser af advokatens dobbeltspørgsmål lader sig let forklare ud fra de pågældendes aktuelle situation og psykologiske beredskab: Partens opgave er at svare ærligt og prompte på en

række vanskelige spørgsmål i en, for ham selv, ganske uvant og ganske afgørende situation (det bør her nævnes, at afhørings tempoet er temmelig forceret, og at parten kort forinden er blevet udsat for bebrejdelser på grund af sin måde at forholde sig på). Parten sidder derfor anspændt lyttende, og nærmest på spring til at svare, så snart et spørgsmål er stillet; det må naturligvis resultere i, at parten begynder at formulere sit svar i samme øjeblik det første spørgsmål er stillet; men det er også helt forståeligt, at medens svaret mentalt er under udformning, påvirkes det af noget af indholdet af det »supplerende« spørgsmål fra advokaten. Retsformanden sidder derimod ganske afslappet: han befinder sig i en særdeles dagligdags situation, skal ikke svare på spørgsmål, men blot følge med i, hvad der foregår. Retsformanden er formentlig på nuværende tidspunkt til en vis grad påvirket af den noget usystematiske afhøring – han har formentlig vænnet sig til at mange spørgsmål stilles igen og igen. I hvert fald er det under disse omstændigheder ganske naturligt, at advokatens *andet* spørgsmål for ham fungerer således, at det aldeles annullerer spørgsmål nummer 1; faktisk i dette tilfælde så udpræget, at han øjensynligt har glemt at spørgsmål nummer 1 overhovedet har været stillet.

Hvad retsformanden angår, kunne han formentlig have bistået ved at klarlægge for vidnet at der var stillet to forskellige spørgsmål, som vidnet derpå kunne have besvaret hver for sig.

Som det forholder sig, er hverken advokaten eller retsformanden tilsyneladende klar over, at de selv mere eller mindre er skyld i misforståelsen og afhøringsens videre forplumring heraf.

Som det er planlagt at behandle nærmere i en fortsættelse af denne fremstilling, forekommer der i retten, såvel som andre steder hvor »den lille mand« konfronteres med »autoriteterne« en tendens til at »autoriteten« ganske automatisk betragter sig selv som fejlfri: »Parten/vidnet har altid uret«. Sidstnævnte vil ofte være tilbøjelig til at acceptere dette princip: dels er situationen som helhed nok så uoverskuelig, dels er man fra andre situationer, især forekommende i de mere eller mindre autoritære uddannelsesinstitutioner og hjem, som et flertal af os er vokset op i, vant til at det forholder sig sådan: læreren, forældren, politibetjenten, dommeren har formentlig ret; under alle omstændigheder *får* han det. Hastigt som hele denne ordveksling foregår, kan parten næppe have nået at blive klar over, hvilke misforståelser, der har fundet sted, og hvordan de er opstået. Formentlig sidder han tilbage med en diffus og magtesløs fornemmelse af at blive misforstået og uretfærdigt behandlet – iblandet skyldfølelse og en følelse af manglende evne til at slå til.

7.2.3. Ophobning af forskellige spørgsmål

Den tredje hovedtype af dobbelte eller flerdobbelte spørgsmål består simpelthen i at afhøreren stiller det ene spørgsmål efter det andet uden at afvente svar – spørgsmål, der retteligt burde være stillet et efter et. Nogle af disse spørgsmål er relativt godartede – i værste fald forvirrende:

*Eksempel nr 27**

Advokaten: Direktør Andersen, kan De ikke, for at vi alle kan blive klar over hvad det var der skete, forklare, hvordan kontraheringen ---. Æh, hvordan startede simpelthen foretagendet med at bygge den bladviosk, der, der ligger på Holmsvej? Det første skridt: Hvem kontaktede hvem?

Parten: Ja, det kan jo være ikke rigtig, altså...

A: Hvem fandt frem til lokalet i dette tilfælde?

P: Det gjorde Olsen.

A: Olsen? Altså, altså sælgeren?

P: Altså Olsen havde hørt at jeg var interesseret og så kontaktede han mig...

Retsformanden (afbryder): Er De blevet klar over at *hr Sørensen* er blevet interesseret i at ombygge lokalet?

A: Hvordan var den, var den nærmere aftale mellem Dem og Sørensen? --- De får--- De har da på et eller andet tidspunkt--- Har De forhandlet med Sørensen?...

P: Ja.

A: ... eller, øh, skal vi lige have oplyst: hvordan er relationen? Hvordan startede den? Hvordan forløber den? Det er nærmest starten jeg er interesseret i?

Det næste eksempel indledes også med et tredobbelt spørgsmål, men her har ophobningen af supplerende spørgsmål og omformuleringer nok overskredet grænsen til »det ondartede«:

Eksempel nr 28

Advokaten: Må jeg lige spørge: det tilbud, der blev indhentet, hvem --- jeg forstod det sådan, at det altså er *hr K* der sætter, hvad skal vi sige, hele ideen igang. Hvem indhentede tilbuddet? Hvem beder --- ? Hvem siger: Nu

skal vi have indhentet tilbud? Er det et led i Deres almindelige servicearbejde, at det gør De for hr K, eller hvordan er det?

Vidnet: Ja!

Advokaten: Vil De lige forklare, hvordan det går?

Det er helt tydeligt, at vidnet ikke kan hitte hoved og hale i denne stribe af omformulerede spørgsmål, hvoraf nogle er »åbne« (dvs opfordrer til brede svar), andre er temmeligt »lukkede« (giver anledning til simple svar, typisk ja eller nej), medens atter andre ikke fuldføres. Vidnet reagerer simpelthen ved at svare »ja« – så er det advokatens tur til at prøve at finde ud af, hvordan *det* skal forstås. Uklarheden afspejler sig i advokatens næste spørgsmål, der er overdrevent åbent (»... forklare, hvordan det går?«).

Her følger yderligere nogle eksempler

Eksempler nr 29

Advokaten: Hvordan er firmaets stilling med hensyn til de ordrekopier, der nu indgår fra den repræsentant, der måtte rejse rundt? Hvordan --- hvornår --- føler firmaet sig bundet af ordren, eller hvordan? Hvordan er hans ordrebøger indrettet?

Advokaten: Og hvad skete der så? Var De alene?

Vidnet: Jeg var alene, ja.

Anklageren: Havde De taget værktøj med? Hvordan fik De taget listerne af ruden omkring salonen?

Der er en vis »udvikling« i de ovenstående tre citater. Det første består i realiteten af tre spørgsmål, hvoraf de to første hænger nært sammen, medens det sidste spørgsmål forekommer at være ret specielt. Dernæst følger et citat, hvor der først stilles et åbent spørgsmål af en type, der som regel er velegnet til at sætte den afhørte igang med selvstændig fortælling, men inden den afhørte når at komme igang, stiller advokaten et spørgsmål (»Var De alene?«), der – om overhovedet – burde være stillet *inden* det åbne spørgsmål (under »præsentationsfasen«, jfr kap 5.2.1).

Det tredje citat rummer først et meget specifikt, og i og for sig ejendommeligt spørgsmål (uanset sammenhængen); og det er måske netop derfor advo-

katen, uden at vente svar på det specifikke spørgsmål, følger endnu et spørgsmål til, nemlig for at forklare hvorfor dette specielle spørgsmål blev stillet. Det korrekte i forhold til dette tredje citat ville have været at nøjes med det andet spørgsmål (»Hvordan fik De taget listerne af ruden omkring salonen?«). Da der er tale om en tilståelsessag, ville den afhørte formentlig selv have meddelt benyttelsen af eventuelt værktøj – hvorpå anklageren kunne have spurgt om dette værktøj var medbragt, hvis dette ikke bliver oplyst spontant.

7.2.4. Spørgsmål med forslag til svar

Den fjerde hovedgruppe af »kumulerede spørgsmål« er en variant af de i 6.3.2. omtalte tilfælde, hvor afhøreren selv foreslår svaret. I denne variant stilles først et spørgsmål, men uden at afvente et svar stiller afhøreren endnu et spørgsmål, der i realiteten indeholder svaret. Her er et eksempel fra samlingen:

Anklageren: Hvordan fik De det vindue slået ud? Tog De en sten og knaldede ruden?

Der er ingen grund til nærmere diskussion af denne type »dobbeltspørgsmål«.

7.2.5. Flere eksempler på dobbeltspørgsmål.

Her følger yderligere nogle eksempler på dobbelte eller mangeldobbelte formuleringer, alle direkte citerede fra de indsamlede retssager. Prøv måske at undersøge om det alene på grundlag af disse enkeltstående replikker lader sig konstatere, hvilken type af dobbeltspørgsmål der er tale om:

Eksempler nr 30

Advokaten: Men, men øh, havde De nogen opfattelse af, om hvorvidt arealet kunne udstykkes eller ej? Og hvorpå byggede De Deres opfattelse?

A: Kan De huske, hvad jeg . . . De kan ikke huske, hvad jeg gjorde gældende? Hvordan opfattede De det møde? Sådan at det var et fait accompli med den . . .

A: Hvordan var den nærmere aftale mellem Dem og fru Andersen? --- De får --- De har da vel --- på et eller andet tidspunkt har De da forhandlet med fru Andersen? ---

A: Kan De fortælle, hvad De ser, da De kiggede ud gennem tagruden, hvad var klokken da? ---

Advokaten: Nej, retsformanden spørger, hvordan det var gået i stykker? På hvilken måde fremtrådte det? Ha ha! Altså hvordan så det ud? ---

Anklager: Hvad sker der med bilen, da De kommer op i vinduesruden? Går den i stå? Og hvordan kommer den evt til at holde op i vinduet?

Advokaten: Den gård De ejer i Skjern. Har De tidligere ---? Hvornår begyndte De at tænke på at udstykke den grund?

Advokaten: Der er i den pågældende aftale sat en frist til den 1. januar 1973, inden hvilken De skal gøre køberetten gældende. Kan De huske, hvordan den frist, æh, æh --- Var der nogen diskussion om hvilken dato det skulle være, eller --- Kan De huske noget om det?

*Eksempel nr 31**

Advokaten: Havde De nogen erfaring med hvordan salget gik ---? Havde De solgt de grunde der var overtaget i --- det ene og det andet område?

Parten: *Dem* havde jeg solgt meget hurtigt . . .

A: Mm, ja?

P: I løbet af 14 dage. --- Så, så byggede . . .

A: Ja. Var det ikke sådan at ---? *Var* de solgt på det tidspunkt den 29.?

7.2.6. Konklusion angående dobbeltspørgsmål

Hvorledes skal man forholde sig til problemet omkring de dobbelte eller flerdobbelte spørgsmål? Svaret er ligetil: *man bør undgå dem!* Hvad enten det drejer sig om den »godartede« eller »ondartede« slags, er dobbeltspørgsmålet altid ringere end et enkelt, præcist formuleret spørgsmål. På den anden side er afhørere ikke robotter, og selv hos den alldygtigste afhører kan der smutte enkelte »godartede« dobbeltspørgsmål ind i en i øvrigt elegant afhøring, uden at resultatet forringes af den grund.

Hertil kommer en del tilfælde, hvor *omformuleringen* først kommer efter at afhøreren *har* givet afhørte lejlighed til at svare på den første formulering, men hvor det fremgår, fx af afhørtes forvirrede, fortvivlede eller direkte appellerende gestus eller minespil, at den pågældende ikke *kan* svare på spørgsmålet. Alt efter omstændighederne vil afhøreren da – fuldt berettiget – forsøge sig med en ny formulering af det oprindelige spørgsmål; fortrinsvis af principielt »godartet« karakter (7.2.1.), men af og til kan en, efter formen, »ondartet« omformulering (7.2.2.) være nødvendig.

Hvis en advokat/anklager ved at lytte til sine egne afhøringer konstaterer tilstedeværelsen af mange dobbelte eller ligefrem mangedobbelte spørgsmål, der består i at *det oprindeligt stillede spørgsmål omformuleres*, bør han overveje om han er tilstrækkelig godt forberedt på afhøringen i almindelighed, og dernæst om han mon giver sig tid nok til at tænke en formulering til ende, før han stiller spørgsmålet. (»At tænke formuleringen til ende« betyder ingenlunde, at man behøver at formulere hele spørgsmålet i tankerne, før man lukker munden op – den trænede og velforberedte afhører, eller taler, for den sags skyld, kan meget vel nå at gennemtænke en formulering på ganske kort tid, og uden at hvert enkelt ord formes i tankerne). Konstaterer man derimod dobbeltspørgsmål af den anden hovedtype, altså bestående af *et spørgsmål og dets efterfølger* – sidstnævnte evt endog i form af et konkret »forslag« til svar på det først stillede spørgsmål – så bør man nok øve sig i at standse efter det første spørgsmål og give den afhørte fornøden tid til at svare. »Frygten for stilheden«, dvs de pauser der helt naturligt må forekomme mellem spørgsmål og svar såvel som mellem svar og nyt spørgsmål, bør ikke lokke afhøreren til at begå den slags tekniske fejl, der i bedste fald bevirker en urimelig forcering af afhørings tempoet.

7.3. Uforståelige ord og vendinger

Nært beslægtede med de allerede omhandlede typer af uklare eller på forskellige måder vildledende spørgsmål er en vigtig kategori af spørgsmål der er direkte uforståelige for afhørte på grund af den sociale, kulturelle og sproglige distance mellem juristen og lægmanden. Problemet hører hjemme i den større sammenhæng af psykologiske, sociale og lignende problemstillinger, der vil blive behandlet i en senere publikation. Som mere snævert teknisk problem skal det her blot omtales i korthed.

Det er almindeligt at sige, at personer fra samfundets laveste sociale miljøer, ofte med den ringest tænkelige uddannelse, der udgør hovedklientellet i straffesager, er *handicappede* i retten, fordi de har svært ved at følge med i det verbale forløb, herunder deres egen afhøring. De er uvante med *sætningernes formulering* ofte i den strengt juridiske sprogbrug med afsmitning fra kancellisprog; de udsættes for helt *ukendte ord*, *tekniske »snørklede«* udtryk, og *ord der har en anden betydning* end de er vant til.

Følgende ord og vendinger er taget fra to tilfældige sager inden for nogle siders afskrift af båndoptagelser og anført i den rækkefølge hvori de forekommer:

Nedlægger påstand om – principalt – påstår sagsøgte tilpligtet – subsidiært – sagsøgte tilpligter sig – til betaling sker – beskikket – påstand – ligelydende – foranstående – ekstrakten – for god ordens skyld – tilskrive (i betydningen »skrive til«) – mandater – merudgifter – skønsmæssigt – godtgørelse – stævning – afgive et svarskrift – der er meddelt sagsøgte – fri proces – det videre forløb – parts- og vidneforklaring – omfattes af loven – lægges til grund – lovens bestemmelser indirekte skal komme til anvendelse. (De nævnte udtryk er hentet fra et civilt søgsmål, hvor sagsøgte var en lærling).

I anledning af det passerede – anset med bøde – forvandlingsstraf – svie og smerte – skyldfordelingen – påstår stadfæstelse – solidarisk ansvar – slå igennem – hvorved han bemærker – i overensstemmelse med foranstående – vejrliget – krav på påstanden. (Også i dette tilfælde er tiltalte og vidner personer med lav skoleuddannelse).

Om en del af de nævnte ord og vendinger gælder det, at de formentlig dårlig kan undværes. Hver eneste profession har sine fagudtryk, og den ikke-professionelle, der kommer i berøring med dem, må enten bede om at få dem forklaret eller acceptere en vis uklarhed. I retten kan man vel vanskeligt undgå ord som »sagesløs« og vendinger som »nedlægge påstand«, men det er – som vi tidligere har været inde på – de professionelle aktørers opgave at tilsikre at de

lægfolk, for hvem betydningen af disse ord er vigtig (herunder hører naturligvis også lægdommere og nævninge) opnår den nødvendige forståelse af dem.

Den største risiko her er, at juristerne sommetider ikke er klar over, at sådanne stærkt indarbejdede ord som »sagesløs« er ukendte for lægfolk, samtidig med at lægfolkene *enten* ikke »tør« spørge om betydningen (for ikke at afsløre en uvidenhed, som de måske tror de er ene om), *eller* – endnu værre – tror de faktisk forstår ordet til fulde. Resultatet kan være, at man, uden at nogen bliver klar over det, snakker forbi hinanden, evt med alvorlige følger. I en konstrueret afhøring på kassettebåndet side 2 (»Knippelsuppe på Christianshavn«) findes et eksempel på at ord som »sagesløs« og »vold« benyttes på en måde, der i hvert fald er *egnet til* at volde problemer af nævnte art. Anklageren søger i denne sag at få sigtede til at erkende, at der »i hvert fald« var tale om »vold« – men benytter ordet i dets specifikke strafferetlige betydning (knyttet til strfl § 244, stk 1). Hvis sigtede ikke havde været så forsigtig i sin måde at svare på, havde der nok været tale om et regulært tilfælde af »kaptiøst spørgsmål« (se 6.4.).

Jurister ville vistnok blive forbløffede hvis de til fulde blev klar over, hvor mange af de vendinger, de som den mest selvfølgelige sag af verden bruger til daglig, der er mere eller mindre ukendte for de lægfolk de omgås i retten. En undersøgelse fra 1953-54 stillede et antal personer spørgsmålet: »Hvad er en betinget dom?« Undersøgelsens deltagere, der blev interviewet i enrum af psykologer på basis af et særligt interviewschema, bestod af 95 fanger i Vestre Fængsel i København, samt 79 mænd og 58 kvinder der udgjorde et nogenlunde repræsentativt udsnit af Københavns voksne befolkning. Svarene blev skrevet ordret ned og klassificeret. Der var kun ganske få, der kunne give et juridisk set nogenlunde korrekt svar; men selv hvis man accepterede delvis rigtige eller utilstrækkelige svar (fx »betinget dom betyder at man ikke må begå ny kriminalitet i nogle år«), var der mange, der svarede forkert. Kun 42% af fangerne, 73% af mændene i almenbefolkningen og 57% af kvinderne i almenbefolkningen afgav således helt eller delvis korrekte svar. Resten (dvs 58% fanger, 27% »almindelige mænd« og 43% »almindelige kvinder«) svarede helt forkert, eller sagde at de ikke kendte ordet. Det er måske særlig påfaldende, at arresthusfangerne var dem der vidste *mindst* om dette ret almindelige strafferetlige udtryk. (Fra Berl *Kutchinsky*: »Den almindelige retsbevidsthed«, 1970, s 20-21).

Anderledes forholder det sig med ord og vendinger, der ikke er egentlige »fagudtryk«, men blot særegne for det juridiske eller alment akademiske miljø, og derfor fremmede eller ganske uforståelige for de fleste andre. Det gælder fx for udtryk som »tilskrive« (i stedet for skrive til) »anføre« (i stedet for

»sige«) og »eftersætte« (i stedet for »sætte efter« eller »løbe efter« – dette er speciel »politi-jargon«). Hvis sådanne udtryk bruges over for »almindelige mennesker« i for stort omfang, kan det gå ud over kontakten med dem. Man kan i så tilfælde med en vis ret sige, at det er *juristen* og ikke lægmanden i retten der er »handicappet«, eftersom han åbenbart ikke behersker det sprog, der er almindeligt blandt måske de 90% af almenbefolkningen og »domstolernes kunder«.

Det må glædeligvis tilføjes (bl a på basis af de indsamlede, båndoptagne retssager), at flertallet af vore jurister taler et rimeligt normaldansk, som de især benytter under afhøringerne. Problemet er der, men det er nok ikke så stort, som nogle kritikere har villet gøre det til. Efter vor opfattelse er de sproglige problemer trods alt større i den skriftlige end i den talte jura.

Om uforståelige ord og vendinger se *v Eyben* i Juridisk Grundbog, 3. udg, 1975 s 526-535.

7.4. Overflødige spørgsmål

Overflødige spørgsmål er først og fremmest sådanne spørgsmål, *der allerede er besvaret*, der vedrører *problemer som er uomtvistede* mellem sagens parter, der *fremgår af dokumenter* som foreligger i sagen, eller som angår *forhold der er irrelevante*. At den slags spørgsmål ikke bør forekomme i en afhøring turde være så umiddelbart indlysende, at det synes overflødigt at drøfte dette emne nærmere.

Imidlertid er sagen mere kompliceret end som så; hvortil kommer, at en ikke ubetydelig del af spørgsmålene i de analyserede retssager faktisk efter ovennævnte kriterier hører hjemme i kategorien overflødige spørgsmål. Der er derfor alligevel grund til at se nærmere på forekomsten af, begrundelsen for, og fordele/ulemper ved disse såkaldt overflødige spørgsmål.

Her følger en kort gennemgang af de omtalte typer af overflødige spørgsmål ledsaget af enkelte eksempler.

7.4.1. Allerede besvarede spørgsmål: »Redundans«

Langt den hyppigst forekommende type af tilsyneladende overflødige spørgsmål er gentagelse af spørgsmål, der allerede er besvaret. Blandt de grunde der kan være til at spørge en afhørt om noget han faktisk allerede har fortalt, er den hyppigste at denne oplysning af en eller anden grund er gået tabt – helt eller delvis. Situationen kan fx være den, at afhørte i løbet af den »selvfortællende fase«, eller under en forholdsvis selvstændig besvarelse af et spørgsmål, spontant og udtømmende meddeler noget, som afhøreren eller andre ikke desto mindre spørger om på et senere tidspunkt. Ofte er der tale om en simpel men vigtig oplysning, af dem som fx dommere nødvendigvis må notere sig. Her er et eksempel der er særlig udpræget fordi den spontant givne oplysning alligevel afkræves hele to gange ekstra:

*Eksempel nr 32**

Sigtede i en færdselssag forklarer under henvisning til en kortskitse hvorledes han kommer kørende med jævn hastighed ad en nærmere betegnet gade:

Tiltalte: Så nærmer vi os altså krydset og, vi kommer kørende frem mod rødt, og så ...

Anklager: Hvad viste lyskurven?

T: Ja den viste jo altså rødt da vi nærmer os.

Eftersom anklagers spørgsmål indløber umiddelbart efter at tiltalte spontant har udtalt sig om lyskurven, må man formode, at anklageren i dette tilfælde ikke tydeligt har hørt hvad der blev sagt. Påfaldende er det imidlertid, at da anklageren lidt senere har afsluttet sin afhøring, siger retsformanden:

Retsformanden: Må jeg lige . . . Er De færdig?

Anklager: Ja.

R: Må jeg lige spørge om, hvordan med lyskurven? Lagde De mærke til hvad lyskurven viste?

Tiltalte: Ja, den viste jo altså rødt da vi kommer kørende der frem mod krydset.

Det tjener intet formål at kræve den slags »overflødige spørgsmål« fjernet eller blot reduceret. Mennesket er ikke en computer, der automatisk registrerer enhver oplysning der gives den. I kommunikationen mellem mennesker må man regne med et vist spild, og netop af denne grund er det nyttigt at sørge for en vis »overflod« af oplysninger – et fænomen der inden for kommunikationsforskning (eller »informationsteori«) går under betegnelsen »redundans«. Her er tre vigtige årsager til »oplysningsspild«, der kan kræve kompensation i form af »oplysnings-redundans«:

(a) Den afhørtes spontane oplysning »forsvinder« undervejs til modtageren, fx fordi han taler svagt, fordi akustikken er dårlig eller fordi det sagte overdøves af anden tale eller støj. Resultatet er, at afhøreren enten ikke hører hvad der bliver sagt eller fejlopfatter det sagte. Denne årsag til »kommunikationssvigt« omtales i sociologien ofte under fællesbetegnelsen »støj«.

(b) Selv om afhørtes oplysning når velbeholden frem til den lyttendes øren, ja tilmed »forarbejdes sansemæssigt« (se 9.2.3), kan det godt være at den alligevel ikke »registreres« på grund af svigtende opmærksomhed: afhøreren, eller andre der forventes at lytte, tænker på noget andet, fx det umiddelbart foregående svar eller det næste spørgsmål – eller noget helt tredje – og hører derfor ikke hvad der bliver sagt. Det er en uundgåelig menneskelig svaghed, at opmærksomheden svinger (»fluktuerer«).

(c) Endelig kan oplysningen godt være »registreret« på det tidspunkt hvor den meddeles, men bliver glemt igen af forskellige grunde, fx fordi der hengår lang tid, før der vendes tilbage hertil.

Under alle de nævnte omstændigheder er det fornyede spørgsmål strengt taget ikke overflødigt, idet det jo klart tjener det formål at »tilvejebringe« en relevant oplysning, om ikke for retten som helhed, så dog for den enkelte medvirkende, der ikke rigtig har hørt/opfattet, eller har glemt at denne oplysning allerede er meddelt. Noget andet er at for mange af den slags gentagelser kan virke irriterende på afhørte og bibringe ham det indtryk, at der er nogen der ikke »hører ordentlig efter«.

7.4.2. *Allerede besvarede spørgsmål: Diverse formål*

I ovennævnte afsnit blev det allerede besvarede spørgsmål stillet »påny«, uden at spørgsmålstilleren er klar over at der foreligger en gentagelse. Der kan være en række grunde til – helt bevidst tilsigtet – at spørge om noget der allerede er svaret på. Den slags gentagelser hører typisk hjemme i 3. fase, »opfølgningsfasen« (jfr 5.2.5.).

(a) Afhøreren er klar over at spørgsmålet er besvaret, men er fx ikke sikker på at retten har bemærket det. Svaret kan være faldet i en bisætning, eller det kan være udtrykt så lavmælt eller i lidt uklare vendinger, så afhøreren alt i alt skønner at oplysningen bør frem som svar på et direkte spørgsmål.

(b) Hvis en vigtig oplysning er fremkommet på et for en kronologisk gennemgang »for tidligt« tidspunkt, kan det undertiden være rimeligt at spørgsmålet påny fremføres, når det passer i det kronologiske forløb. Det vil både i forbindelse med (a) og (b) være rimeligt at ændre formuleringen lidt, så man under afhøringen gør opmærksom på, at man godt er klar over spørgsmålet tidligere er blevet besvaret. Fx kan man indskyde ord som »altså« eller »som sagt«, eller en sætning som: Forstod jeg Dem ret . . .

(c) En gentagelse af oplysningen kan benyttes til i særlig grad at fremhæve denne, hvis den anses for meget væsentlig i sammenhængen.

(d) Hvis afhøreren (eller andre) stiller sig tvivlende over for en given oplysning eller på anden måde er utilfreds med oplysningen eller dens formulering, kan han, uden at antyde at der er tale om en gentagelse, stille spørgsmålet påny i håb om at få et mere tilfredsstillende svar.

(e) Endelig kan gentagelse af et spørgsmål der allerede er besvaret, under visse omstændigheder benyttes i håb om at besvarelsen vil bibringe retten en vis

oplysning om udsagnets troværdighed. Det skal her repeteres, at den mest troværdige gentagelse (under iøvrigt ens omstændigheder) vil være den, hvor den samme oplysning gives med en lidt varieret sprogbrug.

Den bevidste gentagelse, i ovenstående øjemed, af i øvrigt klart besvarede spørgsmål, bør indskrænkes mest muligt. Især bør gentagelse med henblik på formål (c), (d) og (e) kun benyttes ved ganske særlige lejligheder; der findes bedre måder at tilgodese samme øjemed. Når dette anbefales, er det bl a fordi for mange gentagelser virker irriterende og er egnet til at svække den afhørtes åbenhed og tillid til domstolene. Hertil kommer, at gentagelser af spørgsmål i forvejen forekommer alt for hyppigt på grund af en vis skødesløshed. Dette gælder især for den følgende variant af de gentagne spørgsmål:

7.4.3. Gentagelse af spørgsmål: »Dårlig vane«

Gentagelse af et spørgsmål der er stillet umiddelbart eller kort forinden forekommer ganske ofte, især i visse dele af afhøringen, hvor det er som om afhøreren »træder vande« uden at komme ud af stedet. Et godt eksempel herpå findes i eksempel nr 1 (1.5.6).

Ofte skyldes gentagne spørgsmål en art usikkerhed, der medfører at afhøreren har svært ved at komme videre. Årsagerne kan være manglende øvelse, eller manglende forberedelse (gentagelsen af spørgsmålet bruges til at skaffe tid til at forberede næste spørgsmål i afhøringen). Men ofte får man det indtryk, at der snarere er tale om en »dårlig vane« – en manglende sans for at økonomisere med sproget. Det gentagne spørgsmål fungerer her på samme måde som den nedenfor omtalte tilbøjelighed til at gentage et svar (8.6.).

7.5. Irrelevante spørgsmål

Uomtvistede eller på anden måde *irrelevante* spørgsmål forekommer ikke sjældent som en art *fyld* i afhøringens forløb. Hvis de forekommer i et meget begrænset omfang, er der selvsagt ingen grund til at gøre noget ved sagen – en vis mængde fyld giver afhøringen et menneskeligt skær. Hvad dokumenter angår, kan det af og til være rimeligt at få disses indhold bekræftet på det relevante sted i afhøringen. Man bør i så fald henvise til dokumenterne.

Tilsvarende kan uvæsentlige emner berøres i forbindelse med *opvarmning*. Det kan under visse omstændigheder få et særlig nervøst vidne til at slappe af, at man indledningsvis stiller spørgsmål, der er uvæsentlige og lette at besvare. At denne fremgangsmåde også kan være uheldig fremgår af den nærmere omtale og eksempel nr 7 (4.2.2.). Hvis fyld af denne art forekommer i mere end et stærkt begrænset omfang, er det dog uheldigt. For mange spørgsmål om irrelevante forhold kan give det indtryk, at afhøreren ikke er klar over hvad der faktisk er relevant og irrelevant. På samme måde kan spørgsmål om forhold der foreligger dokumenteret skabe det indtryk, at afhøreren ikke har fuldt rede på sagens dokumenter. Her er sluttelig et eksempel på dette:

Eksempel nr 33

A: Ja. Havde De fået noget ---? Var der givet et betinget skøde den 30. juni?
Ja, det har vi sådan set dokumenteret her. Var der underskrevet et betinget skøde på det her tidspunkt, den 30. juni?

Kapitel 8. Behandling af svarene

Hvordan man end ser på det – og uden at forglemme længere afsnit, hvor den afhørte får lov at tale på egen hånd – så kan en afhøring betragtes som en dialog, hvor de to parter skiftes til at sige noget. I de foregående kapitler har vi hovedsagelig beskæftiget os med afhørersens tilrettelæggelse af afhøringen, hans spørgsmål til den afhørte, og de svar eller andre reaktioner dette har affødt. I vor fremstilling af de mere tekniske problemer, er vi nu nået til *den måde, hvorpå afhøreren reagerer på svaret*.

Uundgåeligt har vi flere gange i det foregående været inde på dette emne: Ikke sjældent er det umuligt at isolere den ene fejltype fra den anden, dels fordi en fejl ofte optræder i nær tilknytning til andre, dels fordi én og samme fejl ofte kan anskues fra forskellige vinkler. I begge slags tilfælde behandles problemet mere end ét sted, ligesom de eksempler der bringes til illustration godt kunne høre hjemme i flere forskellige afsnit. Emnet kan derfor behandles forholdsvis kort. Alligevel må den læser, der synes, han har hørt et problem omtalt tidligere, da trøste sig med, at en vis grad af *redundans* (overflod af information, se 7.4.1.) kan være nyttig, såvel i retssalen som i en pædagogisk fremstilling.

8.1. Alment om reaktionen på svar

Ud fra en overfladisk betragtning skulle en afhørers reaktion på et svar være at stille et nyt spørgsmål (hvis man da ikke befinder sig ved slutningen af en afhøring, og reaktionen derfor må blive et: »Ja tak«).

I virkeligheden er der talrige vidt forskellige reaktionsformer foruden det nye spørgsmål: Under den beskrivende fase kan afhøreren reagere med en opmuntrende gestus eller vending, der rummer en opfordring til den afhørte om at fortsætte en allerede påbegyndt udredning. Gør han ikke det, kan det i det lange løb få en nok så velformuleret og selvsikker afhøringsperson til at standse selvfortællingen, medmindre den opmuntrende reaktion kommer fra andre tilstedeværende, især retsformanden.

På den anden side kan afhøreren eller andre tilstedeværende påvirke det selvfortællende forløb i *negativ* retning ved gennem småord eller minespil at udtrykke forbavselse, skepsis, mistro, irritation, utålmodighed, træthed, ked-somhed, ligegyldighed osv. Lad os nøjes med her at nævne disse forskellige reaktionsformer, der utvivlsomt vil påvirke selvfortællingens form såvel som indhold, og i de fleste tilfælde bringe den til ophør.

I det følgende vil vi gennemgå nogle hyppigt forekommende reaktionsformer, der kan forekomme såvel midt i en »selvfortælling« som i en mere spørgsmål/svar præget del af afhøringen. Der er i alle tilfælde tale om reaktioner, der ofte vil indebære fejl, således som vi har defineret dette begreb ovenfor (især 1.9.).

8.2. Forhindring af svar

Når en afhører har stillet et spørgsmål, skulle man vel tro, at han derefter var interesseret i at lytte til svaret og høre det til ende. Sådan forholder det sig da også i en lang række tilfælde. Men ofte forhindrer afhøreren den afhørte i at tale (ud). Uden tvivl er afhøreren mere eller mindre utilsigtede afbrydelse af afhørte den hyppigst forekommende af alle tekniske fejl.

8.2.1. Almindelig afbrydelse

Vi skal senere omtale forskellige andre grunde til disse afbrydelser, men det indtryk, der bundfælder sig ved gennemlytning af de talrige båndoptagne retssager, er, at hoved»årsagen« er en »dårlig vane« eller – om man vil – den flere gange omtalte afsmitning fra »dagligdagens samtale«, hvor de *gensidige* afbrydelser hører til spillets regler (se 1.5.5.). De foregående kapitler indeholder mange eksempler på afbrydelser – se navnlig gennemgangen af »afhørings opbygning« (kapitel 5, især eksempel 9 og 10). Her skal bringes yderligere et eksempel på en »trekantsamtale«, hvor advokat, part og retsformand skiftes til at afbryde hinanden inden for få sætninger (vi minder om, at tre prikker (...) betyder afbrydelse).

*Eksempel 34**

Advokaten: De er medstifter af, af ...

Parten: Jeg var medstifter af det der forlag »Fritidshuse«, ja.

A: Og så, kommer De ...

P: Ja.

A: Og hvad har, hvad har det bevirket?

P: Det bevirkede, at vi måtte nedlægge ...

Retsformanden: Hvad, hvad år taler vi om nu?

P: Det var 78.

Resten af dette eksempel illustrerer den ret ofte forekommende situation, hvor retsformanden – tilsyneladende uden rimelig grund – bryder ind og »overtager« afhøringen.

R: Hva'-ba?

P: Det, det startede i 78.

R: Startede det, ja, altså, De, med Dem i 78---, Hvornår dukkede --- gælden op?

P: Den, den kom vældigt hurtigt.

R: Hva'beha'r?

P: Den kom vældigt hurtigt, for vi startede det i efteråret...

R: Javel.

P: ... i 78 og så blev vi --- Jeg var sådan kommet lidt dumt ind i det, for jeg havde egentlig bare sagt ja, fordi jeg havde lidt teknisk indsigt i det...

R: Ja-ja.

P: ... og jeg skulle...

R: Ja?

P: ... og så henvendte jeg mig, henvendte de sig til mig, som var gammel i branchen...

8.2.2. *Horror vacui: Venter ikke på svar*

Det er som regel ikke særlig rart for en advokat eller anklager, når retsformanden »overtager« afhøringen. Iflg retsplejeloven kan og bør dette (kun) ske under ganske særlige omstændigheder, der bestemt ikke er smigrende for den afhørende (se 2.7.). De tilfælde af »overtagelse« der fremgår af de indsamlede retssager udviser sjældent andet end en vis utålmodighed hos retsformanden, eller ønsket om at få belyst ganske bestemte spørgsmål. Det sidste er helt i overensstemmelse med retsplejeloven; men ikke så sjældent *fortsætter* retsformanden med afhøringen som i eksemplet ovenfor.

I en del tilfælde får man indtryk af, at det er just denne frygt for, at retsformanden (eller »modpartens advokat«) skal gribe ind, der får afhøreren til gang på gang at hindre afhørte i at svare på et spørgsmål. Det sker nemlig i talrige tilfælde, hvor afhørte *tøver* med at svare. Hvis denne tøven (der kan have mange rimelige årsager) strækker sig ud over et sekund eller så, hører man ofte afhøreren selv foreslå et svar, eller gentage, supplere eller omformulere sit spørgsmål (se herom nærmere 7.2. om dobbelte og flerdobbelte spørgsmål).

Denne *horror vacui* – angsten for tomrummet, for den lille tænkepause – rider ikke sjældent afhørere som en mare – og som sagt, ikke ganske med

urette pga mange retsformænds lidt for store iver efter at gribe ind i afhøringen.

Det er også *horror vacui* der ofte får afhøreren til at *starte på sit næste spørgsmål*, næsten før afhørte har nået at svare færdig. Dette ytrer sig både i form af afbrydelser og i form af usikkert formulerede spørgsmål, der brydes af og startes på ny, således som det også fremgår af mange af de allerede bragte eksempler.

Endelig ser vi afhøreren ofte udfylde tiden med unødige gentagelser af svar (se 8.6.).

8.2.3. Tendentiøse afbrydelser

I relativt sjældne tilfælde er det tydeligt, at en afbrydelse fra afhørers side har til formål at hindre afhørte i at fremsætte »skadelige« udtalelser. Et ret tydeligt eksempel herpå er bragt ovenfor i eksempel 2 (1.6.1.). Her skal anføres endnu et eksempel – tilmed fra samme afhøring. Vi er tilbage i sagen om ulykkestilfældet på en eng, hvor en olm tyr pludselig går til angreb. Sagsøgte afhøres af sin advokat, og man er nået til det punkt, hvor tyrens tilstand diskuteres:

*Eksempel nr 35**

Advokaten: Hvad kan så være årsagen til, at sådan en tyr pludselig går til angreb?

Sagsøgte: Det ...

A: (afbryder) *Det kan man ikke give nogen forklaring på!*

S: Det kan man ikke, det kan man ikke ...

Retsformanden: En tyr kan jo være lidt vanskelig at beregne.

S: Ja det ...

A: Jeg har ikke yderligere at spørge om.

Man kan have sine tvivl om en erfaren landmand ikke skulle have nogen som helst forklaring at byde på, hvad angår tyrens pludselige angrebslyst. Men hvis han har haft det, forbliver det i historiens mørke. Den forsigtige advokat får omgående standset ethvert tilløb til forklaring, måske endda to gange. Man kan undre sig over, at retsformanden uden videre går ind på advokatens suggestion, i stedet for tværtimod at forlange, at sagsøgte får lov at tale ud.

I det næste eksempel er det retsformanden selv, der – efter at have overtaget afhøringen – afbryder partens udtalelse med en meget suggestiv udtalelse (fremhævet), i bedste fald en kraftig »overfortolkning« af det afhørte prøvede at få sagt.

*Eksempel nr 36**

Retsformanden (har overtaget afhøringen): Tror De ikke, at det havde været en god idé så at afskrive 30%?

Parten: Det havde det muligvis været, men altså...

R: Hvabeha'r?

P: Det, det gik for vist, for vidt...

R: Så ville det have nedsat skatten efter...

Advokaten: Øh, 100.000 kr.

R: Ikke?

P: Altså det...

R: Hvabeha'r?

P: Altså det var nogle af de ting, som jeg ikke kunne...

R: *Det ville De slet ikke, nej.*

P: ... sige nej til.

R: Ja. Jamen vi kan vist ikke komme det nærmere.

A: Nej, øh tak.

Her følger yderligere nogle eksempler, hvor afhøreren afbryder en udtalelse for at foreslå et bestemt svar. Denne gang to forskellige afhøringer i en civil retssag, hvor samme advokat afhører først *modparten* og dernæst et *vidne*. Begge gange slipper han godt fra, hvad der vist kun kan betegnes som ret alvorlige manipulationer:

*Eksempel nr 37**

Advokaten (sagsøgte): Har De også rettet henvendelse til forvalter Andersen?

Sagsøgte: Ja.

A: Han kommer nemlig som vidne i eftermiddag.

S: Ja, ja, det har jeg.

A: Ja. Hvorfor rettede De henvendelse til Andersen?

S: Jah . . .

A (afbryder): Var der en særlig episode, som De mente Andersen måske kunne erindre?

Senere i samme sag:

*Eksempel nr 38**

Advokaten (afhører modpartens vidne): Et enkelt spørgsmål: De sagde, at De har set forvalter Andersen på noget af Traneskovens jorde. Og nu véd vi, at De har et, æh, særdeles godt kendskab til matrikel 8a, og nu spørger jeg helt konkret: Har De *set* Andersen gå på jagt på 8a?

Vidnet: Nej.

A: Det har . . .

V: Altså . . .

A: Jamen . . .

V: . . . nu skal det blot siges, at Andersen og jeg . . .

A (afbryder): Ved De om --- véd De, hvor egentlig 8a går til og fra?

Til sidst i dette afsnit uddrag af en vidneafhøring i et civilt søgsmål:

*Eksempel nr 39**

Advokaten: Jamen har De da sådan nogle gamle gummistempler liggende?

Vidnet: Jo. For det var jo meningen, at når der engang var faldet ro over hele likvidationen, så skulle mag . . .

A (afbryder): Så ville De gerne have det gamle --- det gamle firmanavn tilbage.

V: Ja.

A: Der har altså ligget sådan et gammelt stempel . . .

V: Ja.

A: . . . og det er altså det, der må være blevet brugt . . .

V: Ja.

A: . . . på det pågældende tidspunkt.

V: Ja.

8.3. Overhøring af svar

Det forekommer også, at afhøreren tilsyneladende overhører et svar, uden at den afhørte afbrydes. Dette kan skyldes tunghørhed og dårlig akustik – eller en kombination af begge – men også, at afhøreren er travlt beskæftiget med at forberede næste spørgsmål og måske ydermere mener at kende svaret på forhånd. Noget tilsvarende gælder næste punkt:

8.4. Misforståelse af svar

Tydelige misforståelser af svar har vi tidligere bragt flere eksempler på (eksempel nr 3). Som omtalt er risikoen herfor størst, når afhøreren har en detaljeret forudfattet mening om et givet forløb og betragter afhøringen som en ren formalitet.

8.5. Fejlfortolkning af svar

Denne fejltype er naturligvis nært beslægtet med ovenstående, men medens misforståelserne oftest afsløres gennem afhørers fejlagtige »gentagelse« af svaret (typisk i eksempel 3), ser vi fejlfortolkningerne i afhørers direkte forsøg på at »udtrykke« eller »resumere« svaret med andre ord. Somme tider fremgår fejlfortolkningerne dog af de efterfølgende spørgsmål. Også fejlfortolkninger er der bragt flere eksempler på i det foregående – tildels i forbindelse med afbrydelser.

Nogle fejlfortolkninger går i retning af at *fjerne en vaghed* i et givet svar. Typisk eksempel herpå finder vi inde midt i eksempel 1 (1.5.6.). Vi gentager her de kritiske sætninger:

Advokaten: Javel. Når De så kravler ind, er det så en mark? Nu har vi jo set nogle fotografier af det, hvor der dengang i 1966 var nogle markerede stier?

Parten: Ja, det er sådan, at man godt kan se, hvor vi mest gik.

A: Man – man kunne godt se, hvor De mest gik?

P: Ja...

A: Ja. --- De og andre mennesker, De gik over det hele, og der var en markeret sti?

Senere gentager advokaten at »der var en markeret sti« – hvilket unægtelig er en »overfortolkning« af partens erklæring om, at man godt kunne se, »hvor vi mest gik«. Det bliver senere klart, at advokatens mening om, at der var en markeret sti tildels skyldes den andetsteds omtalte fejlagtige kortskitse (se eksempel 8).

Omvendt kan en tendentiøs fortolkning gå i retning af at *øge vagheden* i et givet svar. Klare eksempler herpå har vi ikke fundet – dog har man indtryk af, at ikke så få af de *tendentiøse afbrydelser* (se 8.2.3.) har til formål at hindre en »uhensigtsmæssig« klarhed i svaret.

Det kan – alt efter omstændighederne – være vigtigt at få opklaret om en vis vaghed (usikkerhed, mangel på præcision) i en udtalelse beror på en *reel vaghed i oplevelsen eller erindringen*, eller om den helt eller overvejende beror på noget *sprogligt*. Det er et særkende ved visse personlighedstyper – sågar »egnstyper« – at man udtrykker sig »overdrevent« forsigtigt (*understatement*). Usikkerhed og vaghed kan i udtrykket også skyldes nervøsitet, mindreværdsfølelser eller manglende engagement. Omvendt kan »overdreven«

sikkerhed i udtalelser («stor i slaget») i tilsvarende grad være et personlighedstræk, karakteristisk for en lokal sprogtone eller en aktuel reaktion på nervøsitet m.v.

8.6. Gentagelse af svar

At afhøreren gentager afhørtes svar forekommer særdeles hyppigt. Det fremgår af eksempel 1 og mange andre eksempler, som er medtaget, og det genfindes i to ekstempererede afhøringer på kassettebåndet. Gentagelsen er, som tidligere antydte, som regel en »dårlig vane«, der skal give afhøreren tid til at forberede næste spørgsmål, uden at der bliver »huller« i afhøringen (*horror vacui*). Et vist minimum af gentagelser uden andet formål er acceptabelt, men går det for vidt (der er eksempler på at afhørere konsekvent gentager *alle* svar), kan det virke overordentligt irriterende og forstyrrende.

Der findes også berettigede gentagelser af svar (cfr gentagelser af *spørgsmål* ovenfor, 7.4.1.). Et *utydeligt* svar bør gentages – vel at mærke hvis afhøreren er sikker på at have hørt rigtigt, i modsat fald bør han naturligvis bede om at få svaret gentaget af afhørte. Ligeledes kan det af og til være på sin plads at gentage et *vigtigt svar* for at fremhæve det og sikre sig, at dommerne har mærket sig det.

Kapitel 9. Vidnepsykologiens grundelementer, belyst ved et eksperiment

I dette kapitel behandles – i kortfattet form – nogle af »den teoretiske vidnepsykologi«s grundelementer. Som det vil fremgå af den nærmere behandling nedenfor (9.2.1) er vidne»psykologi« i en vis forstand en tværvidenskabelig disciplin, der beskriver den psykologiske, socialpsykologiske og sociologiske baggrund for parts- og vidneudsagnet.

Hvordan oplever, opfatter, husker eller glemmer, genkalder eller genkender folk en given hændelse eller person? Hvad sker der, psykologisk set, undervejs fra en begivenhed finder sted til en impliceret person udtaler sig herom under afhøring i retten? Den teoretiske vidnepsykologi beskæftiger sig med de almene lovmæssigheder og mekanismer der har betydning for disse forhold; den anvendte vidnepsykologi, der især er behandlet i de øvrige kapitler i denne bog, handler om, hvordan man kan udnytte den eksisterende viden om disse lovmæssigheder m m til at få det bedst mulige ud af afhøringen.

Hvor det er muligt er emnerne i dette kapitel illustreret med eksempler fra et vidnepsykologisk eksperiment – arrangeret i 1968 af denne bogs forfattere i fællesskab i forbindelse med et nordisk studenterjuriststævne på Krogerup Højskole. Efter en optaktmæssig omtale af eksperimentets ydre forløb (9.1.) og efter den vidnepsykologiske hovedtekst (9.2.), slutter kapitlet med en systematisk omtale af eksperimentets resultater (9.3.). Hele kapitlet er med enkelte revisioner og tilføjelser identisk med en artikel af Berl Kutchinsky i Tidsskrift for Rettsvitenskap, 1969, s 341-368.

9.1. Optakt: Narkomanen der afbrød statsadvokaten

Mandag den 10. juni 1968 fandt en ejendommelig episode sted på studenterjuriststævnet på Krogerup Højskole.

Dagens emne var narkotikamisbrug i retlig belysning. Klokken ca 10.40 begyndte statsadvokat L sit foredrag om narkotikakriminalitetens fremtrædelsesformer og retslige forfølgelse. Klokken 10.58 var statsadvokaten i færd med, på grundlag af en rapport om tilsynsforløbene, at beskrive en gruppe unge narkotikamisbrugerers holdning til samfundet og tilværelsen.

Da blev han pludselig afbrudt af en tilhører, der sad i baggrunden af salen. Afbryderen var en ung mand, 186 cm høj, slank, med mellembondt hår, blå øjne og fine, markerede træk.

Han var iført en lys, gråmeleret habit. Under jakken bar han en tynd hvid sweater med rullekrave.

Følgende replikskifte fandt sted:

*Eksempel nr 40 **

Statsadvokaten: ... de er vanskelige at motivere til en ikke-kriminel tilværelse, de foretrækker – understøttet af nogle, vist ret hjemmelavede kvasi-filosofiske betragtninger – dette dagdriverliv, som de er kommet ind på, et dagdriverliv uden ambitioner, hvor de finder stimulans gennem stoffer ...

Provokatøren (bryder ind): Hvad ved De egentlig om alt det der – De står og snakker om?

S: Ja, De hører jo jeg har en rapport om det, ikke?

P: Ja, men har De prøvet det?

S: Nej, det har jeg ikke, men det har De måske?

P: Og så kan De godt stå og snakke her til en masse mennesker, der skal stå og dømme de her ...

S: Ja, ja ...

P: ... stakkels, stakkels ...

S: Men altså, De får jo lejlighed til at diskutere de her ting bagefter, så det var måske praktisk, at De ventede med at fremkomme med Deres betragtninger til plenar- ...

P: Jeg kan ikke holde ud at høre på det her!

S: ... plenardiskussionen.

P: Jeg kan simpelthen ikke holde ud at høre på det!

S: Nej, men så må De jo gå Deres vej, hvis De ikke kan holde ud at høre på det!

P: Det er meget, meget svært! – De står her, og alle de her mennesker her, om et år måske, så skal de stå som dommere, ikke? Og de skal dømme ...

Mandlig norsk deltager: Kan du ikke vente med at udtale dig til diskussionen bagefter?

P (meget hurtigt og ophidset): Nej, jeg kan s'gu ikke. Jeg kan ikke holde ud at se på det. Der er ingen af jer, der har prøvet det. I ved ikke, hvad det er. I vil aldrig nogensinde komme til at prøve det ...

S (rømmer sig): Sku' ...

P: Hvordan vil I så kunne dømme folk for det?

S: Sku' vi ikke, sku' vi ikke ...

P: Ikke? Er der nogen af dem, der har røget hash? Er der nogen af dem, der har spist LSD nogensinde? Hvad er det for en måde ...

S: Tror De ikke De skulle gå ud og slikke lidt solskin på græsplænen?

P: ... En fuldstændig vanvittig idé!

S (banker hårdt i pulten og overdøver delvis det følgende).

P: Var det ikke på tide at prøve det? Værs'go', her er noget LSD, så ka' De prøve det allesammen!

P (rejser sig og vælter derved sin stol med et brag).

S: Hov, hov, hov ...

P: (tager seks små stykker sukker indpakket i staniol og kaster dem ud i lokalet til højre og venstre; han træder nogle skridt baglæns).

P (tumler mellem bordene): Sindsyg idé ... snakke om noget, de ikke har en skid forstand på.

Arrangøren, professor v E (har i mellemtiden rejst sig og spørger om hans navn: henvendelsen bliver ignoreret).

P (ser sig forvirret om efter døren, der befinder sig i baggrunden af salen i venstre side; han tumler mellem bordene og bevæger sig over imod den, åbner den, går ud og smækker døren hårdt i efter sig).

En studenterarrangør springer op og løber efter ud ad døren. Noget senere kommer han tilbage.

Hele episoden varede 68 sekunder.

Dagen efter mødte forfatteren til dette kapitel op med et bundt spørgeskemaer. Han blev introduceret med den oplysning, at han havde været til stede, da »episoden« den foregående dag fandt sted, og havde besluttet at benytte lejligheden til at lave en vidnepsykologisk undersøgelse.

Spørgeskemaet blev omdelt og udfyldt på stedet af deltagerne.

Først da alle skemaer var blevet indsamlet blev det afsløret, at »episoden« havde været et planlagt eksperiment.

Det gisp af overraskelse, der lød fra salen, og den senere opgørelse af spørgeskemaerne viste, at det – vistnok for første gang – var lykkedes at gennemføre et vidnepsykologisk eksperiment, hvor illusionen om »virkelig hændelse« var blevet opretholdt hos det store flertal til *efter* indsamlingen af det vidnepsykologiske materiale. Kun 8 af de 59 deltagere gav på direkte forespørgsel i spørgeskemaet udtryk for, at der under forsøget eller senere hen var opstået mistanke hos dem om, at der *kunne* være tale om et eksperiment. Ingen havde følt sig *sikker* på at de i virkeligheden havde været forsøgspersoner fra først til sidst.

9.2. Vidnepsykologi i hovedtræk

9.2.1. *Hvad er vidnepsykologi?*

Som allerede antydnet har vidnepsykologi – i lighed med så mange andre discipliner – to sider: en *teoretisk* og en *anvendt*. Man kunne også karakterisere denne skelnen ved hjælp af ord som »mere almen og videnskabeligt orienteret« på den ene side og »mere teknisk og praktisk orienteret« på den anden side. De sidstnævnte betegnelser antyder den kendsgerning at der er en jævn overgang fra det teoretiske til det praktiske, hvilket i øvrigt er i overensstemmelse med den kloge aforisme (der tilskrives filosofen Martin Buber), at der er intet så praktisk som en god teori. I vidnepsykologien gælder det i udpræget grad at tilsyneladende ekstremt laboratorieprægede videnskabelige »lovmæssigheder« kan finde direkte anvendelse i vidnepsykologisk praksis. Tænk for eksempel på den sansepsykologiske lovmæssighed, at et legemes oplevede lyshed er stærkt afhængig af baggrundens lyshed; hvis to fuldstændig ensfarvede grå pletter anbringes på henholdsvis en hvid og en sort plade, vil den første opleves som langt mørkere end den sidste, selv ved en minutøs og direkte sammenlignende undersøgelse. Selvsagt må man tage dette i betragtning ved vurderingen af vidners signalering af fx påklædning og hårfarve. Hvor let man bliver narret, hvis man undlader dette, ses af *Krogerup-eksperimentets* resultater mht signalement (se 9.3.4.).

Kort fortalt vedrører den »teoretiske vidnepsykologi« de problemer og lovmæssigheder, der knytter sig til mennesket som »registreringsapparat«, altså som iagttager og gengiver af emner og tildragelser i omverdenen. Den baserer sig i vid udstrækning på den perceptionspsykologiske erfaringssum, herunder specielt læren om den *sociale* perception – »oplevelsen af andres adfærd« (se *From*, 1957). Men også andre områder af den teoretiske psykologi yder bidrag til vidnepsykologien; det gælder navnlig indlæringspsykologi, personlighedspsykologi og socialpsykologi. Hvad sidstnævnte angår knytter der sig en særlig interesse til det relativt nye studium af *dyaden*, dvs samspillet mellem to personer, nemlig i dette tilfælde vidnet og afhøreren.

Den »anvendte vidnepsykologi« behøver ikke nærmere omtale på dette sted. Blot skal vi pege på, at man kan skelne mellem to former for »anvendelse«, nemlig på den ene side den brug, professionelle vidnepsykologer gør af den sum af viden der kan hentes fra den »teoretiske vidnepsykologi«, når de fungerer som sagkyndige for retten; og på den anden side, den anvendelse vidnepsykologien kan finde blandt retssystemets professionelle medarbejdere, især politi og jurister knyttet til domstolene. Som det vil være fremgået mange steder, sigter

denne bog særligt mod den sidste form for anvendt vidnepsykologi – bl a fordi professionelle vidnepsykologer praktisk taget aldrig anvendes ved danske domstole.

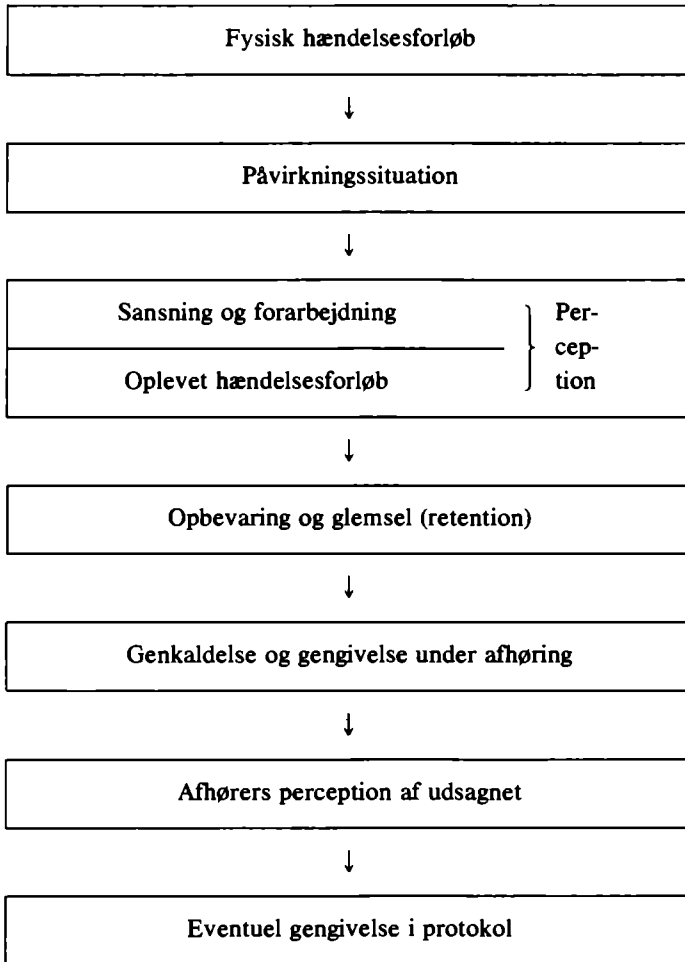
9.2.2. *Fra hændelse til protokollat*

Der er meget lang vej fra et hændelsesforløb (med retslige konsekvenser) til der foreligger et protokolleret vidneudsagn. Den kan være praktisk at foretage en skematisk opdeling af dette forløb i en række stadier, for eksempel som vist på næste side.

En hændelse begynder naturligvis med et objektivt »fysisk« forløb, således som man fx kunne tænke sig det registreret af filmkameraer, lydbånd, tidsmålere og andre objektive registreringsapparater. Sådanne er jo imidlertid kun i meget heldige tilfælde til stede når en eller anden begivenhed får retlige følger. I langt de fleste tilfælde er man henvist til mennesker som »registreringsapparater«.

Allerede før denne »registrering« finder sted, sker der imidlertid en udvælgelse af elementer i det fysiske forløb, idet jo kun en lille del heraf vil kunne føre til påvirkning af vidnet. Denne udvælgelse er afhængig af vidnets position og afstand i forhold til hændelsen, hvorhen han drejer hovedet, samt en mængde ydre forhold ved forløbet: belysningsforhold, hastighed, skyggende genstande osv. Summen af elementer, der påvirker individet i det øjeblik hændelsen finder sted, har vi kaldt *påvirkningssituationen*. Heri indgår ikke blot et udvalg af elementer fra hændelsen, men også mere eller mindre uvedkommende elementer fra *baggrunden* for hændelsen og *sideløbende* forløb. *Krogerup-eksperimentet* rummer eksempler på, at forskelle i påvirkningssituation som følge af »vidners« forskellige placering i lokalet, har fået konsekvenser for oplevelsen. Menneskets »registrering« af hændelsesforløbet starter i det øjeblik påvirkningssituationen sætter sit bombardement af *stimuli*, lys- og lydbølger samt eventuelle andre sansepåvirkninger, mod de *perifere sanseorganer*. Ved kontakten med sanseorganerne omdannes påvirkningsenergien til nerveenergi, der via det perifere nervesystem føres til centralnervesystemet. Her foregår der en række mere eller mindre ukendte *forarbejdningsprocesser*, der ender med nogle processer i hjernebarken (cortex), og samtidig hermed foreligger der for det påvirkede individ en oplevelse. Sansning, forarbejdning og oplevelse kaldes ofte under et for *perception*.

Nu er hændelsen forsåvidt »registreret« for individet selv. I en perceptionspsykologisk undersøgelse kan vi igennem individets umiddelbare beskrivelse af sine oplevelser, og/eller hans umiddelbare reaktion herpå, få et nogenlunde

klart indtryk af de emner der foreligger for forsøgspersonen, og derigennem indirekte få noget at vide om de skjulte forarbejdningsprocesser, der har fundet sted. Så heldige er vi sjældent i forbindelse med vidneudsagn. Her må gengivelsen vente i kortere eller længere tid, og i denne periode finder der atter en forarbejdningsproces sted, nemlig det vi kalder for »husken« eller *opbevaring* (retention). Opbevaringen er lige så skjult en neurofysiologisk foreteelse som den perceptuelle forarbejdning, og ligesom denne indtil videre stort set kun kan studeres via dens resultat: oplevelsen, kan opbevaringsprocessens forløb også

stort set kun studeres ved hjælp af *dens* resultat: *genkaldelsen* eller *genkendelsen*, eller – negativt udtrykt – *glemselen*.

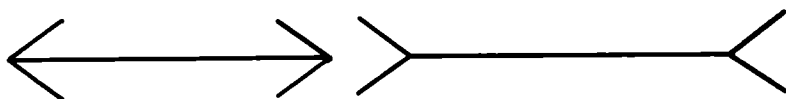
Det næste led i kæden er *gengivelsen* af det huskede, som oftest i ord. Meget ofte er der tale om, at såvel genkaldelsen som formuleringen heraf finder sted under en *afhøring* – en social situation, der ikke kan undgå at øve sin indflydelse på, *hvad der huskes, hvad der gengives, og hvordan det gengives*, fra vidnets side. Fra afhørers side er der på ny tale om en *perceptionsproces* – sansning, forarbejdning og oplevelse af vidneudsagnet. En proces, der foruden at være underkastet de samme love som gælder for perception i almindelighed, tillige specielt er under indflydelse af en række faktorer, der er karakteristiske for den spørgende part i en udsørgende situation. Talrige undersøgelser har således vist, at spørgeren er tilbøjelig til (ofte helt ufrivillig og ubevidst) på et meget tidligt tidspunkt i samtalen at danne sig en temmelig fast opfattelse af »sagens rette sammenhæng«. Han vil derfor være tilbøjelig til *dels* at stille spørgsmål, der søger at *fastslå* denne opfattelse, snarere end at afkræfte den, *dels* at *opfatte* svarene på en sådan måde at de passer bekræftende ind i det forudfattede mønster (se nærmere 6.3.1).

Sidste led i kæden er afhørers eller andres eventuelle referat af udsagnet i protokol. En proces, der nødvendigvis også må indebære en betydelig udvælgelse og et moment af fortolkning.

Ser man nærmere på denne kæde af led fra hændelsesforløb til protokolført udsagn, bliver det indlysende, som vi også har antydnet undervejs, at det er utænkeligt, at der kan finde en uændret overføring af elementer sted fra et led til det næste. Ikke desto mindre går en almindelig dagligdags opfattelse ud på, at det der sker i den fysiske omverden, er *identisk* med det der opleves; samt at det der opleves stort set er identisk med det der huskes, gengives, og nedskrives. Dette kan betegnes som en »*naiv realistisk opfattelse*«, der ikke stemmer med virkeligheden. Det oplevede er principielt ikke identisk med det fysisk foreliggende; i bedste fald kan der forekomme en vis strukturoverensstemmelse, men selv denne svigter ofte.

Til illustration af den manglende identitet mellem den fysiske verden og de dertil svarende oplevelser, kan nævnes, at fysisk lys som bekendt består af elektromagnetiske bølger, fysisk lyd består af svingninger i stoffer, og fysisk varme består af molekylebevægelser af varierende hastighed. De dertil svarende *oplevede* emner er som bekendt af en helt anden art og bærer end ikke de svageste mindelser om bølger, svingninger eller bevægelser. At der *kan*, men ikke nødvendigvis behøver foreligge *strukturoverensstemmelse*, ses fx i det forhold, at det *stigende* svingningstal for lydølger giver en oplevelse af

stigende tonehøjde. Derimod er der ikke tale om en tilsvarende kvantitativ strukturoverensstemmelse mellem elektromagnetisk bølgelængde og oplevet farve. Som bølgelængderne stiger og falder indenfor det spektrale område, ændrer farverne *kvalitet*, ikke fx intensitet. På det *spatiale* område findes der ofte god strukturoverensstemmelse mellem den fysiske og den oplevede verden. Således vil relationen »fysisk ligestorhed« i den fysiske verden ofte føre til en »oplevet ligestorhed« i den oplevede verden. Men også her kan vi blive narret. Et klassisk eksempel er den Müller-Lyer'ske illusion.

Den Müller-Lyer'ske illusion.

De to linier er fysisk set lige lange, men de opleves som var de af forskellig længde på grund af de såkaldte illusionsmotiver for enden af linierne. At vi overhovedet betegner den slags fænomener som »illusioner«, og at vi bliver forbløffet og føler os »narrede« af disse, viser netop dagligdagens naivt realistiske forventning om, at der skal være identitet imellem fysiske og oplevede emner.

I den anden grøft havner man, hvis man vil mene, at der hersker et sandt kaos i kæden, og at det udelukkende er tilfældigheder der afgør, hvilke elementer, der overføres fra led til led, og hvordan det sker. En »kritisk realistisk opfattelse« går ud på, at overgangen fra led til led i kæden er behersket af et ikke helt ringe, men dog begrænset antal problemer og lovmæssigheder, hvis generelle natur vi i dag ved en del besked om. Denne viden kan, anvendt på specifikke situationer med tilstrækkelig kyndighed og forsigtighed, hjælpe os til at udrede en hel del af et givet vidneudsagns overensstemmelse eller manglende overensstemmelse med virkeligheden.

Det er dette, der er vidnepsykologiens hovedopgave.

9.2.3. Forarbejdningsprocesserne

Det ville blive for omfattende at gennemgå de problemer, der knytter sig til hvert enkelt led i den kæde, der er skitseret i det foregående. Lad os derfor holde os til de to typer af forarbejdningsprocesser: *den perceptuelle forarbejdning* og *retentionen*. Selv om der naturligvis er stor forskel mellem dem (bl a er den første ganske kortvarig, brøkdele af sekunder; mens den anden principielt jo kan vare et helt liv) så er lighederne i virkeligheden større end forskellene. Vi vil derfor forsøge at diskutere de to processer under et.

Så imponerende et stykke ingeniørarbejde det menneskelige nervesystem end må siges at være, har det, som omtalt, en række begrænsninger. Det registrerer og husker ikke med samme præcision som fx en elektronhjerne. Til gengæld har det et bredere funktionsområde end nogen elektronhjerne, der til dato er konstrueret. Hvori består da disse begrænsninger, og hvilke konsekvenser har de for folks oplevelser og erindringer?

For det første er *antallet* af stimuli, der rammer vore sanseorganer fra omverdenen i et givet øjeblik, alt for stort til at den menneskelige organisme kan bearbejde og opbevare mere end en lille brøkdel af dem. Der må nødvendigvis til stadighed finde en betydelig reduktion sted.

Endnu alvorligere er det, at der er meget snævre grænser for, hvor *vidt adskilte* emner et individ er i stand til at opfatte i et givet øjeblik og opbevare samlet i erindringen. Vort nervesystem fungerer derfor på den måde, at det ustandselig arbejder på at *strukturere* (gestalte) indtrykkene i større helheder, at skabe orden, overblik og sammenhæng – hvilket i realiteten er det samme som *mening* – i vor emneverden.

Hvis nu alle mennesker var nøjagtig ens indrettet – som f.eks. komplekse elektroniske maskiner fremstillet efter samme design – så ville de to nævnte problemer ikke skabe store vanskeligheder: to individer, placeret i samme stimulussituation, ville i så fald opleve nøjagtig de samme, »elementreducerende« og gestaltede, emner. Men så enkelt er det jo tydeligvis ikke. En række faktorer, der varierer stærkt fra individ til individ, blander sig i forarbejdningen og sørger for at de resultater, der kommer ud af den, ofte er forskellige.

Der er for det første individuelle forskelle i selve *sanseapparaternes funktion*: Nogle ser og hører bedre end andre, – der findes nærsynede, farveblinde, tunghøre osv. Og der er forskelle i det *øvrige nervesystems* funktion – hertil hører fx det intelligens- og hukommelsesmæssige udstyr, samt defekter heri.

Dernæst spiller den individuelle *erfaringsbaggrund* en afgørende rolle. Lad os tage et eksempel:

Hvor en erfaren bilforhandler i et enkelt blik oplever »en rød Ford Cortina 1300, årgang 1976«, vil en person uden særligt bilkendskab måske kun opleve »en middelstor rød bil«; alle de små detaljer, der giver kenderen den meget specifikke helhedsoplevelse »Cortina ...« får slet ingen indflydelse på ikke-kenderens forarbejdning: han mangler den erfaringsbaggrund, der kan hæfte detaljerne sammen til en helhed, de giver ikke *mening* for ham. Og selv om enkelte detaljer ved bilen skulle foreligge klart for ikke-kenderen i den *umiddelbare* oplevelse, ville han få vanskeligt ved at genkalde sig dem sidenhen, fordi han skal huske dem »hver for sig«, mens kenderen kun behøver at

huske »én ting« ud fra hvilken han til enhver tid kan reproducere alle detaljerne.

Det omtalte eksempel er velegnet til at illustrere de to aspekter ved forarbejdningsprocessen som From kalder henholdsvis *sansemæssig forarbejdning* og *indordning* (se From, anf værk 1957, s 88 ff). Det første har at gøre med den sansemæssige klarhed og tydelighed, hvormed emner fremtræder. Det andet har at gøre med den grad af præcision, hvormed det oplevede emne er kategoriseret inden for vor erfaringsverden. En »rød Ford Cortina 1300, årgang 1976« er et meget *højt indordnet* emne, mens »middelstor rød bil« i forhold hertil er temmelig *lavt indordnet*. Det ses også, at de to sider af forarbejdningsprocessen er indbyrdes afhængige: samtidig med den høje indordning når emnet »rød Ford Cortina . . .« en høj grad af sansemæssig forarbejdning – begge dele på grund af den rigere erfaringsbaggrund.

Dette var et eksempel på, at en rigere erfaringsbaggrund (som det ofte er tilfældet) kan give en præcisere oplevelse og gengivelse af virkeligheden. Lad mig tilføje en personlig oplevelse som eksempel på at en større erfaringsbaggrund også kan føre til et fejlagtigt resultat: Jeg kom gående ned ad en bestemt gade, da jeg halvtreds meter foran mig fik øje på en person, der bagfra lignede min svoger. Jeg var i tvivl om, hvorvidt det nu *var* ham, men mens jeg halede ind på personen, kom jeg i tanker om, at min svoger netop havde sin arbejdsplads lidt længere henne i gaden. I samme nu var jeg helt sikker på, at det *var* min svoger jeg så, – og blev derfor lettere chokeret, da jeg et øjeblik efter måtte konstatere, at det var en vildt fremmed person, jeg havde antastet. Da han gik videre, blev jeg klar over, at han i virkeligheden kun havde enkelte lighedspunkter fælles med min svoger. Erfaringsbaggrunden: min viden om, at min svoger havde sin arbejdsplads dér i gaden, havde haft afgørende indflydelse på færdigbearbejdelsen af den oprindeligt noget vage oplevelse – men resultatet var forkert.

Eksemplet belyser samtidig den *mangelfulde logik*, hvormed vort centralnervesystem »drager sine slutninger«, dvs på utilstrækkelige præmisser. *Den mand ligner min svoger – min svoger arbejder her i gaden, ergo: det er min svoger*. Men det må understreges, at jeg på intet tidspunkt var mig en sådan slutningsproces bevidst, jeg oplevede kun resultatet: jeg så min svoger.

Eksperimentet på Krogerup rummer nogle klare eksempler på den *socio-kulturelle* og *sproglige* baggrunds betydning. Det var således tydeligt, at de nationalgrupper, der måtte forventes at have den ringeste erfaringsbasis – sprogligt, men vel også til en vis grad kulturelt – for at forstå indholdet af episoden, også var dem, der som helhed afgav de mest utilstrækkelige vidne-

udsagn. Den som følge af ringere erfaringsbaggrund vagere strukturerede heldsopfattelse af forløbet havde øjensynligt også indflydelse på dele af udsagnet, som man ikke umiddelbart skulle forvente var afhængig af sådan erfaringsbaggrund: f eks udtalelser om P's udseende.

At erfaringsmateriale af sociokulturel art har spillet »fejlagtigt« ind er også den eneste rimelige forklaring på, at så mange af deltagerne har udstyret P med »blå blazer« – skønt han vitterlig var iført grå jakke. Som en af deltagerne i den påfølgende diskussion udtrykte det: »Vi er så vant til, at stud jur'er har blå blazere på, at vi har udfyldt et hul i vor erindring med dette klædningsstykke.« At der heller ikke her er tale om en *bevidst* slutning, men om en umiddelbar erindring, fremgik af flere udtalelser til mig senere hen – flere deltagere erklærede at de ville have været villige til at aflægge ed på, at P havde haft en blå blazer på.

Foruden den mere erfarings- og videnskæssige baggrund, som hidtil er omtalt, spiller den mere *interesse- eller holdningsmæssige* baggrund ofte en vigtig rolle for den individuelle perception og genkaldelse. Det er en almindelig erfaring, at social og kulturel distance, fordomme, interesser, politisk overbevisning m v ikke kan undgå at farve vore oplevelser. Reglen er den, at vi som oftest ser vore fordomme bekræftet.

Under visse omstændigheder vil næsten alle og enhver uden videre være klar over, at det forholder sig sådan. Når der for eksempel i Sydstaterne i USA efter sigende indtil for få år siden aldrig er blevet frikendt en neger, der var tiltalt for mord eller voldtægt, så er det indlysende for de fleste, at dette må hænge sammen med at de hvide nævninge på grund af *racefordomme* foretog en ensidig og skæv bevisvurdering. Og når man på de hjemlige arenaer i en retssag om slagsmål mellem politi og demonstranter hører *nogle* vidner udtrykke den opfattelse og give eksempler på, at »politiet huggede ind på fredelige demonstranter«, mens *andre* afgiver vidnerklaring i retning af, at »en flok langhårede rockere overfaldt politiet«, så vil udenforstående nok være tilbøjelige til at spekulere over, om ikke vidnernes eget *politiske engagement* har farvet udsagnene. Der er i øvrigt grund til i denne forbindelse at advare mod at tro, at fx politisk farvede udsagn nødvendigvis er *bevidst* fordrejede. De mekanismer, der indvirker på oplevelsen og gengivelsen, fungerer som oftest ganske ubevidst, og i et tilfælde som sidstnævnte, hvor de tildragelser, som vidneudsagnene drejede sig om, er særdeles komplekse, er der rig lejlighed til, at holdningsmæssige baggrundsfaktorer kan virke både selektivt og forvrængende ind på oplevelsen og gengivelsen. Blandt de talrige indtryk, der rammer tilskuerens øje, bemærkes og huskes, evt forstærkes just de episoder, der er

egnet til at bekræfte forventningerne, mens de episoder, der ville være egnet til at afkræfte forventningerne, enten slet ikke bemærkes, eller afsvækkes eller glemmes sidenhen.

Medens de fleste som sagt nok vil være opmærksomme på farvning af vidneudsagn i udprægede situationer som de ovennævnte, så er nok de færreste klar over, at holdningsbestemte baggrundsfaktorer så godt som *altid* spiller ind – i stærkere eller svagere grad. Man kan næsten aldrig vide sig ganske »objektiv«, så sandt som der næsten altid er selv nok så svage sym- eller antipatier i luften: bilister contra fodgængere, landboere contra byboere, yngre contra ældre, mænd contra kvinder osv.

Hvad der hidtil er omtalt er de mere *permanent* tilstedeværende baggrundsfaktorer: konstitutionelle, socio-kulturelle, videnskabsmæssige og holdningsmæssige. Hertil skal endelig føjes de lige så vigtige *aktuelle* tilstands- og situationsfaktorer.

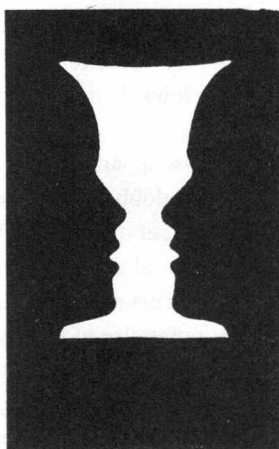
Også her kan man først se på sanseapparatets tilstand. Det klassiske eksempel: at man har »fået noget i øjet« er dobbelt anvendeligt. Dels ser man ikke så godt, dels interesserer man sig lige i det øjeblik ikke for noget som helst andet. Hertil hører også de aktuelle, mere almene *fysiologiske* tilstande: træthed, søvnighed (et par af deltagerne i Krogerup-eksperimentet nævner det sidste som direkte årsag til mangelfuld opfattelse af forløbet), stærk sult eller urineringsstrang virker sløvende eller indsnævrende på opfattelsesevnen. Endvidere kan aktuelle *følelsesmæssige* tilstande (opstemthed, nedtrykthed, vrede osv) samt mere genstandsrettede følelsesmæssige holdninger (modvilje, betagelse, medlidenhed osv) virke stærkt selektivt og farvende ind på oplevelsen, ikke mindst af andre menneskers person og adfærd. Skønt Krogerup-eksperimentet tydeligvis vakte mange og forskelligartede følelser af denne art, har det ikke været muligt at konstatere nogen sammenhæng mellem disse følelser og *korrektheden* af udsagnene.

Hele spørgsmålet om deltagernes holdning til og følelsesmæssige reaktion på episoden og dens hovedpersoner er en interessant side af eksperimentet, som desværre må holdes ude fra denne fremstilling. Set ud fra en sådan synsvinkel kan eksperimentet betragtes som en gentagelse af det af From udførte »forsøg over forargelig adfærd« (anf værk s 177 f).

Beslægtet – og ofte også årsagsforbundet – med de aktuelle følelsesmæssige faktorer er de *gruppedynamiske*, de aktuelle socialpsykologiske faktorer indvirken på vor måde at opleve og huske på. Såvel dagligdagens erfaringer som hundredvis af gruppepsykologiske forsøg har belært os om, at vore oplevelser og vurderinger farves ofte helt afgørende af, hvem vi er sammen med (jfr

– som tidl nævnt – at passagerer i en bil næsten altid vil støtte chaufføren i tilfælde af retssag om færdselsuheld), ligesom det vi husker og fortæller vedrørende en oplevelse i høj grad bestemmes af, hvem vi fortæller det til. Det sidstnævnte er ikke mindst vigtigt at bemærke i forbindelse med parts- og vidneafhøring.

Sluttelig skal omtales nogle vigtige faktorer, der til stadighed og på en meget direkte måde betinger vor måde at opleve på. Man kunne kalde dem for *aktuelle kognitive faktorer*.

Rubins vasefigur.

Til disse faktorer hører *indstillingen*, som det iagttagende individ i visse tilfælde kan ændre helt viljemæssigt – det klassiske eksempel er »Rubins vasefigur« (se ovenfor), som man skiftevis kan vælge at se som en vase og som to ansigtsprofiler. Som oftest er indstillingen imidlertid af rent *funktionel* art, dvs at den indvirker og kan ændre sig uden at der for det oplevende individ foreligger noget, der oplevelsesmæssigt svarer hertil.

Til disse aktuelle kognitive faktorer hører også de processer, der betinger hele den ikke-materielle side af vor oplevelse af omverdensemnerne: Vi oplever, at tingene omkring os, og da navnlig andre mennesker og deres handlinger har *egenskaber, kræfter, æstetiske kvaliteter, formål, hensigt, vilje, følelser* osv. Disse for en stor del sjælelige aspekter er – når de dukker op – som oftest givet for os i og med selve emnerne eller handleforløbene. Hvis man er tørstig vil man umiddelbart opleve, at et glas vand, man holder i hånden kan lække ganen; er der derimod gået ild i en papirkurv, er det ikke vandets tørstsluk-

kende, men ildslukkende egenskaber, der vil være givet i og med det oplevede glas vand. Vi oplever umiddelbart, at en mand, der vrænger ansigt, råber højt og slår i bordet er *ophidset* eller *vred*; at en person, der løber efter en sporvogn, har til *hensigt* at nå den og springe op på den, osv, osv. En streng analyse vil imidlertid overbevise os om, at disse egenskaber *ikke* kan have været en del af de stimuli, der har ramt vore sanseorganer. De må være »føjet til« under den centrale forarbejdning.

Det er indlysende, at denne vor tilbøjelighed til at udstyre andre mennesker med egenskaber og følelser og deres adfærd med hensigt og mening har stor vidnepsykologisk relevans. Thi ofte er det vi oplever i så henseende resultater af en ubevidst *mangelfuld slutningsproces* – på samme måde i det omtalte eksempel med min svoger. Vore forventninger om, hvad en person agter at gøre, kan få afgørende (og til tider »fejlagtig«) indflydelse på, hvad vi faktisk oplever, at han gør – og mulighederne for at forventningen får indflydelse på oplevelsen mangedobles, når den *anden* forarbejdningsproces, retentionen, får lov at gøre sin indflydelse gældende.

Disse problemer er indgående behandlet af Franz From i »*Om oplevelsen af andres adfærd*« (1957). Heri beskrives og eksemplificeres det, hvorledes den oplevede hensigt eller mening med et andet menneskes handling – af From kaldet *sensen* – ikke alene har en fremadvirkende indflydelse på, hvad vi oplever, at mennesket faktisk foretager sig. En *sens*, der er opstået, kan også virke *tilbagegribende indordnende*, og således få indflydelse på, hvad man erindrer at have oplevet på et tidligere tidspunkt. Den klassiske kriminalroman bygger ofte sin spænding op på dette princip: når sagen er opklaret, vil en række detaljer i et forudgående hændelsesforløb pludselig skifte mening og betydning ved at indgå i nye sammenhænge. I »det virkelige liv« vil man på samme måde kunne komme ud for, at en dramatisk afslutning på et hændelsesforløb på afgørende måde farver vidners erindring om forudgående detaljer ved dette hændelsesforløb.

Krogerup-eksperimentet rummer ikke særlig mange udprægede eksempler på den tilbagegribende indordning af handleforløb, hvilket nok hænger sammen med, at der på intet tidspunkt skete noget afgørende »meningsmæssigt brud« i provokatørens adfærd. Men der er eksempler på, at hændelsen som helhed har skabt en *sens* hos nogle af tilskuerne, der har fået afgørende indflydelse på deres oplevelse af detaljer i forbindelse med begivenheden. Der er således næppe tvivl om, at P's adfærd har haft betydning for, at han gennemgående er blevet opfattet som betydeligt yngre end hans faktiske alder. At man har tillagt P følelser og hensigter, som han rent faktisk ikke havde (hans

egentlige hensigt var jo at medvirke ved et eksperiment) er ikke så mærkeligt, idet han jo spillede en rolle direkte med henblik på at skabe en sådan opfattelse. Derimod er der tale om en tydelig »fejlagtig« indvirkning af indstillingen, når flere »vidner« skriver, at »arrangørerne så tydeligt desorienterede ud« – faktum er, at arrangørerne, der – ligesom statsadvokaten – på forhånd var indviede i, hvad der skulle foregå, forholdt sig temmelig neutralt – men netop dette er blevet opfattet som »desorientering«.

Det er også et resultat af en »fejlagtig« sens, når et større antal forsøgspersoner erklærer at det som P kastede ud i salen var »LSD, hash eller tabletter«. Selv under forudsætning af, at optrinet ikke havde været et eksperiment, måtte dette betegnes som en forhastet konklusion. (Dog skal det nævnes, at endnu flere indtog en passende skeptisk holdning til pakkernes indhold, en skepsis, som man jo nok også ville have kunnet fremkalde hos flertallet af de øvrige under et rigtigt forhør.) Endelig skal nævnes, at to personer har fået den opfattelse, at P blev ført ud af salen af en af arrangørerne (i virkeligheden – som også det store flertal har opfattet det – gik han ud helt alene og lukkede døren efter sig).

Sidst i kapitlet er gengivet yderligere en række eksempler på indstillingens betydning for det oplevede forløb (især 9.3.6 og 9.3.7.)

9.2.4. *Selektion, forvrængning og udfyldning*

I det foregående afsnit har jeg omtalt de begrænsninger, der knytter sig til den menneskelige organisme som registreringsapparat. Jeg har søgt at give et overblik over de faktorer, der netop på grund af disse begrænsninger kan få indflydelse på resultatet af registreringsprocessen og bevirke store individuelle forskelle heri. Og endelig har jeg givet en række konkrete eksempler på hvilke vidnepsykologiske konsekvenser alt dette kan have. Ser vi nærmere på disse eksempler og på de øvrige resultater af Krogerup-eksperimentet, vil vi kunne konstatere, at alle de »fejl«, som det menneskelige registreringsapparat og den dertil knyttede hukommelse begår i forhold til den »objektive virkelighed«, kan sammenfattes under tre overskrifter: *Selektion, forvrængning og udfyldning*. Selv om eksemplerne hovedsagelig er hentet fra selve den perceptuelle forarbejdning og fra retentionen, må det nævnes, at disse tre arter af mekanismer også forekommer i de øvrige led i den kæde, der skematisk er fremstillet ovenfor.

Vi har bragt mange eksempler på, at der sker en *seleksion*, en stadig udvælgelse af elementer i perceptions- og retentionsprocessen, hvilket omvendt vil sige: et stadigt bortfald af elementer. Det mest karakteristiske enkelttræk ved

det menneskelige centralnervesystem, er at det søger at danne helheder, gestalter. Det, der ikke passer ind i helheden, har størst chance for at falde væk. Det er også helhedstendensen, der især er årsag til *forvrængning*.

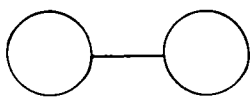

Fig 1.

Fig 2.

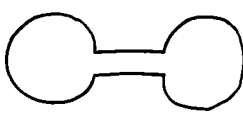

Fig 3.

Et berømt forsøg af *Camichael, Hogan & Walter* (1932) er særligt egnet til at belyse den forvrængning, der kan ske i erindringen som følge af en bestemt indstilling. To grupper af forsøgspersoner fik forevist figur 1. Gruppe I fik at vide, at denne figur forestillede et par briller; gruppe II fik at vide, at figuren forestillede en håndvægt. Da de to grupper senere blev bedt om, efter hukommelsen, at nedtegne figuren, var der i gruppe I en udpræget tendens til, at forsøgspersonerne tegnede en figur, der så ud som figur 2 mens de fleste i gruppe II tegnede en figur der så ud som figur 3.

Selve benævnelsen af figuren havde med andre ord medført små, men tydelige forvrængninger i erindringen om figuren, i retning af detaljer, der var karakteristisk for den genstand, som forsøgspersonerne mente figuren skulle forestille.

En form for forvrængning er også den *forskydning* i rækkefølgen af elementer i et handleforløb, som der ses eksempler på i Krogerup-eksperimentet (se senere).

Og endelig kan den samme helhedstendens bevirke en *udfyldning* af »hul-
ler« i helheden. For eksempel mente »vidner« i Krogerup-eksperimentet at statsadvokaten til at begynde med søgte at ignorere P.

For simple visuelle figurer har *gestaltpsykologerne* fundet en række love (»gestaltlovene«), ved hvis hjælp man kan forudsige i hvilken retning selektion, forvrængning og udfyldning vil gå – men der er tale om meget enkle forsøgssituationer. De såkaldte »new-look«-psykologer udførte en række eksperimenter sidst i 1940'-erne, der yderligere belyste lovmæssigheder i relationen mellem perception og behov/følelser – det grundlæggende er her tendensen: vi oplever, hvad vi *ønsker* at opleve. Men der er et langt skridt fra disse enkle laboratoriesituationer til den komplekse livssituation, hvor vidnepsykologien skal stå sin prøve. Her må vi tage langt flere faktorer i betragtning. Man må igennem hele den række af faktorer der er blevet omtalt på disse

sider – og flere til, som vi ikke har fået med her. Og hele vejen igennem må der holdes udkig efter tendenser til selektion, forvrængning og udfyldning.

Naturligvis kommer man ikke til et ufejlbarligt resultat på denne måde; der vil ofte være *for* mange variable, *for* kompleks et mønster i mosaikken til at »sandheden« træder krystalklart frem. Men der er ingen tvivl om, at anvendelsen af vidnepsykologi kan *forbedre* domstolenes muligheder for at vurdere vidneudsagnenes pålidelighed – eller upålidelighed.

9.3. Krogerup-eksperimentet

9.3.1. Forsøgspersoner

Der blev udfyldt ialt 59 spørgeskemaer. Samtlige svarere var jurastuderende: der var 16 kvinder og 43 mænd. Af de 59 var 17 danskere, mens der var 10-11 deltagere fra hvert af de øvrige fire nordiske lande. Samtlige deltagere var mellem 20 og 28 år, kun 5 var over 25 år.

De fleste spørgeskemaer var omhyggeligt udfyldt. Dog fremgår det tydeligt, at finner og islændinge har haft vanskeligere end de øvrige ved at udfylde spørgeskemaet. Flere finner angav, at de måtte have sproghjælp til besvarelsen, og af islændingen besvarelser syntes det at fremgå, at der har været en vis konferering imellem dem, idet deres svar i høj grad lignede hinanden.

9.3.2. Iagttagelsesbetingelser

Atten personer angav at sidde »ved siden af« eller »nær ved« provokatøren, 24 sad »ikke særligt langt væk« og 15 sad »langt fra« P.

Det store flertal lagde først mærke til P, da han afbrød statsadvokaten. Dog angiver atten personer, at de havde lagt mærke til ham på diverse tidspunkter før episoden fandt sted. Heraf må man tage et vist forbehold overfor fem af besvarelserne, alle fra mandlige islændinge, der angiver at have bemærket provokatøren *kort før* han afbrød – der er muligvis tale om en sproglig misforståelse. De resterende tretten angiver alle at have bemærket provokatørens tilstedeværelse *før forelæsningerne* eller fra disses begyndelse. Blandt disse tretten er de syv kvinder. Kønsfaktorens betydning for, om der bliver lagt mærke til en person, understreges på en pudsigt måde af at én af de seks mænd, der havde bemærket P's tilstedeværelse på et tidligt tidspunkt angav, at han havde bemærket P, fordi denne sad ved siden af en sød pige (han afgav iøvrigt et perfekt signalement!).

Som det senere kan ses, spiller det en *vis* rolle, om man har siddet nær ved eller langt fra P, samt om man har bemærket ham på et tidligt tidspunkt eller først da episoden fandt sted. Men langt fra så stor en rolle som man havde kunne forvente.

I det følgende vil et udvalg af resultaterne blive gengivet, idet der for en række datas vedkommende først vil blive meddelt fakta og dernæst forsøgspersonernes udsagn.

9.3.3. Situationen

(a) Hvilket klokkeslet fandt episoden sted?

Faktum: 10.59.

Udsagn: Ti personer angav det rigtige tidspunkt $\pm$ 5 minutter.

Ialt varierede angivelserne mellem kl. 10.00 og 11.15, idet de fordelte sig nydeligt med såvel toppunkt som gennemsnit ved 10.30.

Den enkleste og rimeligste forklaring på denne forskydning er, at statsadvokaten var *tredje* taler ved formiddagens møde, i stedet for som det var anført i programmet, anden taler. Havde programmet været fulgt ville optrinet formentlig have fundet sted netop 1/2 time tidligere. Flertallet af tilhørerne har åbenbart ikke haft nogen direkte erindring om tidspunktet, men har rekonstrueret sig det ved at se i programmet eller søge at genkalde sig dette.

(b) Hvem holdt foredrag da episoden fandt sted?

Faktum: Statsadvokat L.

Udsagn: Langt hovedparten anførte: »statsadvokaten« og/eller dennes navn. En skrev: »advokaten« og tre andre anførte andre af formiddagens foredragsholdere.

Tre personer undlod at svare på spørgsmålet, om hvem foredragsholderen var. Med én undtagelse kom de forkerte eller manglende svar fra islændinge og finner.

9.3.4. Signalement

(a) Beskriv provokatørens udseende og påklædning!

Fakta om håret: mellemlønt, glat kortklippet fortil, langt på siderne og i nakken. Ikke særlig kraftigt.

Udsagn om hårfarve: sort (7 personer), mørkt (29), mørkeblønt el lign (3), mellemlønt el lign (4), lysblønt, lyst (5). 11 personer udtalte sig ikke om hårfarven.

Udsagn om frisure: Der var ialt 26 udsagn om håret iøvrigt. Heraf var de 11 korrekte. Der blev givet følgende beskrivelser: Langt, kort, tyndt, kraftigt, glat, lokket, tjavset, fremadkæmmet, tilbagestrøget, høje tindinger og bakkenbarter.

(b) Fakta om hovedet i øvrigt: smalt, markeret ansigt, lige næse, smalle læber, blå øjne.

Udsagn: Der blev afgivet et halvt hundrede udtalelser om ansigtet i øvrigt.

Heraf må godt og vel halvdelen betegnes som nogenlunde korrekte beskrivelser. Her skal i flæng nævnes nogle af de svar der blev givet; hvis der er flere end et svar af en type er antallet anført i parentes: Skarpe markerede træk (5), fine ansigtstræk (4), smalt ansigt (4), langt ansigt, rundt ansigt, høj pande, smalle læber. Stor næse (3), ørnenæse, lige næse, markeret næse (2). Brune øjne, mørke øjne, stirrende øjne, dystre øjne, store lyseblå øjne. Solbrændt (8), mørklødet (6), bleg (3). Sydlandsk udseende, indianerlignende.

(c) *Faktum om højden*: 186 cm.

Udsagn: Der blev spontant afgivet 16 udtalelser om provokatørens højde, heraf er 13 svar afgivet i centimeter. De fordelte sig på følgende måde: 175 (2), 175-180 (1), 180 (3), 180-195 (3), 185 (1), og 185-190 (3). Der er således 3 svar på under 180 cm, mens resten ligger i intervallet 180-190. Det må siges at være ganske pænt. Herudover skrev én, at han var over middelhøjde, og to personer anførte, at P var middelhøj.

(d) *Fakta om kropsbygning*: Slank, evt mager.

Udsagn: Mager (8), slank (5), spinkel, langlemmet, middelsvær, kraftig, bredskuldret. Blandt de 18 udtalelser, der er afgivet her, var i hvert fald de 15 korrekte.

(e) *Fakta om påklædning*: P var iført en lys, gråmeleret habit (jakke og benklæder i samme farve), under jakken havde han en tynd, hvid sweater med rullekrave.

Udsagn: 15 personer omtalte rullekraven, otte andre brugte udtrykket højhalset. 36 personer undlod at omtale rullekravesweateren. Iøvrigt blev påklædningen beskrevet på følgende måde: lyst eller lysegråt tøj (17 personer), mørkt tøj (16), blå jakke eller blazer (11), blazer i det hele taget (20), blå frakke, brunt tøj (3), grønt tøj, sort tøj, glinsende tøj, ternet jakke (2), lyseblå skjorte og mørke bukser, blågrå jakke med sorte striber.

Det er påfaldende så mange, der har opfattet denne mellemblonde lyst klædte person som mørkhåret, endog sorthåret og iklædt mørkt tøj. Det kræver en forklaring, og en sådan findes da også lige ved hånden. Som bekendt opleves lyse farver mørke på en endnu lysere baggrund. I baggrunden af den sal, hvor foredraget fandt sted, var væggen af glas, og den vendte ud mod en have, som på det tidspunkt, episoden fandt sted, var solfyldt. P sad bagest i salen, og da han rejste sig og gik ud, bevægede han sig langs denne glasvæg. Han er altså af de fleste blevet set på baggrund af den stærkt lysende have, og det er helt givet, at hans hår og klæder i kontrast hertil har fremtrådt som

betydelig mørkere end de faktisk var. En opgørelse (se senere) viser at halvdelen af dem, der gav en korrekt beskrivelse af hans hår og klæder, havde lagt mærke til ham før foredraget begyndte.

(f) *Anslå provokatørens alder!*

Faktum: 32 år. Det er en almindelig opfattelse, at hans udseende svarer til alderen.

Udsagn: De fleste forsøgspersoner angiver et aldersinterval. Hvis samtlige angivne aldre regnes sammen, udgør de en pæn normal fordeling, der strækker sig fra 22 til 35 år, dog med en betydelig ophobning på 25 år (29 personer). Gennemsnittet heraf er 27,3 år.

(g) *Provokatørens profession?*

Faktum: Amanuensis, mag art i psykologi.

Udsagn: Tredive personer gættede på, at han var studerende (ca halvdelen har opfattet ham som *deltager i stævnet*), seks nævnte journalist eller pressefotograf, to: universitetsansat eller kandidat, og toogtyve svarede mindre klart eller 'ved ikke'.

9.3.5. *Sammenfatning af signalement*

I det foregående har vi foretaget opgørelser af de enkelte detaljer i signalementet. Et forsøg på en vurdering af hver enkelt forsøgspersons samlede signalement af P gav følgende resultater:

Der var kun fem besvarelser, der var relativt fyldestgørende og uden fejl. Det svarer til 8% af deltagerne. Yderligere fem besvarelser var relativt fyldestgørende og med kun en mindre fejl (i reglen angivelsen af mørkt hår). Ser vi på disse ti »gode vidner« under ét kan de karakteriseres på følgende måde: Der var fire svenskere, fire danskere og to nordmænd. Fem var kvinder og fem mænd. En sad »ved siden af«, fem sad »nær ved«, to sad »ikke særlig langt væk« og to sad »langt fra« P. Halvdelen af dem havde lagt mærke til P før han afbrød statsadvokaten.

Tyve signalementer var decideret fejlagtige (kriterium: mindst to udprægede fejl, – men de fleste havde endnu flere). Det svarer til 34%, eller én ud af tre deltagere. I denne gruppe var der fjorten mænd og fem kvinder, mens én person ikke havde opgivet sit køn. Med hensyn til nationalitet fordelte de sig således: en svensker, seks danskere, tre nordmænd, fire finner og seks islændinge. En sad »ved siden af«, fem sad »nær ved«, ni »ikke særlig langt væk«

og fem »langt fra« P. Fire af dem (heraf tre islændinge) angav at have lagt mærke til provokatøren før episoden fandt sted.

De resterende signalementer var enten meget ufyldstgørende eller havde en decideret fejl.

Sammenligner man de »gode vidner« med de »dårlige«, og begge disse grupper med hele forsøgsmaterialet, konstaterer man at svenskerne er underrepræsenteret i gruppen af »dårlige vidner«. Tallene er dog som helhed så små, at dette godt kan forklares ud fra den tilfældige variation, der altid vil være i et materiale som dette. Derudover adskiller de »dårlige vidner« sig ikke fra den samlede gruppe.

Den lille gruppe af »gode vidner« er derimod mere skævt udvalgt. Den rummer for det første ingen finner og islændinge. Dette kan til dels hænge sammen med, at hovedparten af dem har siddet relativt langt væk fra provokatøren. Men dertil kommer, at der i begge disse grupper har gjort sig sprogsvanskeligheder gældende, dels har de i højere grad end de øvrige følt sig desorienterede med hensyn til det der skete, dels har de haft sværere ved at forstå og udfylde spørgeskemaet. Dette fremgår tydeligt af besvarelserne.

Endvidere er kvinderne overrepræsenteret i gruppen af »gode vidner« idet 31% af samtlige kvinder er kommet i denne gruppe mod kun 12% af mændene. Dette passer godt med den iagttagelse, at også forholdsvis flere kvinder end mænd har lagt mærke til P før episoden fandt sted. At der i det hele taget i gruppen af »gode vidner« er forholdsvis mange, der har lagt mærke til P på et tidligt tidspunkt, kan ikke undre.

Sammenfattende må man sige, at materialet ikke giver helt klare fingerpeg med hensyn til, hvad der betinger om en person er god eller dårlig til at iagttage og gengive en begivenhed som denne. Fire forhold fremmer muligvis den gode iagttagelse og gengivelse:

- (a) at vidnet er på bølgelængde med situationen, sprogligt og eventuelt også kulturelt,
- (b) at vidnet er af hunkøn,
- (c) at vidnet sidder relativt nær ved den iagttagne,
- (d) at vidnet har længere tid til at betragte den iagttagne.

Ingen af disse forhold er imidlertid entydigt forbundet med god iagttagelse, og det er naturligvis utilladeligt at generalisere ud fra dette ene eksperiment.

Alt i alt viser undersøgelsen, at de færreste er i stand til at give et nogenlunde fyldestgørende og korrekt signalement af en person på grundlag af en kortvarig iagttagelse, selvom situationen i udpræget grad sætter den iagttagne i

relief. Man hæfter sig især ved hans *handlinger* som vi straks skal se, og det er også det der primært huskes senere hen, mens detaljer ved hans person enten ikke opfattes klart eller glemmes hurtigt.

9.3.6. *Begivenhederne*

Forsøgspersonerne blev dels anmodet om at give en selvstændig beskrivelse af begivenheden, dels blev der stillet en række specifikke spørgsmål. De mest interessante af disse vedrører episodens dramatiske højdepunkt, hvor provokatøren har rejst sig og kaster nogle sølvpapirpakker ud i lokalet.

(a) *Hvor mange pakker blev der kastet?*

Faktum: 6.

Udsagn: Det store flertal angiver et interval f eks 5-8, mens andre angiver et ca-tal. Næsten alle, nemlig 54 personer angiver tal mellem 3 og 10. 34 personer angiver mellem 4 og 8. En person er helt nede på 2, to personer nævner intervaller helt op til henholdsvis 16 og 20, og endelig er der to personer, der svarer »ved ikke«.

Middeltallet for samtlige afgivne værdier (idet samtlige tal i et angivet interval medregnes) er 6,5 – altså forbløffende nær det korrekte; hvortil kommer, at de angivne værdier udgør en nydelig normal fordeling med toppunkt omkring dette middeltal.

(b) *Hvad indeholdt pakkerne?*

Faktum: Hver pakke indeholdt et stykke hugget sukker.

Udsagn: Syv personer gav det korrekte svar: sukker eller »vite fyrkantiga bitar«. Ialt 32 personer erklærede, at de »ikke så det«, men heraf tilføjede 11: »P sagde, at det var LSD« (hvilket er korrekt), mens to personer mente P sagde noget andet, nemlig henholdsvis »hash« og »narkotika«. Otte personer erklærede, at det *muligvis* var LSD eller anden narkotika. De resterende tolv personer afgav uden forbehold »forkerte svar«: Fire sagde »LSD« eller »sukker, præpareret med LSD«, fem personer (heraf fire islændinge) sagde: tabletter eller piller; og sluttelig er der tre der svarede henholdsvis »hash«, »stof« og »narkotika«.

(c) *Hvad skete der med pakkerne siden?*

Faktum: Såvidt vides blev samtlige pakker afleveret til arrangørerne.

Udsagn: Tre personer mente at have konstateret, at nogle af pakkerne blev beholdt af publikum. Seks andre antydede, at dette kunne være tilfældet. De

resterende angav enten at pakkerne var blevet indsamlet eller at de ikke vidste, hvad der skete med dem.

9.3.7. Hændelsesforløbet

Spørgsmål: Giv en beskrivelse af selve episoden. Hvem sagde og gjorde hvad, og i hvilken rækkefølge?

Faktum: Det faktiske hændelsesforløb er beskrevet i indledningen.

Udsagn: En detail-analyse af beskrivelserne af hændelsesforløbet ville blive for omfattende på dette sted. Vi vil indskrænke os til nogle almene iagttagelser og enkelte mere interessante detaljer.

Eftersom episoden for en stor del bestod af en dialog mellem provokatøren og statsadvokaten, er det indlysende, at sprogproblemerne i særlig grad har gjort sig gældende her. Kun de færreste af finnerne og islændingene har fået en nogenlunde fyldestgørende opfattelse af, hvad der var, der fandt sted. Og det vil derfor være urimeligt at slå disse beskrivelser sammen med beskrivelserne fra den øvrige del af forsamlingen.

De følgende iagttagelser er derfor udelukkende baseret på besvarelser fra nordmænd, svenskere og danskere.

En sammenfatning af disse beskrivelser viser, at der i grove træk er enighed om, hvad det var der fandt sted. De elementer, som næsten alle har med er følgende:

- (a) At P afbryder statsadvokaten (S).
- (b) at P bebrejder S og/eller hele forsamlingen, at de beskæftiger sig med et emne, som de ikke har tilstrækkeligt kendskab til.
- (c) at S og/eller andre opfordrer P til at vente med at udtale sig til bagefter og/eller gå ud.
- (d) at P bliver mere og mere ophidset og erklærer at han ikke kan holde det ud.
- (e) at han kaster et eller andet ud i lokalet, og opfordrer de tilstedeværende til at prøve det.
- (f) at han tilsidst forlader lokalet.

Mens element (a) naturligvis anbringes først, og (f) anbringes sidst, idet sidstnævnte næsten altid følger umiddelbart efter (e), er det tilsyneladende ret tilfældigt, hvilken rækkefølge episodens øvrige elementer gengives i. Dette til trods for, at det i spørgeskemaet udtrykkelig forlanges, at man skal angive rækkefølgen af dialogens eller handleforløbets elementer. Således mente ti

personer blandt de 44, der afgav nogenlunde udtømmende beskrivelser, at P indledte med at sige, at han ikke kunne holde ud at høre på det, som S sagde. I virkeligheden optræder denne replik først som den syvende i dialogen. Når så mange har trukket den frem helt til begyndelsen, hænger det formentlig sammen med, at den giver en slags oplæg til hele diskussionen mellem P og S og ligesom forklarer, hvorfor P taler så utålmodigt og ikke afventer S's svar.

En anden interessant detalje, der knytter sig til begyndelsen af optrinet, har at gøre med det forhold, at godt og vel halvdelen af forsøgspersonerne (23) angav at P spurgte S om han havde prøvet at ryge hash. Men kun 8 af disse 23 personer meddelte, at S svarede benægtende på dette spørgsmål: Dette til trods for, at S's svar falder helt utvetydigt og klart (fremgår af båndoptagelsen). Hos langt de fleste er dette altså faldet ud (*selektion*). Vi kan kun gætte på hvorfor, men det forekommer sandsynligt, at man skal søge årsagen i det forhold, at S's svar kommer som fjerde replik på et tidspunkt, hvor alles opmærksomhed netop har vendt sig mod P. Man har derfor kun i få tilfælde bemærket, hvad S egentlig svarede på spørgsmålet. Dette støttes af, at kun et par personer omtaler S's replik nr 2 (at han har sine oplysninger fra en rapport). Men dette *hul* i de fleste forsøgspersoners opfattelse af forløbet er af enkelte blevet *fyldt ud*. To forsøgspersoner nævner, at S til at begynde med søgte at ignorere P (hvilket så afgjort ikke stemmer med virkeligheden). Flere andre mener, at S svarede afværgende, undrende eller undvigende. Også dette må siges at være en art *udfyldning*, idet S vitterlig søgte at svare, men næppe havde megen chance for at blive hørt. Førstnævnte udfyldning er formentlig baseret på en almen opfattelse af, hvad der er sædvane i slige situationer: S »burde« måske have forsøgt at ignorere P. Den sidstnævnte form for udfyldning refererer formentlig til en almen opfattelse af S's holdning til P, idet S's afværgende holdning jo klart dukker op *senere* i dialogen (tilbagegribende indordning).

Selve det ikke verbale handleforløb er så enkelt, at det er korrekt beskrevet hos så godt som alle de 44, der ikke af sproglige grunde har været hindret i at følge med i, hvad der skete. Dog er der enkelte klare eksempler på *forskydning*: To personer angav, at P rejste sig før han begyndte at tale, en af disse mener endog han rakte hånden i vejret, før han rejste sig, hvilket antyder at det også her er en opfattelse af »skik og brug«, der danner basis for forskydningen. En tredje person skriver, at P rejste sig op midt under dialogen.

Det samlede indtryk er, at »vidneudsagnene« om hændelsesforløbet er betydeligt mere troværdige end de afgivne signalement.

9.3.8. Holdningerne

En del spørgsmål søger at belyse deltagerenes holdning til provokatøren. Man kunne muligvis have ventet, at de følelser, som optrinet vakte hos tilhørerne, kunne få indflydelse på korrektheden i »vidneudsagnene«. Noget sådant har, som tidligere omtalt, ikke kunnet konstateres, og en nærmere gennemgang af denne side af sagen falder derfor i nogen grad uden for denne fremstillings rammer. Vi vil nøjes med en kortere omtale af resultaterne.

Der blev stillet følgende spørgsmål (med visse tilføjelser):

»Hvad følte De under provokationen?«

Opgørelsen af svarene på dette åbne spørgsmål viser, at episoden har sat følelser igang hos det store flertal af tilhørere. En halv snes personer har angivet at føle direkte angst og uhygge (enkelte har således været bange for, at det skulle udvikle sig til slagsmål). Ca 30 personer nævner en række former for ulystbetonede følelser: ubehag, forargelse, pinlig berørt, følelse af skandale, modvilje osv. Nationalt er det karakteristisk at praktisk taget alle deltagere fra Danmark (værtslandet) falder i denne kategori, mens de øvrige landes deltagere fordeler sig nogenlunde ens over alle kategorier. Femten personer udtrykker mere neutral forbavselse, forbløffelse osv. Og endelig er der tretten deltagere, der på forskellige måder giver udtryk for behagelige følelser ved situationen: sympati for afbryderen, fornøjelse over afvekslingen, oplevelse af afbrydelsens berettigelse o l.

Holdningen direkte over for provokatøren blev deltagerne bedt om at meddele ved afkrydsning i et skema, hvor de kunne vælge mellem »sympati«, »neutral holdning«, »modvilje« og »medlidenhed«. Afkrydsningen skulle angive deres følelser »først« og »siden«. Resultaterne ses i nedenstående tabel.

Hvad følte De overfor P?	Sympati	Neutral	Modvilje	Medlidenhed	Ialt
Først	9	24	25	2	60
Siden	12	17	17	18	64

I opgørelsen er medtaget enkelte besvarelser med *tre* krydser, mens flere end tre krydser ikke er scoret. En opgørelse af *sammenhængen* mellem afkrydsede holdninger »først« og »siden« viser, at langt de fleste angiver at have *skiftet* holdning undervejs. Af de tolv, der angav at føle sympati for P »siden«, var der således kun én, der også afkrydsede denne rubrik for »først«.

De resterende i kategorien »siden sympati« kom hovedsaglig fra »først

neutral«, dog var der tre, der gik fra »modvilje« til »sympati«. De otte, der angav »først sympati«, men siden ændrede mening, gik kun i et tilfælde over til »modvilje«, resten fordelte sig ligeligt på »neutral« og »medlidenhed«.

Det forskningsmæssige udbytte af opgørelser over således afkrydsede følelser må nok betragtes med al mulig skepsis. Men de enkelte besvarelser kunne dog med fordel være benyttet som udgangspunkt for individuelle interviews.

LITTERATURFORTEGNELSE

- Bahnsen, Poul: *Vidneudsagnets Upaalidelighed*. København: Povl Branner, 1936.
- Carmichael, L., Hogan, H.P. & Walter, A.A.: An experimental study of the effect of language on the reproduction of visually perceived form. *Journal of Experimental Psychology*, 1932, 15, s 73–86.
- Ekelöf, Per Olof: *Rettegång*. Fjärde häftet. Stockholm: P.A. Norstedt, 1968.
- v Eyben, W.E. (red): *Proceduren*. 2. udgave. København: Juristforbundets Forlag, 1980.
- From, Franz: *Om oplevelsen af andres adfærd*. København: Nyt Nordisk, Arnold Busck, 1957.
- Klette, Hans: *Brottmålsprocessen ur den tiltalades perspektiv*. Lund: Studentlitteratur, 1977.
- Koktvedgaard, Mogens & Gammeltoft-Hansen, Hans: *Lærebog i strafferetspleje*. København: Juristforbundets Forlag, 1978.
- Kutchinsky, Berl: *Den almindelige retsbevidsthed. To danske undersøgelser vedrørende kendskab og holdninger til kriminalitet og retsudøvelse*, Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1970.
- Lindegaard, Per & Trolle, Jørgen: *Procedure i straffesager*. København: Nyt Nordisk, Arnold Busck, 1975.
- Rasmussen, E. Tranekjær: *Bevidsthedsliv og erkendelse*. København: Munksgaard, 1956.
- Sjölin, R.: *Att vittna – vad innebär det? Uppsats i tillämpade studier i processrätt*. Lund. (Stencil), 1970.
- Trankell, Arne: *Vittnespsykologins arbetsmetoder*. Stockholm: Liber, 1963.
- Trankell, Arne: *Magi och förnuft i människobedömning*. Stockholm: Bonniers, 1961.
- Trankell, Arne (red): *Vittnespsykologin som hjälpmedel i svensk rättegång*. Stockholm: Liber, 1965.
- Wachtmeister, Arvid: *For ung til at tale sandhed. Børn som Vidner*. København: Gyl-dendal, 1948. Oversat fra svensk efter: *För ung att tala sanning*.

STIKORDSREGISTER

Advokater, forberedelse af forklaring, 42ff,
 – s opgaver i retten, 84f
 se endvidere *Afbrydelse*, *Afhøring*,
Forberedende møde med klient, *For-*
svarer, *Udenretlig forklaring*
Afbrydelse, 26, 52ff
 retsformandens -, 85ff, 106ff
 – i beskrivelsesfase, 101ff
 – i opfølgingsfase, 114ff
 – af svar, 173ff
 tendentiøs -, 175ff
Afgørelser om afhøringer, 61f
Afhøring, begreb, 17f
 – , formål og funktion, 24ff
 – , sammenligning med dagligsamtale,
 19f.
 Se endvidere de enkelte opslagsord.
Aktgennemgang, 65ff
Anklagers opgaver i retten, 84f
 – forberedelse af afhøring
 Se 96f
Antipatis betydning for forklaring, 35

Beroligende spørgsmål, 90f
Beskrivelse, entydig – af hændelsesfor-
 løb, 33
Beskrivelsesfase, 100ff
Betoninger, som virker ledende, 140f
Børn som vidner, 28
 afhøring af sigtet under 18 år, 58
 afhøring af vidner under 15 år, 58f
Båndoptagelser, grundlag for undersø-
 gelsen, 13ff

Dobbeltspørgsmål, 154ff
Dommerens opfattelse af en forklaring,
 36
 Se endvidere *Retsformand* og de en-
 kelte opslagsord
Dramatisk præsens, 149

Fagudtryk, anvendelse af -, 78, 162ff
Fejl, fejlkilder og fejltyper ved forkla-
 ringe, 37
Fejlfortolkning af svar, 152, 180
Flere spørgsmål på én gang, 154ff
Flertydige spørgsmål, 148f
Forarbejdningsproces, 191ff
Forberedelse af forklaring
 vidnets -, 41f
 parter -, 42ff
 advokaters -, 42ff, 63ff, 96f
Forberedende møde med klient, 71f
Forslag til svar, 136ff
Forsvarer, overværelse af politiforhør,
 47ff
 – , aktindsigt
 Se endvidere *Advokat* og de enkelte
 opslagsord
Forudfattet mening om en retssag, 119f
Forvrængning, 198f
Følelser, oplysning om - i opfølgingsfa-
 se, 113ff
Krogerup-eksperimentet, -, 209f

Gengivelse af det huskede, 190
Gentagelse af spørgsmål, 167ff
 – af svar, 181
God tro, anvendelsen af udtrykket -, 33

Hastighed, forklaring om -, 117
Hearsay evidence, 56
Horror vacui, 174f
Hypoteseprøvende forhør, 145

Iagttagelse, se *Perception*
Indledning af domsmandssag, 88f
 – af afhøring, 21, 49, 90f
 – – i civilsag, 120f
 – – i straffesag, 121ff
 Se *Præsentationsfase*
Indlæringspsykologi, 30
Irrelevante spørgsmål, 169

Stikordsregister

- Kaptløse spørgsmål*, 141ff
Kommunikationsforskning, 30
Konstaterende spørgsmål, 135f
Krogerup-eksperimentet, 183ff
 gennemgang af svarene ved -, 202ff
Kønslige forhold, afhøring om -, 51,
 børns forklaring om -, 58f

Lange spørgsmål, 152f
Ledende spørgsmål, begreb, 128ff
 - s virkninger, 130ff
 typer af -, 135ff

Misforståelse af svar, 67f, 179
Müller-Lyerske illusion 191

Notater fra forberedende møde med klient, 71ff

Objektivitetsproblem, 31f
 - for anklagermyndigheden, 122ff
Opfølgningsfase, 113ff
Ophobning af spørgsmål, 157f
Overflødige spørgsmål, 165ff
Overhøring af svar, 67f, 179
Overværelse af andres forklaringer, 55,
 89f

Partisk afhøring, 24ff
Perception, 34, 188f
Perceptionspsykologi, 30
Personlighedspsykologi, 30
Politirapporter, anvendelse af -, 57
 afhøring på grundlag af -, 124f
Protokollation af forklaringer, 60
Præsentationsfase, 99f
Præcisering af oplysninger i opfølgningsfase, 113
Psykisk klima i retssal, 84ff

Redundans, 165ff
Referat, se *Notater*
Retention, 188f

Retsformands opgaver, 85ff
 Se *Afbrydelse af afhøring*
Retssal, indretning af og placering i -,
 82f
Rubins vasefigur, 196

Sagesløs, anvendelse af udtrykket, 33
»Samlebåndsafhøring«, 124f
Sandhedsformaning, 49
Selektion, 198f
Selvfortælling, undtagelser | fra parter og
 vidners -, 108ff
Sexualforbrydelser, afhøring, 51
 børns afhøring om -, 58f
Signalement, Krogerup-eksperimentet,
 202ff
Social perception, 30
Socialpsykologi, 30
Springende afhøring, 21ff
Sted, spørgsmål om -, 149
Supplerende oplysninger i opfølgningsfase, 113
Sympatis betydning for forklaring, 35

Tid, spørgsmål om -, 149
 Krogerup-eksperimentet, -, 202
Troværdighedsprøve, 26ff, 51
Tvetydige spørgsmål, 148f
Tydelig og sandfærdig forklaring, 50ff

Udenretlig forklaring
 over for advokat, 43ff, 69f
 Se endvidere *Forberedende møde med klient*
Udfyldning, 198f
Uforståelige spørgsmål, 162ff
Upartisk afhøring, 24ff
Utilbørlige spørgsmål, 51

Vendinger, der virker ledende, 139f
Verbaltider, skiftende -, 149ff
Vidnepsykologi, behov for -, 16
 begrebet -, 187f